

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

ІННОВАТИКА В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ ТА НАУЦІ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

МАТЕРІАЛИ
II Міжнародного літнього наукового симпозіуму

26–27 липня 2019 р.
м. Одеса

Одеса
Інститут інноваційної освіти
2019

УДК 001(063):378.4 (Укр)
ББК 72я43
І66

*До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті),
надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.*

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

*Відповідає п. 12 Порядку присудження наукових ступенів Затвердженого
Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.*

І66 **Інноватика в сучасній освіті та науці: теорія, методологія, практика :**
Матеріали II Міжнародного літнього наукового симпозіуму (м. Одеса, 26–27 липня 2019
р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної
інформатики НАН України. — Одеса : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2019. — 128 с.

Матеріали наукового симпозіуму рекомендуються освітянам, науковцям, викладачам,
здобувачам вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо.

Відповідальний редактор: С.К. Бурма
Коректор: П.А. Нємкова

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

© Усі права авторів застережені, 2019
© Інститут інноваційної освіти, 2019
© Друк ФОП Москвін А.А., 2019

Підписано до друку 30.07.2019. Формат 60х84/16.
Віддруковано з готового оригінал-макету.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Literaturnaya. Ум. друк. арк. 7,44.
Зам. № 3007-1. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., англ., пол.

Виготівник. ФОП Москвін А.А. Поліграфічний центр «Сору Art».
69095, Запоріжжя, пр. Леніна, 109. Тел.: +38-094-133-87-81.
Інститут інноваційної освіти: e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40.**

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

УДК 371.26

Г.В. Багрій,

заступник директора з навчально-виховної роботи Індустріального коледжу
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»,
аспірант Львівської академії Національного авіаційного університету

ТЕСТУВАННЯ ЯК МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ОБІЗНАНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЩОДО СТАНУ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Завдання підвищення якості освіти є важливим для будь-якої країни світу, для України, звичайно, також. Ця актуальна і пріоритетна проблема знайшла своє відображення в Національній доктрині розвитку освіти: «Якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, додержання між народних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту. На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави. Висока якість освіти передбачає взаємозв'язок освіти і науки, педагогічної теорії та практики» [1].

Погана організація освітнього процесу може стати однією з причин зниження якості освіти в цілому. В умовах вступу України до Болонської співдружності одним із важливих напрямів реформування національної освітньої системи є розроблення та впровадження також і якісно нових підходів до контролю знань та оцінювання навчальних досягнень, рівню обізнаності студентів. Проте система якості повинна розповсюджуватись не лише на кінцевий, результативний етап освітньої діяльності, але і на процес оволодіння знаннями, умінням та навиками, охоплювати всі етапи освітнього процесу, що сприяють досягненню цього результату. Із значним збільшенням годин на самостійну роботу, завдання педагога зводиться не стільки до читання лекцій і проведення практичних і лабораторних занять, скільки до організації роботи студентів, створення методичного забезпечення навчального процесу і систематичного контролю за самостійною роботою студентів і результатами своєї педагогічної праці в цілому [2].

Завдання педагога — створити всі умови для мотивованої самостійної роботи учнів і студентів та надавати їм у в цій справі консультаційну допомогу. Як опановують студенти навчальним матеріалом, наскільки глибокі і міцні набуті знання і вміння, які коригувальні елементи слід внести у зміст та форму пізнавальної діяльності студентів — ось той неповний перелік питань, які повинен ставити перед собою викладач. Відповісти на них в певній мірі дозволяє соціальне дослідження (тестування).

Оскільки, ефективний розвиток держави неможливий без збалансованого і мінімізованого споживання енергетичних ресурсів, що обумовлено вичерпанням невідновлювальних природних ресурсів, ризиками при їх транспортуванні, відсутністю реальних альтернатив їх заміни, постає питання підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері енергозбереження.

Ключові слова: освітній процес, енергозбереження, енергоефективність, тестування, соціальне дослідження, респонденти.

Постановка проблеми. Україна — одна з найбільш енергонеефективних країн Європи та світу, що знаходиться серед лідерів з марнотратства у використанні енергії. Імпортуючи значну частку енергоресурсів та споживаючи надлишкову їх кількість, виникає цілий ряд економічних та геополітичних проблем. Основними шляхами вирішення цих проблем є підвищення рівня ефективності споживання енергії, формування у населення енергозберігаючого світогляду.

Підвищення якості знань в ефективності освітнього процесу — одне з головних завдань вищої професійної освіти з метою підготовки конкурентоздатних фахівців на ринку праці. У рішенні цієї задачі важливе місце належить не лише самому процесу навчання, але і контролю знань, який є невід'ємною частиною процесу навчання. За визначенням контроль — це співвідношення досягнутих результатів із запланованими цілями навчання. Від його правильної організації багато в чому залежать ефективність управління освітнім процесом і якість підготовки фахівця.

З метою визначення стану обізнаності студентської молоді щодо стану енергозбереження в країні було проведено соціологічне дослідження (тестування). Респонденти — студенти Індустріального коледжу ДВНЗ УДХТУ віком від 16 до 20 років. Загальна кількість студентів — 500 осіб.

Результати можуть бути корисними для розуміння ставлення молоді України до питань енергозбереження, задля покращення рівня підготовки фахівців в сфері енергозбереження та енергоефективних технологій.

Стан дослідження: Проблеми і перспективи тестових досліджень більш розглянуті за кордоном (Р. Дюбуа, Г. Ченс, А. Анастасі, Д. Доббін, Г. Міллер), проте за останнє десятиліття багато публікацій з проблеми тестування з'явилося в Україні (О. Ляшенко, І. Булах, О. Локшина, Ю. Романенко, М. Олійник, та ін.).

Наукові дослідження щодо розробки та реалізації енергозберігаючих заходів проводилися у наукових працях В. І. Гордєєва, В. А. Жовтянського, Є. П. Забело, В. Г. Кузнецова.

Виклад основного матеріалу. Результати соціального дослідження (тестування) щодо стану обізнаності студентської молоді до питань енергозбереження наводимо відповідно питанням, поставленим респондентам.

1. Відповідальність звичайних людей за енергозбереження в країні.

Переважає більшість студентів не відчуває важливості енергозбереження звичайного населення (і, відповідно, себе самих): 79% вважають, що населення споживає лише незначну частку всіх енергоресурсів (в т.ч. 46% повністю з цим погоджуються; лише 12% не погодилися), а 87% дотримуються погляду, що в першу чергу слід запроваджувати енергозбереження на підприємствах, а не змушувати заощаджувати звичайне населення (Рисунок 1).

Рисунок 1 – Ставлення студентської молоді щодо частки енергоресурсів, які споживається населенням, та відповідальних за енергозбереження»

2. Ефективність енергозбереження як механізму зменшення вартості комунальних послуг, забезпечення енергетичної безпеки держави і захисту довкілля

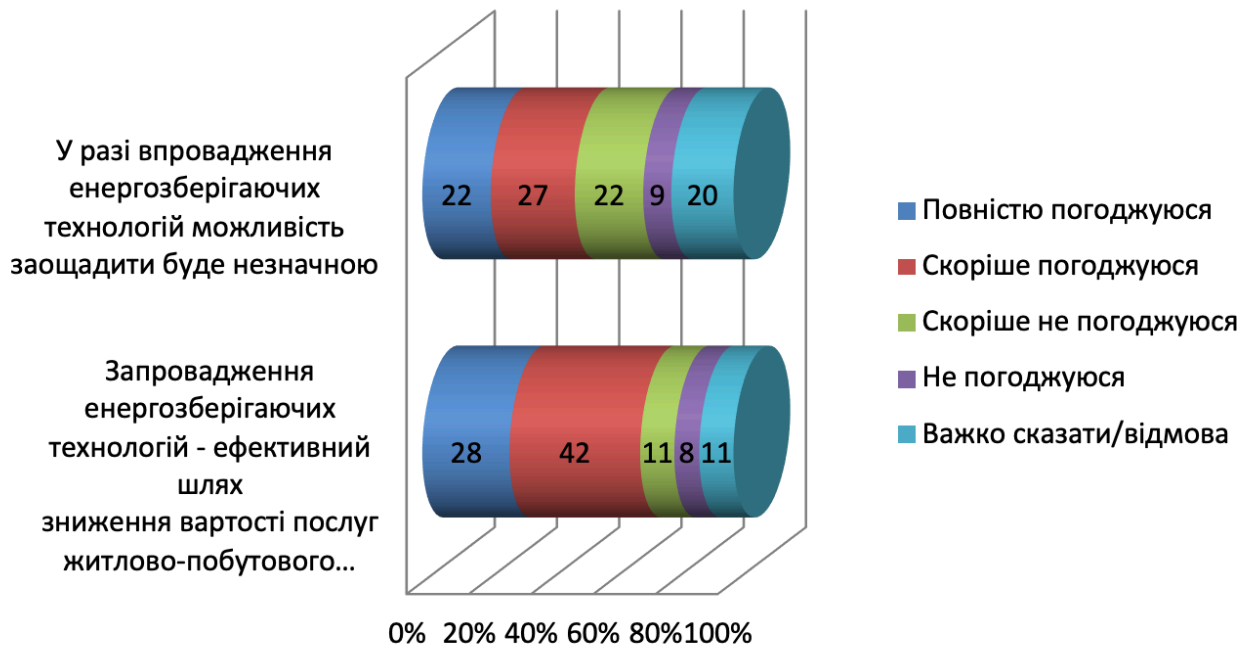
Студентська молодь має досить суперечливе ставлення до ефективності енергозберігаючих технологій в контексті зниження вартості послуг підприємств, житлово-побутового сектору. З одного боку, 70% вважають, що впровадження відповідних технологій дозволяє знижувати вартість послуг для підприємств, житлово-побутового сектору (не вважають так – 20%) (Рисунок 2). З іншого боку, 49% вважають, що у разі впровадження енергозберігаючих технологій можливість заощадити буде незначною (не вважають так 31%).

На рисунку 2 наводяться також дані, що вказують, як саме на твердження «В разі впровадження енергозберігаючих можливість заощадити буде незначною» відповідали ті респонденти, які погоджуються або не погоджуються з твердженням «Запровадження енергозберігаючих технологій – ефективний шлях зниження вартості послуг для підприємств, домогосподарств».

Виходить, що навіть серед тих, хто у цілому вважає енергозберігаючі технології ефективними для зниження вартості послуг, 44% водночас вважають, що такі технології не дозволять істотно заощадити (висловили незгоду з таким твердженням – 39%).

Можливо, має місце низька обізнаність студентської молоді з тим, які, власне, технології або практики є «енергозберігаючими».

Ви погоджуєтеся чи не погоджуєтеся з такими твердженнями...

Ви погоджуєтеся чи не погоджуєтеся з таким твердженням: «У разі впровадження енергозберігаючих технологій можливість заощадити буде незначною» (% серед респондентів залежно від того, чи вони погоджуються / не погоджуються)

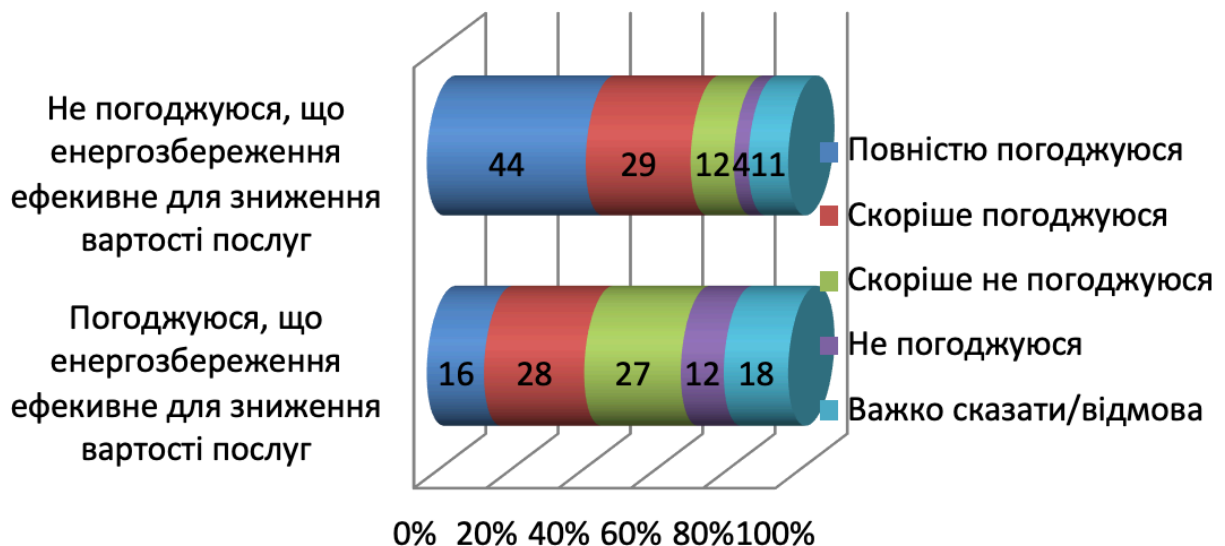

Рисунок 2 – Ставлення щодо ефективності впровадження енергозберігаючих технологій

3. Впровадження енергозберігаючих технологій для покращення енергетичної безпеки та піклування про довкілля.

Окрім зниження вартості послуг енергозбереження може розглядатися в контексті в цілому енергетичної безпеки держави, а також в контексті впливу на довкілля. В обох випадках більшість студентів (відповідно, 67% і 68%) визнають важливість впровадження енергозберігаючих технологій.

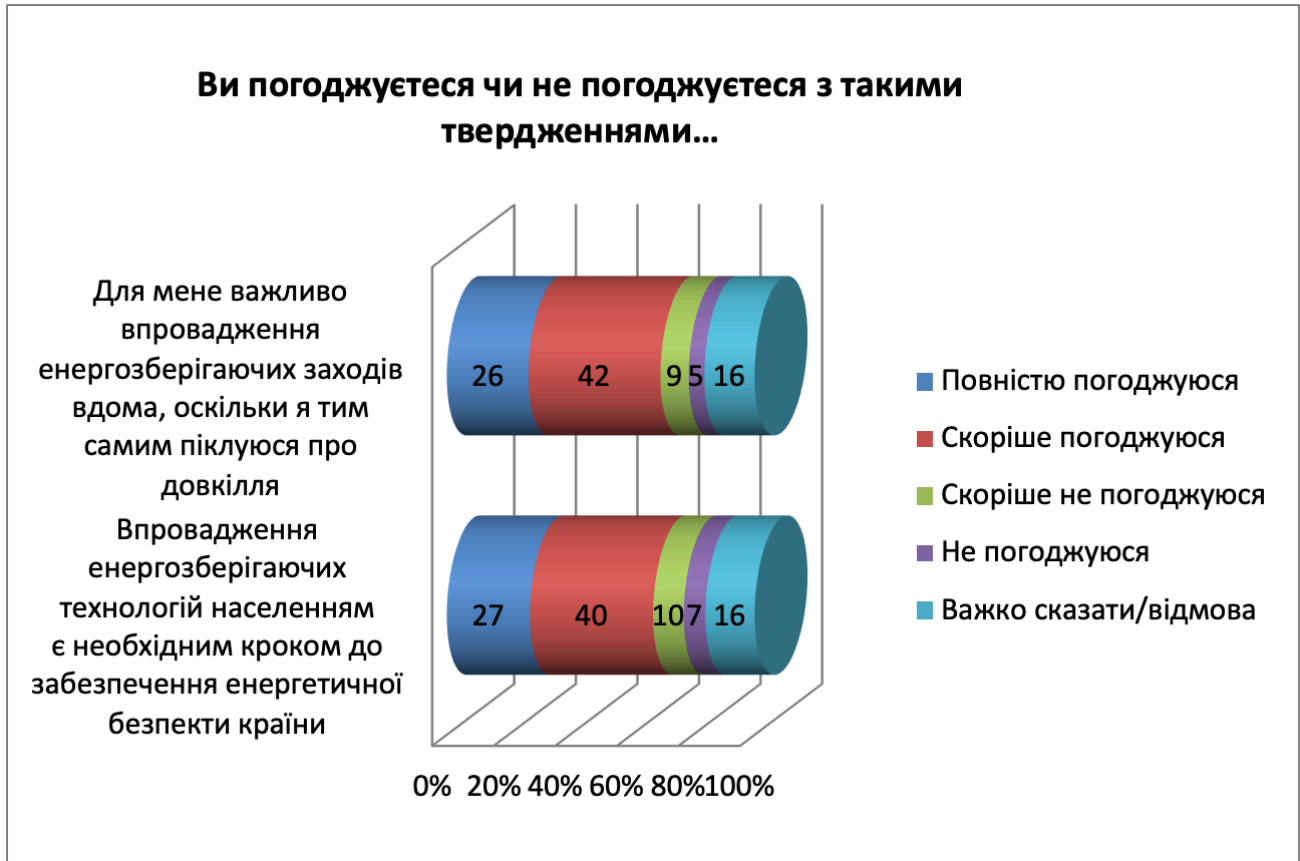

Рисунок 3 – Впровадження енергозберігаючих технологій для покращення енергетичної безпеки та піклування про довкілля

4. Відповідальність за впровадження енергозберігаючих технологій у домогосподарствах звичайних жителів

Хоча, як було показано раніше, більшість студентів визнають важливість енергозбереження для зниження вартості послуг, забезпечення енергетичної безпеки держави та захисту довкілля, водночас помітно більшу «ініціативу» покладають на місцеві і центральні органи влади. Відповідно до отриманих результатів лише трохи більше половини (54%) респондентів вважають, що «кожне домогосподарство повинно самостійно ініціювати і запроваджувати енергозберігаючі технології у себе, не чекаючи на допомогу від центральних чи місцевих органів влади» (Рисунок 4). При чому, лише 21% повністю з цим погоджується.

Натомість водночас 86% дотримуються думки, що саме «центральні і місцеві органи влади повинні взяти на себе відповідальність з розробки і впровадження програм енергозбереження в домогосподарствах жителів». При чому, з них 58% повністю переконані в цілому.

Відповідно, молодь дійсно усвідомлює важливість впровадження енергозберігаючих технологій у своїх домогосподарствах. Але вони скоріше (можливо, через традиційний істотно поширений серед населення патерналізм) вбачають провідну роль у цьому процесі органів влади. У свою чергу, органи влади не користуються довірою населення. В результаті, ми зіштовхуємося з певним «замкненим колом», коли, з одного боку, звичайні жителі не хочуть брати на себе провідну ініціативу, а з іншого боку, ініціативи влади можуть зіштовхуватися з недовірою до них.

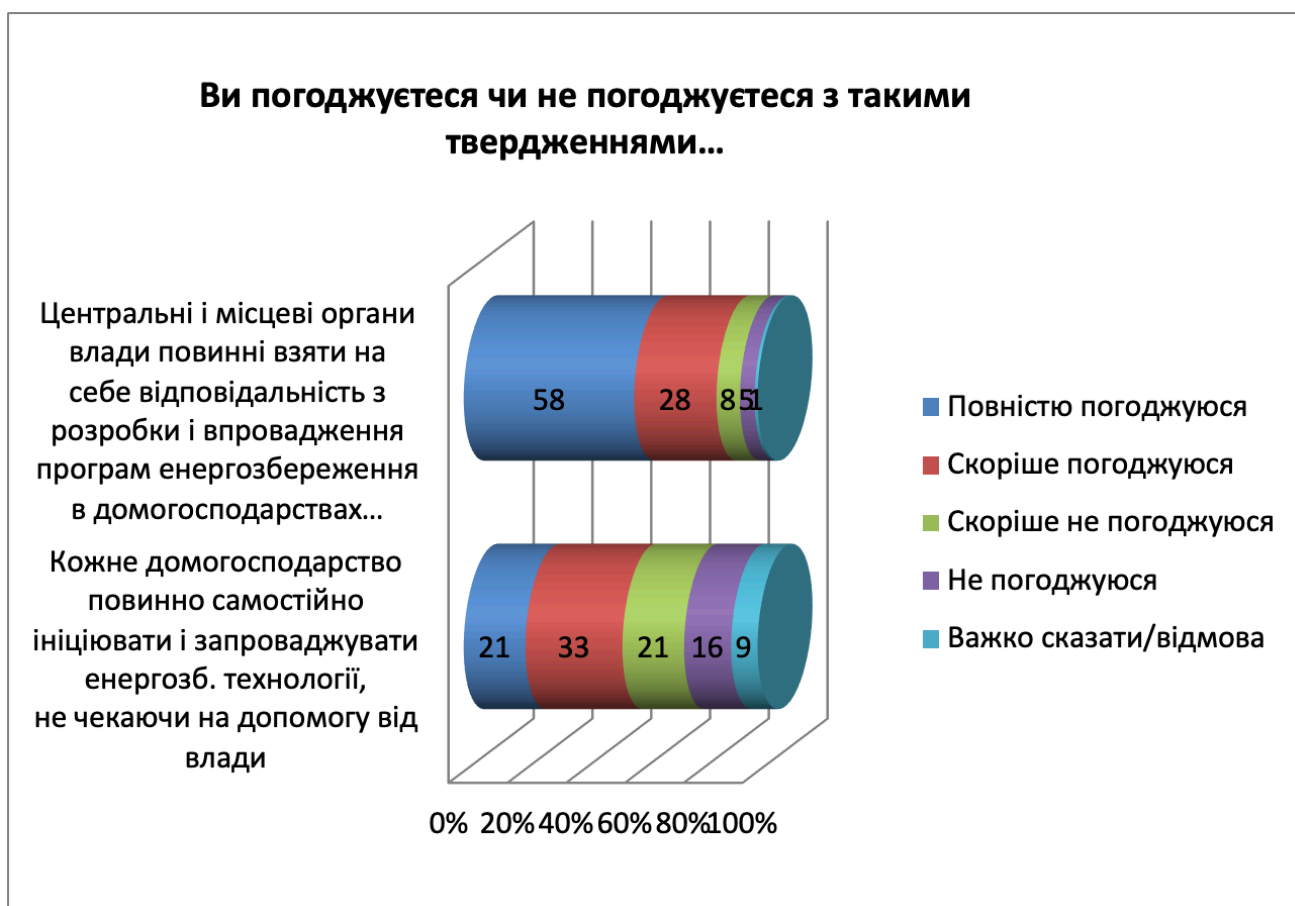

Рисунок 4 – Відповідальність за впровадження енергозберігаючих технологій у домогосподарствах звичайних жителів

5. Поінформованість про енергозберігаючі технології

Брак інформації щодо енергозберігаючих технологій мають 39% студентської молоді, водночас 52% вважають, що в них достатньо такої інформації (Рисунок 5). Водночас 49% вважають, що вони, у разі потреби, зможуть легко знайти потрібну їм інформацію, не вважають так — 39%.

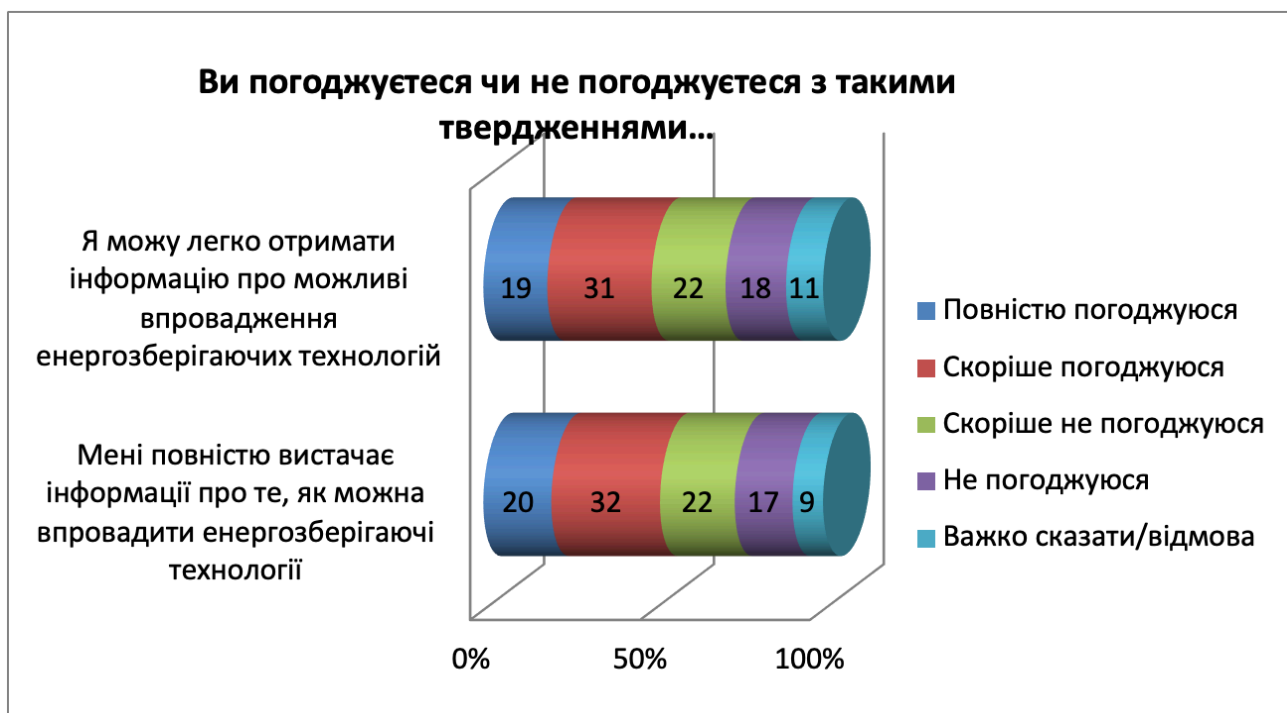

Рисунок 5 – Поінформованість про енергозберігаючі технології

6. Сприйняття цінової доступності запровадження енергозберігаючих технологій

90% студентів вважають, що впровадження енергозберігаючих технологій потребує дуже багатьох коштів і що їхньому домогосподарству (в побуті) просто не вистачить коштів для їхнього впровадження (88%), в т.ч. безумовно в цьому переконані дві третини українців (Рисунок 6).

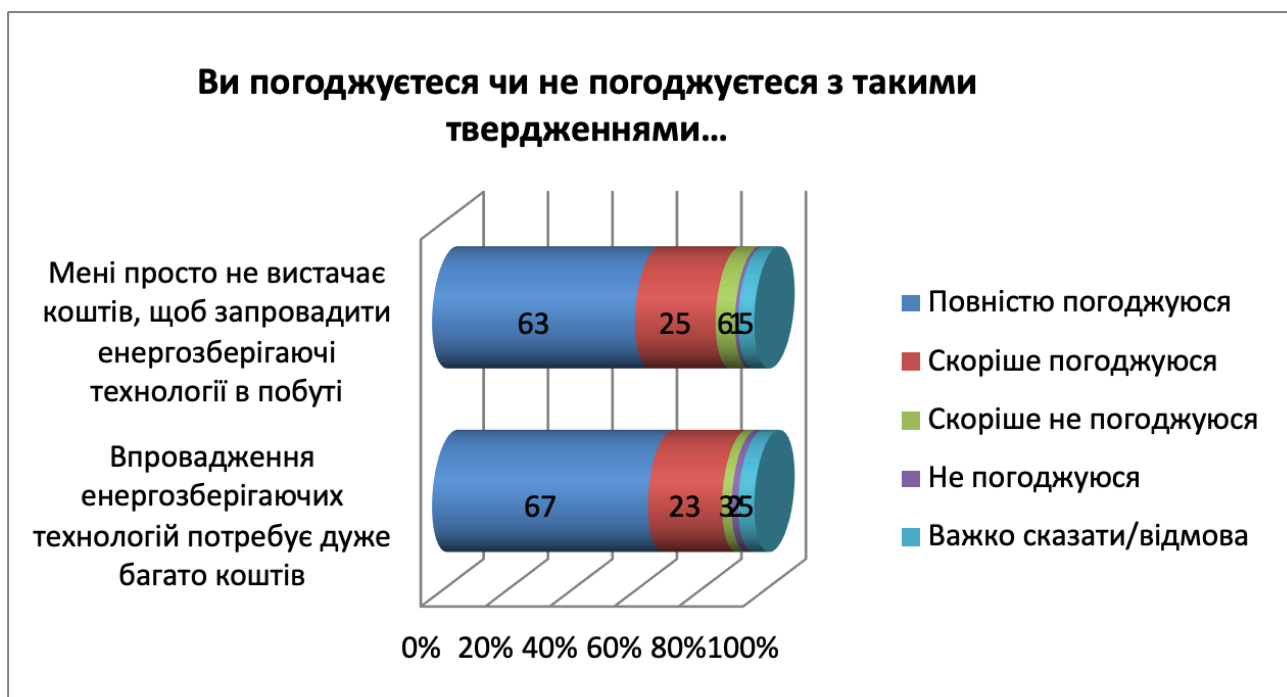

Рисунок 6 – Сприйняття доступності впровадження енергозберігаючих технологій

1. Допустимий період виправданості впровадження енергозберігаючих технологій

В цілому, чверть студентської молоді (24%) очікують, що впровадження енергозберігаючої технології окупиться до 2 років (з них 9% узагалі розраховують окупити витрати до року) (Рисунок 7). Приблизно стільки ж (26%) готові чекати 3-5 років, ще стільки ж (20%) – узагалі можуть «зачекати» більше 5 років. Близько третини студентів (30%) не змогли сформулювати свою точку зору з цього питання.

Рисунок 7 – Допустимий період повернення інвестицій в енергозбереження

Висновки. На основі проведеного соціологічного дослідження, можна визначити такі основні рекомендації для побудови навчальних програм, факультативів щодо енергозбереження та енергоефективних технологій:

1. Більшість студентів не відчуває важливості енергозбереження, а отже і власної відповідальності за це, а також дотримуються думки, що підприємства та влада є відповідальними за енергозбереження. У зв'язку з цим, важливою складовою просвітницької діяльності має стати роз'яснення загальнодержавної мети у сфері енергоефективності та значущості зусиль громадян для її досягнення. Окрім того, мають комунікуватися зусилля, до яких держава та бізнес вдаються для модернізації інфраструктури та виробництва – задля досягнення тієї ж мети.

2. Більшість студентської молоді вважають, що впровадження енергозберігаючих технологій дозволить знизити вартість послуг, але водночас майже половина вважає, що можливість заощадити при цьому буде незначною. Причиною такого дисонансу може бути низька обізнаність студентів з тим, які власне технології та практики є енергозберігаючими.

3. Більшість студентів визнає важливість впровадження енергозберігаючих технологій для забезпечення енергетичної безпеки держави та захисту довкілля. Це означає, що за мету нових інформаційних кампаній можна актуалізувати й інші мотиви для впровадження заходів з енергозбереження: окрім збереження власних коштів, говорити про енергозбереження задля збереження екології та безпеки країни.

4. Переважна більшість молоді зазначають, що впровадження енергозберігаючих технологій потребує багато коштів. Водночас, значна кількість населення готова вкладати кошти в енергоефективні проекти з терміном окупності 3 роки і більше. В цьому зв'язку вбачається необхідність розвитку освітніх програм та економічних механізмів для активного впровадження заходів з енергозбереження серед усіх верств населення.

Список використаних джерел

1. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. — URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 23.06.2019).
2. Смолінчук Л. С. Тестування як метод оцінювання навчальних досягнень студентів [Електронний ресурс]. — URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/download/2146/2137> (дата звернення: 23.06.2019).

УДК 154.370.1:378.111.3-151

В.В. Гончарук,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри хімії, екології та методики їх навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту екологічної освіти в нашій країні. Проаналізовано послідовні етапи формування екологічної компетентності особистості.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, стратегія сталого розвитку, екологічна компетентність, еколого-розвивальне середовище.

Постановка проблеми. Життя людини тісно пов'язане з природою, яка завжди була для неї джерелом матеріальних і духовних сил. Але сьогодні людство зіткнулося з безліччю проблем, викликаних споживацьким ставленням людини до природи і пов'язаних з низьким освітнім рівнем населення.

За останні десятиліття екологічні проблеми набувають планетарного масштабу, адже людство починає розуміти відповідальність за наслідки згубного впливу та споживацького відношення до навколишнього природного середовища, в якому якість життя з кожним роком погіршується.

І сьогодні аналізуючи питання, що виникають у сфері вивчення навколишнього середовища, все частіше ми звертаємо увагу на розрив, який утворюється між людиною та природою. Особливо актуально це проглядається у

молоді, що живе у містах, де оточення жодним чином не ототожнюється із природним середовищем.

Це вимагає переорієнтування екологічного виховання та можливість здійснювати випереджувальну підготовку людини до переходу на стратегію сталого розвитку. Сталий розвиток є новим принципом людського спільного життя: майбутні покоління повинні мати ті ж самі ресурсні можливості, що мають і нині існуючі. Отже, суспільство висуває потребу у компетентній особистості, яка на основі самостійного критичного мислення і відповідальності буде готовою і здатною не лише визначати екологічні проблеми, знаходити раціональні шляхи вирішення їх, а й попереджати виникнення останніх [1].

Стан дослідження. Вивченням проблем екологічної освіти, екологічного виховання займалися такі видатні педагоги минулого як: О. Духнович, К. Ушинський, В. Сухомлинський. І в наш час багато науковців та педагогів-практиків присвятили свої дослідження цій проблемі, серед них: Н. Лисенко, Н. Яришева, Н. Глухова, В. Скребець, В. Фокіна, С. Ніколаєва, З. Плохій, Н. Кондратьєва, В. Сухар тощо.

Свого часу видатний педагог-мислитель Я. Коменський підкреслював, що людина — це частина природи, і вона повинна розвиватися за її законами. Він довів, що людина як частина природи підкоряється найголовнішим законам, які діють як у світі рослин, тварин, так і відносно людини, що «...чіткий порядок школи треба запозичити у природи і специфічним принципом відбору знань про природу для дітей дошкільного віку є принцип енциклопедичності» [2, с. 124].

Виклад основного матеріалу. Екологічна освіта — це процес, який включає людські знання та усвідомлення того, як людина впливає на навколишнє середовище. Екологічна освіта є сукупністю екологічних знань, екологічного мислення, екологічного світогляду, екологічної етики, екологічної культури. Сучасна система вищої екологічної освіти є порівняно молодою й наразі перебуває на етапі становлення.

Корисним вбачається аналіз досвіду викладання екологічних дисциплін у західних університетах, де підготовка має виражену регіональну та проблемно-практичну спрямованість.

Екологічне виховання має на меті не лише озброєння дітей новими екологічними знаннями, а й формування екологічно-компетентної особистості, тобто такої, яка здатна, керуючись здобутими знаннями, сформованими цінностями й досвідом, приймати виважені екологічно доцільні рішення в життєвих ситуаціях — як у побутових, так і у природному оточенні.

Сьогодні важливо, щоб усі дорослі та діти стали на шлях співпраці із природою. Зміст ознайомлення дошкільників із природою містить широке коло знань, зокрема про природні матеріали, сезонні зміни у природі, різноманітність рослин і тварин. Такий підхід до формування змісту знань про природу, які мають засвоїти діти, необхідний для формування в них системи наукових знань про природу та відповідного ціннісного ставлення до довкілля. Вивчення природи має починатися з того, що безпосередньо оточує дитину, тобто з тих об'єктів і явищ природи, які дитина може спостерігати щодня [3, с. 6—7].

На нашу думку, дуже важливо якомога повніше використати можливості шкільного закладу для екологічного виховання дітей. Отож одним із провідних завдань шкільного навчального закладу є формування екологічної компетентності підростаючого покоління. Екологічне виховання здійснюється на всіх етапах життєдіяльності дитини, на кожному етапі ставиться певна мета, завдання, добирається відповідна методика з огляду на вікові особливості.

З. Плохій визначає такі чинники, від яких, на її думку, залежить формування екологічної компетентності:

- Формування в дітей дошкільного віку знань про природу слід здійснювати у всіх видах діяльності. На організовані заняття з природи слід виносити узагальнювальні теми після того, як діти набудуть досвіду безпосередньої взаємодії з об'єктами і явищами природи.

- Провідними методами екологічної освіти мають бути спостереження, експериментування, моделювання, продуктивна діяльність, розв'язання проблемних ситуацій, педагогічне спілкування.

- Провідними принципами організації педагогічного процесу є багатоманітність форм і методів інтеграції.

- Домінуючою емоцією дитини має бути радість від процесу пізнання, взаємодії зі світом природи.

- Розвивальне середовище та педагогічний процес мають відповідати особливостям розвитку та саморозвитку дитини, формуванню особистісних якостей: сприйнятливості, чутливості, спостережливості, допитливості, розсудливості, відповідальності, самостійності, креативності [4, с. 6—7].

Найголовнішими завданнями екологічної освіти в формуванні екологічної культури всіх верств населення є:

- виховання розуміння сучасних екологічних проблем держави й світу, усвідомлення їх важливості, актуальності і універсальності;

- відродження кращих традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання любові до рідної природи;

- розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки;

- виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження.

Екологічна освіченість, окрім наявності екологічних знань, умінь і навичок, включає ще сформованість цінностей, установок, особистісних сенсів, що забезпечують готовність учня до діяльності. Ефективність формування екологічної компетентності дитини великою мірою залежить від середовища, у якому відбувається її життєдіяльність.

Еколого-розвивальне середовище в широкому розумінні — це єдність природного, предметного, соціального та середовища внутрішнього «Я». Це забезпечує набуття людиною досвіду контакту із природним оточенням. Ефективність впливу довкілля на особистість дитини в дошкільному навчальному закладі залежить від здатності педагогічного колективу організувати комфортне еколого-розвивальне середовище. Щоб сформувати екологічну компетентність,

педагог має сам орієнтуватися в цих проблемах (глобальних, регіональних, місцевих), мати сформоване почуття громадянської відповідальності за стан природи, бажання та дієву готовність до її збереження.

Висновки. Екологічна освіта й екологічне виховання формують певні навички поведінки людини в природному середовищі. І тільки осмислена поведінка в природі у відповідності з отриманими знаннями і навичками є свідченням екологічної культури особистості. Екологічна культура особистості складається з трьох взаємопов'язаних складників: екологічні знання, екологічне мислення, екологічна діяльність.

Список використаних джерел

1. Сталий розвиток суспільства: роль освіти: путівник / [В. Підліснюк, І. Рудик, В. Кириленко, І. Вишенська, О. Маслюківська]; за ред. В. Підліснюк. — К.: Вид-во СПД «Ковальчук», 2005. — 88 с.
2. Потін А. Ф., Медвідь В. Г. Екологія: основи теорії і практики: Навчальний посібник. — Львів: Новий світ — 2000, Магнолія Плюс, 2003. — 296 с.
3. Глухова Н. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу // Дошкільне виховання. — 2001. — № 10. — С. 8—10.
4. Плохій З. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу (інноваційні підходи) // Дошкільне виховання. — 2010. — № 7. — С. 6—10.

В.Д. Демиденко,

вчитель вищої категорії, учитель-методист гімназії №283 II-III ступенів
Деснянського району м. Києва

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У Національній доктрині розвитку освіти сказано, що освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

Сучасний аналіз інформатизації суспільства й освіти стверджує, що неможливо досягти якісної підготовки без відповідного рівня інформатизації освіти. Високий рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та Інтернет-технологій зумовили широке їхнє використання в навчальному процесі.

Нині розроблено багато інноваційних методик (перевернутий клас, робота в малих групах, дискусії, «круглий стіл», «засідання експертної групи», «засідання суду», турніри, диспути, дебати, «міні-уроки», навчання як систематичне дослідження, презентації, проекти, «синектика» — принцип класичного мозкового штурму, ділові ігри, імітаційні ігри, ситуаційні вправи, задачі, проблеми, вправи, інфографіка та візуалізація даних, ментальні картки, проектна

діяльність, манівські роботи та ін.). Ці методики можна застосовувати як для викладання, засвоєння нового матеріалу, так і для перевірки.

Засоби нових інформаційних технологій можуть бути використані в якості:

1) Засобу навчання, що удосконалює процес викладання, підвищує його ефективність і якість. При цьому забезпечується:

реалізація можливостей програмно-методичного забезпечення сучасних ПЕОМ з метою повідомлення знань, моделювання навчальних ситуацій. здійснення тренування, контролю за результатами навчання;

використання об'єктно-орієнтованих програмних засобів або систем (наприклад, системи підготовки текстів, електронних таблиць, баз даних) з метою формування культури навчальної діяльності;

реалізація можливостей систем штучного інтелекту в процесі застосування навчальних інтелектуальних систем.

2) Інструменту пізнання навколишньої дійсності і самопізнання.

3) Засобу розвитку особистості учня.

4) Об'єкту вивчення (наприклад, в рамках освоєння курсу інформатики).

5) Засобу інформаційно-методичного забезпечення і управління навчально-виховним процесом навчальними закладами, системою навчальних закладів.

6) Засобу комунікацій (наприклад, на базі асинхронного телекомунікаційного та відеозв'язку) з метою поширення передових педагогічних технологій.

7) Засоби автоматизації процесів контролю, корекції результатів навчальної діяльності, комп'ютерного педагогічного тестування і психодіагностики.

8) Засобу автоматизації процесів обробки результатів експерименту (лабораторного, демонстраційного) і управління навчальним обладнанням.

9) Засобу організації інтелектуального дозвілля, розвиваючих ігор.

Цінність інформації та питома вага інформаційних послуг у житті сучасного суспільства різко зросла. Це дає підставу говорити про те, що головну роль у процесі інформатизації грає власне інформація, яка сама по собі не робить матеріальних цінностей.

Природно припустити, що інформація повинна бути науково-достовірною, доступною в сенсі можливості її отримання, розуміння і засвоєння; дані, з яких інформація витягується, повинні бути суттєвими, відповідними сучасному науковому рівню.

Розвиток мережних технологій, глобальної мережі Інтернет, локальних мереж Інтранет відкриває широкі можливості доступу до велетенських обсягів інформації, збереження та передавання її.

Основними цілями є розширення кругозору учнів, формування навичок самостійної дослідницької діяльності, застосування аналізу та синтезу в обробці великого обсягу архівної та сучасної інформації.

Практика показує, що відкриті освітні інтернет-ресурси є доповненням до традиційних засобів навчання і забезпечують рівний доступ до якісної освіти дітям та молоді різних вікових груп, можливостей, зокрема й з особливими потребами, а також дають можливість використовувати різні форми навчання (дистанційне навчання, індивідуальне навчання, групова робота, фронтальна робота, проектна

діяльність). Освітні сайти, віртуальні лабораторії, імітаційні тренажери, інтерактивні музеї роблять проведення дослідних експериментів доступними, а процес навчання творчим. Так, використання якісних освітніх інтернет-ресурсів, з одного боку, створює позитивну мотивацію до опанування учнями STEM-дисциплін, з іншого, сприяє колективній навчальній діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу. У разі використання таких ресурсів учителю необхідно ознайомити учнів з можливостями ресурсу та провести бесіду щодо дотримання правил Інтернет-безпеки, етичної поведінки та авторських прав.

Проектна діяльність дозволяє поглибити знання учнів з історії України, всесвітньої історії, географії, англійської та інших мов, інформатики, навчити аналізувати, візуалізувати, систематизувати навчальну інформацію, давати власну оцінку фактам, подіям та явищам, доводити власну думку та відстоювати власну позицію, виховати почуття патріотизму та шанобливе ставлення до власної історії.

З кінця XX ст. стало актуальним і дистанційне навчання (ДН), яке набуває швидкого поширення. Дистанційне навчання представляє собою нову організацію освіти, що ґрунтується на використанні як кращих традиційних методів отримання знань, так і нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, а також на принципах самоосвіти. Воно призначене для широких верств населення незалежно від матеріального забезпечення, місця проживання та стану здоров'я. Дистанційне навчання дає змогу впроваджувати інтерактивні технології викладання матеріалу, здобувати повноцінну освіту або підвищувати кваліфікацію і має такі переваги, як гнучкість, актуальність, зручність, модульність, економічна ефективність, інтерактивність, відсутність географічних кордонів для здобуття освіти.

Використання сучасних програмних засобів та засобів телекомунікацій дозволяє підвищити інтерес учнів до творчої діяльності.

Конкуренція допомагає удосконалюватися, змінюватися, розвиватися, знаходити найкращі шляхи для реалізації своїх можливостей. А допомагає цьому:

- STEAM-освіта;
- освітня мнемотехніка;
- ТРВЗ методи;
- пісочна анімація та образотворення;
- ментальна арифметика;
- сенсорний розвиток;
- дослідницька діяльність.

Впровадження в навчальний процес нових інформаційних технологій є об'єктивним процесом розвитку освіти.

Список використаних джерел

1. Про Національну доктрину розвитку освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року Кабінет Міністрів України Розпорядження від 14 грудня 2016 р. № 988-р Київ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>

3. Закон України про освіту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t172145?an=195>
4. Закон України Про загальну середню освіту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/t990651?an=934&ed=2019_01_01
5. Джон Равен компетентність у сучасному суспільстві [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.rulit.me/books/kompetentnost-v-sovremennom-obshchestve-read-232089-1.html>
6. Гуревич Р.С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навчальний посібник / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко; за ред. Гуревича Р. С. — Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. 348 с.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kist.ntu.edu.ua/textPhD/itn.pdf>
7. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. — Випуск 40/ Редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. — Київ Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. — 491 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://vspu.edu.ua/science/art/a156.pdf>
8. Інфографіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://sites.google.com/a/lyceum2.cv.ua/metodicnij-navigator/infografika>

О.А. Іванова,

викладач Комерційного технікуму
Дніпровського державного технічного університету

ПРОФЕСІЙНИЙ ТРЕНІНГ ЯК МЕТОД ВИЯВЛЕННЯ АКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ФАХІВЦЯМИ СФЕРИ ПОСЛУГ

Стрімкі соціально-економічні трансформації в житті України висувають нові вимоги до професійної підготовки фахівців сфери послуг через зміщення акцентів на формування конкурентоспроможних професіоналів з яскраво вираженою потребою в самовираженні, самореалізації, набутті професійного досвіду, досягненні успіху, здатних працювати в умовах мінливого світу. З огляду на те, що сформована професійна позиція фахівця полегшує його реалізацію на сучасному ринку праці, вагомим значення набуває питання його спрямування до активності у процесі фахової реалізації на основі активізації професійної позиції.

Одним із шляхів вирішення зазначених завдань є впровадження активних методів, які дозволяють реалізувати активну професійну позицію фахівцям сфери послуг, виявити позитивну мотивацію щодо якісної самооцінки.

На нашу думку, одним із найбільш ефективних методів виявлення активної професійної позиції є професійний тренінг. Саме тренінги сприяють удосконаленню та розвитку практичних навичок, формуванню навичок міжособистісної взаємодії та розвитку рефлексивних здібностей, зміні стереотипів, що заважають особистості справлятися з нестандартними ситуаціями в професійній діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій показав, що проблемі виявлення активної професійної позиції присвячені праці Д. Богоявленської, І. Гавриш, І. Дичківської, С. Дімітрової-Бурлаєнко, О. Мешко, О. Резван та ін. На основних напрямках активної професійної позиції фахівця сфери послуг наголошується у роботах Н.

Волкової, О. Ігнатюк, О. Резван, О. Чаплигіної. На доцільність створення ефективної системи підвищення професійної компетентності фахівців, зайнятих у сфері послуг, з метою забезпечення якості надання послуг фахівцями відповідно до світових норм та вимог, звертали увагу В. Ковальчук, Л. Оршанський.

Професійний тренінг — найбільш ефективний метод навмисних (або умисних) змін людини, спрямованих на його особистісний та професійний розвиток через набуття, аналіз та переоцінку ним власного життєвого досвіду в процесі групової взаємодії [2]. При цьому життєвий досвід вміщує як професійні компетенції (їх практичне використання), так і сукупність уявлень про навколишній світ та власну взаємодію із ним у різних аспектах. Ризиками зниження активності фахівців сфери послуг щодо участі у тренінгах можна визначити досить великий досвід їх професійної діяльності — у таких випадках часто особистість досить критично ставиться до необхідності перетворюватись, вивчати інноваційні технології, пояснюючи це тим, що результати професійної діяльності її цілком влаштовують. Однак успішність кожного фахівця має характеристику тимчасовості: якщо людина не усвідомить вчасно, що способи її діяльності не є видатними на тлі інших фахівців у галузі, вона ризикує не витримати конкурс в конкурентному середовищі. Тож вважаємо, що саме активність у пошуку інновацій та позитивне ставлення до професійного перетворення є найбільш правильною позицією.

Як відомо, фахівець отримує новий досвід реалізації інновацій у практиці, якщо його вивести із зони рівноваги, переконань. Досягти цього можна завдяки «психологічній провокації», яка дає шанс на удосконалення людини, виведення її на новий рівень усвідомлення себе, своїх знань та діяльності. Таку «провокацію» можна організувати через дебати, дискусію, коли на обговорення виноситься неоднозначна тема й емоції учасників збуджуються [1].

Маємо зауважити, що ефект тренінгу досягається більшою мірою в аудиторіях, члени яких незнайомі або малознайомі між собою. Це пояснюється тим, що у людини психологічно знімається блок боязкості зовнішньої думки, обговорення її поведінки після тренінгу серед колег тощо. Отже, організація тренінгу у межах конкретної фірми не дасть ефекту більшого, ніж надання можливості працівнику пройти тренінг за фахом у компанії нових колег. Саме тому тренінги слід організовувати у виїзних форматах за межами міста чи навіть регіону.

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо доцільність упровадження тренінгів у процес навчання завдяки таким виконуваним функціям:

- *розвивальна* — створення умов для розвитку творчого потенціалу й розвитку індивідуальних здібностей;
- *мотивувальна* — налаштування на активне навчання й психологічну готовність для засвоєння великих обсягів інформації;
- *комунікативна* — становлення й розвиток контактів між слухачами, формування прагнення до співпраці з високим рівнем довіри й сприйняття інших членів команди.

Необхідно зазначити, що сучасні університети, маючи досить потужний

потенціал у досвіді ефективних комунікацій, спроможні запропонувати бізнес-структурам тренінгові програми, спрямовані активізувати компетенції якісного професійного спілкування співробітників. Ефективність таких тренінгів, безумовно, залежить від мотивації учасників отримати досвід застосування комунікаційних технологій, які дозволяють досягати позитивних результатів у роботі. Так, наприклад, у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова на базі санаторно-курортного комплексу «Женева» та «Royal Hotels and SPA Resorts» було започатковано інноваційний проект у галузі навчання персоналу «Сучасна школа: етика сфери обслуговування» (квітень, 2016). Команда фахівців провела лекції, тренінги та інтенсиви для персоналу всіх ланок комплексу, що допомогли учасникам підвищити компетенції з комунікації, мотивації, командної роботи (team building), іміджу, особистісного та професійного зростання. Аналіз відгуків учасників тренінгів дозволив з'ясувати, що особливо неочікуваним став процес навчання разом фахівців усіх професій сфери обслуговування у готельному бізнесі: покоївок, лікарів, кухарів, охорони. Уміння слухати один одного, яке формували у працівників викладачі університету, дало можливість зрозуміти проблеми кожного окремого підрозділу і навчитись ефективно взаємодіяти у спільній справі [3].

Слід зауважити, що тренінгові форми підвищення кваліфікації стають ефективними у розв'язанні двох проблем: по-перше, відбувається навчання персоналу нових технологій діяльності у сфері послуг (*реактивний тренінг*); а по-друге, здійснюється корпоративна стратегія щодо оптимізації трудових ресурсів. Друга група тренінгу отримала у фахівців з менеджменту назву *проактивного тренінгу*. Такий тренінг дозволяє адміністраціям виокремити фахівців, які більшою мірою готові до зайняття керівних посад, крім того, проактивний тренінг зумовлює удосконалення менеджменту організації в цілому, що дозволяє розробляти нові послуги й виходити на нові ринки.

Отже, професійні тренінги належать до найбільш ефективних методів реалізації активної професійної позиції, виявлення позитивної мотивації щодо самовдосконалення, результатами проведення яких стає набуття фахівцями нових компетенцій, обумовлених розвитком індустрії сфери послуг, удосконалення менеджменту організації, способів взаємодії фахівців з її окремими ланками.

Список використаних джерел

1. 15 слухних порад для тренерів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?kb=15-slushnyh-porad-dlya-treneriv> (дата звернення: 25.06.2019).
2. Евтихов О. В. Практика психологического тренинга / О. В. Евтихов. — СПб.: Речь», 2004. — 256 с.
3. Ефективний тренінг персоналу «Сучасна школа: етика сфери обслуговування» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.npu-etestet.com.ua/efektivnij-trening-personalu-suchasna-shkola-etika-sferi-obslugovuvannya/> (дата звернення: 25.06.2019).

Г.О. Кирилюк, Т.С. Катченко,
викладачі циклової комісії музики і хореографії
Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка

ПЕДАГОГІЧНА ЦАРИНА ТВОРЧОСТІ КИРИЛА ГРИГОРОВИЧА СТЕЦЕНКА

Анотація. Стаття присвячена висвітленню впливу творчості видатного українського композитора на педагогічну музичну діяльність.

Ключові слова: Стеценко К., педагог, хоровий диригент, національна музика.

Кирило Григорович Стеценко (1882–1922) — видатний український композитор-класик, чудова музика якого уже більше століття звучить не лише в Україні, а й далеко за її межами. Діяльність Кирила Стеценка була надзвичайно багатогранною. Він був педагогом, диригентом, музичним критиком, протоієреєм УАПЦ, відомим громадським діячем.

Кирило Стеценко — один із засновників української національної композиторської школи, митець великого оригінального таланту, автор значної кількості творів у багатьох музичних жанрах.

Серед композиторів-класиків української музики творчість Кирила Григоровича Стеценка після Лисенка займає одне з провідних місць. Молодший сучасник і кращий учень, вірний соратник і послідовник великого основоположника музично-композиторської школи в Україні, першого українського класика Миколи Віталійовича Лисенка він був безпосереднім продовжувачем кращих демократичних традицій свого вчителя.

Протягом свого творчого шляху Стеценко неухильно і послідовно дотримувався принципів народності і реалізму, у своїх творах він був виразником вікових прагнень українського народу до свободи, до соціального і національного визволення.

З ім'ям Кирила Григоровича пов'язані славні сторінки історії української культури. Його музично-педагогічна спадщина великою мірою сприяла формуванню національної музики.

Творча спадщина педагога й композитора стала вагомим внеском у розвиток національної музичної культури та естетичного виховання народу. Досить умовно її можна поділити на практичну й рукописну. Перша — це той безцінний доробок на ниві національно-музичного виховання, який ще замолоду склав Кирилові Григоровичу славу найвідомішого вчителя музики свого часу, знаного й шанованого хорового диригента-подвижника. Друга — залишені ним у спадок своєму народові музичні твори, численні обробки й перекладання народних пісень, методичні посібники та хрестоматійні збірки для школи, роздуми-нотатки про демократичну реорганізацію музичної освіти й музичного життя в Україні.

Слід зазначити, що особливе місце у творчому житті К. Стеценка займала його педагогічна діяльність.

Педагогічні ідеї К. Стеценка, як і його суспільно-політичні погляди, формувались під безпосереднім впливом дійсності і мали демократичний характер. Тільки проводячи широку громадсько-педагогічну роботу і перебуваючи під впливом демократичних ідей, К.Г. Стеценко зумів піднятися до розуміння залежності освіти від існуючого ладу. «Всякому відомо, — писав він, — що бідного та приниженого легше тримати в руках і керувати ним, куди завгодно. Такий же принцип у нас провадився в справі народної освіти: менше народіві освіти, або треба освіти тенденційної, щоби з народом легше було поводитись, як з елементом слухняним, щоб він не розбирав тих тенет, якими опутував його уряд».

Свою педагогічну діяльність Кирило Григорович розглядав як важливу громадську справу. Згодом у нотатках до доповіді про українську пісню в народній школі він писав «...педагогам треба виховати таких людей, які б мали тверду волю в проведенні у життя найвищих ідей — правди, краси, добра на користь рідного краю і народу нашого» (Стеценко К. Українська пісня в народній школі. Вінниця, 1917). Його педагогічні погляди зазнали на собі впливу ідей К.Д. Ушинського про рідномовну школу та М.В. Лисенка щодо музичного виховання засобами фольклору.

Високо цінуючи виховне навантаження народної пісні, К. Стеценко розглядав її як «могутній чинник для розвитку почуття єдності, згуртованості та її суспільної солідарності» (Стеценко К. Шкільний співаник: К., 1918. Ч. 2. С. 2.), чинник гуманістичної ідейності. Він писав: «...з великої скарбниці української народної творчості необхідно черпати все, що б могло зародити в чистій душі дитини ті найвищі ідеї втілення яких в життя принесло б народу і батьківщині щастя... і на цих перлинах народної творчості повинні бути у них під рукою, щоб в їх одновічній красі будувати виховання» (Стеценко К. Українська пісня в народній школі. С. 3—4).

К. Стеценко розробляв теоретичні основи системи музичної освіти і виховання дітей. Ось деякі з них: загальна доступність та обов'язковість естетичного виховання, науковість знань, відповідність дидактичного матеріалу віковим та психічним особливостям дітей. «Мова підручників, — наголошує автор, — повинна бути ясна, літературна, популярна». З притаманним йому енергією К. Стеценко брався до справ, пов'язаних з організацією школи.

Педагогічні ідеї К. Стеценка ґрунтувалися на глибокому знанні сучасної йому педагогічної теорії, багатому досвіді вчителя-практика всебічного гармонійного розвитку дітей. «Із принципів педагогічної науки є принцип виховання дитини на основі пробудження художнього почуття, бачення краси як вічної правди», — писав він. Для цього він пропонував учителям передусім скористатися багатими джерелами фольклору, передусім музичного.

К. Стеценко пропагував «комплексне музичне виховання — навчання нотного співу проводити разом із розвитком музичних здібностей виховання слуху, пам'яті, голосу, чуття ритму, звуко утворювання та хорового співу, поєднуючи всі сторони виховання і навчання в єдиний педагогічний процес».

Шкільна програма, розроблена Стеценком, складалася з практичного співу та вивчення музично-теоретичних наук, які розподілялися до ступенів школи. На

першому етапі багато уваги приділяється організації дитячих музично-рухових ігор зі співами. У своїх програмах він подає «Зразковий список пісень, якими можна користуватись, та їх класифікацію», яка утворила такі групи:

- 1) пісні з елементарними рухами — маршові, пісні з плесканням руками в такт та іншими рухами;
- 2) пісні з іграми, танками та більш складними рухами; а) з іграми, б) пісні до танків, в) пісні з гімнастичними рухами;
- 3) драматизація зі співами;
- 4) пісні настрою та пов'язані з розмовами; а) колискові; б) родинні, історичні;
- 5) пісні пов'язані з етнографічним календарями; а) колядки та щедрівки; б) веснянки; в) купальські;
- 6) інші пісні з гарною мелодією, цікаві за змістом.

Розгорнуті списки пісень до кожного розділу вказують на прагнення ознайомити дітей з художнім матеріалом, розширити їхній художній обрій, естетичний смак.

Як основоположник національної академічної музики, К. Стеценко піклувався про поповнення навчального музичного репертуару, побудованого на кращих зразках народнопісенної творчості. Причому посилена увага належала музичного репертуару: задля цієї «благородної місії» у 1906 р. митець впорядкував збірку пісень «Луна» для сім'ї і школи», яка склалася з народних, його власних творів та дитячих пісень тогочасних композиторів. За мету К. Стеценко ставив виховання підростаючого покоління на основі «художніх почуттів, природного прагнення краси як вічної правди».

Свій досвід педагога Стеценко узагальнив у ряді праць. У його архіві знаходяться методичні посібники та хрестоматійні збірки для школи, доповіді «Про народну пісню як елемент виховання», «Українська пісня в народній школі», (1917), «Початковий курс навчання дітей нотного співу» (1918), «Шкільний співаник» (1918), рукописи «Методика шкільного співу», «Записки з педагогіки», проекти побудови системи музичної освіти, музичних факультетів при університетах та ін.

К. Стеценко — один з перших композиторів-педагогів, чия діяльність тісно пов'язана зі школою. Його твори справедливо займають значне місце в програмному репертуарі з музики в сучасній школі. Так, уже в другому класі діти співають українську народну пісню в обробці Стеценка «Ой на горі жито», у четвертому класі учні співають «Вийшли в поле косарі», у шостому введено вивчення «Журавля», а в сьомому — «Заповіту» Т. Г. Шевченка в його обробці тощо.

Як педагог К. Стеценко значно приклався до національної методики викладання музики та співу, він досліджував проблеми цілісної системи музичного виховання — від дошкільних закладів до вузів. У процесі тісного спілкування з учителями народних шкіл митець глибше збагнув специфіку й потреби шкільної музичної освіти, що згодом привело до посиленої уваги до проблем дитячого музичного виховання. Опираючись на власний педагогічний досвід, К. Стеценко радив розвивати музичні здібності всіх без винятку дітей.

Своєю працею він вніс неоціненний вклад у розробку естетичного виховання запрошуючи виступати з лекціями провідних діячів культури: П. Демуцького, М. Леонтовича, В. Верховинця, П. Саксаганського, О. Мурашка, К. Квітку та ін.

Стеценко ретельно вивчав стан музичної освіти в консерваторіях та музичних школах дореволюційної Росії. У чернетках проектів організації музичного життя він констатував, що розвиток музичної культури у цих навчальних закладах провадився з переважним нахилом до удосконалення музичної техніки, а питання наукового дослідження і розробки «природних скарбів свого народу «залишались осторонь». Автор приходить до висновку, що треба підготувати дослідників народної творчості, провідників культури в широкі маси народу перш за все через школи, для цього треба утворити при університетах спеціальні музичні факультети. Він визначає завдання, намічає приблизний план, за яким повинна провадитись робота на цих факультетах, намічає обсяг теоретичних та практичних дисциплін, вимоги до випускників факультетів тощо. Питання реорганізації цих факультетів К. Стеценко виносить на обговорення спеціальної наради під головуванням Р. Глієра, яка відбулася у травні 1920 р. і була присвячена реорганізації проекту музичного навчання України. Складаючи проект системи музичної освіти, К. Стеценко детально розробив питання наступності навчальних закладів, їх взаємозв'язків, обсяг знань, вимоги, спеціалізацію тощо.

Безпосереднє знайомство з М. В. Лисенком та іншими прогресивними діячами української культури остаточно вирішило долю К. Стеценка, який усвідомив, що метою його життя має стати і творчість і праця на благо народу. Багатогранність таланту музиканта і педагога К. Стеценка вражає, як вражає глибина його методичної думки, помноженої на педагогічний досвід і бажання послужитися справі музично-естетичного виховання дітей. Оскільки розроблена ним методика знайшла відображення у кількох опублікованих у 20-х роках посібниках, вона виявила значний вплив на розвиток української музичної педагогіки ХХ століття.

Констатується гостра необхідність активного використання праць педагогічного спрямування К. Стеценка в музично-педагогічній практиці, підготовка до публікації його рукописних фоліантів та перевидання вже існуючих робіт.

Отже, педагогічна царина творчості К. Стеценка є важливою сторінкою системи музично-педагогічного виховання, а його інноваційні ідеї щодо запровадження загальної музичної освіти у школі, реорганізації музичної освіти й музичного життя в країні й донині не втрачають актуальності.

За сучасних умов розбудови національної школи доцільно знову звернутися до творчості композитора-педагога, проаналізувати її з новітніх позицій і залучати до широкого використання в практиці естетичного виховання молоді.

Список використаних джерел

1. Пархоменко Л.С. Кирило Григорович Стеценко / Леонід Пархоменко. — К. 1973.
2. Стеценко К. Початковий курс навчання дітей нотного співу: Методико-дидактичний матеріал / Кирило Стеценко. — К. 1918.

3. Федотов Є.С. Кирило Григорович Стеценко / Євген Федотов. — К. 1977.
4. Калениченко А.Г. Перші радянські підручники на Україні з музичної освіти та виховання / Анатолій Калениченко. — К. 1980.
5. Козицький П. Суть музичної творчості Кирила Стеценка / Петро Козицький. — Червоний шлях. 1923. С. 6–7.
6. Лисецький С.Й. Кирило Стеценко / Степан Лисецький. — К. 1977.

A.A. Kruk,

Candidate of Philology,

Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages
Kamenetz-Podolsk National University named after Ivan Ogienko

SCANNING SKILLS FOR EXTRACTING SPECIFIC INFORMATION

Professionally oriented foreign language learning is recognized as a priority in the process of updating the education system. Intercultural communication becomes an important component of specialists' professional activity to date. Bertaria Hutaurok notes "The ESP approach enhances the relevance of what the students are learning and enables them to use the English they know to learn even more English, since their interest in their field will motivate them to interact with speakers and texts" [1, p. 8]. There are many scientists who capitally studied different reading techniques. They are B.S. Hutaurok [1], L. Klobuchar [2], G. Motteram [3], M. Shea, N. Roberts [4], S. Verma [5] and others.

Reading is one of the most effective tools for improving language skills and abilities of students in studying ESP. Mary Shea and Nancy Roberts envisage the *FIVES* strategy for reading comprehension. *F* stands for facts. It's essential that readers recall the stated facts accurately and distinguish key ideas from significant details and interesting but nonessential ones. *I* represents inferences. Readers read between the lines, adding what's in the texts content to what's in their mind (background knowledge and experience) to construct an inference. *V* is for vocabulary. In any text type, readers may come across many words that they have not previously met in print or heard in conversation. *E* stands for experiences. Readers elaborate, expand, evaluate, and make connections based on experiences (from background knowledge and life). *S* is for summary. Readers reveal the accuracy, extent, and depth of their comprehension, ability to discern main ideas and significant details, and degree of clarity in expressing what they've gleaned from the text [4, p. 8–11].

Reading as language skill is closely linked to the origins of the web. Reading strategies are used in digital language learning quite often. Gary Motteram remarks that "a lot of reading material now arrives with us via some form of screen and many of these screens are linked via hypertext to millions of other texts. This opens up massive opportunities for language learning providing a very large source of authentic input materials" [3, p. 186]. As the web started to have an impact on teaching and learning foreign languages, we should pay attention to the impact of hypertext on learners' ability to read and interpret the text.

It is important to choose the appropriate technique while reading. Lisa Klobuchar, Camille Liscinsky and James Spears introduce many reading strategies (monitor comprehension, make connections, visualization, organization, determine important information) and skills (ask questions, main idea and details, sequence, cause and effect, fact and opinion, compare and contrast, make inferences, character and setting, theme, author's purpose, prediction, nonfiction text features, visual information) [2].

When learning a foreign language, such a method of reading as scanning is used more often than other methods. Scanning for specific information and detail is a little different than skimming, intensive, extensive or critical reading. It is a quick reading, focusing on locating specific information. Shalini Verma notices that "scanning involves quick eye movements, not necessarily linear in fashion, in which the eye wanders until the reader finds the piece of information needed" [5, p. 302]. When you're scanning you're rapidly searching key words, specific date, number, name, symbol, formula, phrase, heading, title, opinion, issue of nationality, scientific term, argument, etc.

The technique of scanning should be used after you read the questions in the task. Questions for checking comprehension are chosen from the following task types: multiple choice (or objective response), short-answer questions, sentence/note/summary completion, labelling a diagram, table/flow-chart completion, classification, matching, headings, Yes/No/Not given, True/False/Not given, locating information.

In order to understand scanning better, students should remember what to do when they try to find a word in a dictionary. For example, they know which word they are searching, they scan specific pages in the dictionary to find it alphabetically. Scanning is the same. Students should know what they look for and try to find it. Thus they should try to locate it in the text in the same way.

Such reading technique as skimming can help to find some answers to the questions too. With the help of skimming students remember where (in which paragraph) the specific information is located. They read that paragraph carefully in order to find the answer. But when they don't know where is an answer to a question, they should scan the whole text.

References

1. Hutaurok B.S. English for Specific Purposes // Pematangsiantar, 2015. — 200 p.
2. Klobuchar L. Daily Reading Comprehension. Grade 4 // Dubuque, 2016. — 193 p.
3. Motteram G. Innovations in learning technologies for English Language Teaching // London, 2013. — 197 p.
4. Shea M., Roberts N. The FIVES Strategy for Reading Comprehension // West Palm Beach, 2016. — 191 p.
5. Verma S. Technical Communication for Engineers // New Delhi, 2015. — 768 p.

А.В. Мельніков,
кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри фізичної підготовки та особистої безпеки
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ДІЄВІСТЬ ЧИННОГО ЗМІСТУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ВИСОКОГО РІВНЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У межах проведеного педагогічного експерименту реалізували його констатувальний етап, завданням якого було визначення ефективності чинного змісту фізичної підготовки та традиційного підходу до його організації й реалізації у формуванні високого рівня готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України (далі — ДПСУ) до фізичного виховання особового складу під час професійної діяльності в підпорядкованому підрозділі.

Встановлено рівень готовності за процесуальним компонентом (процесуальна готовність), яка урахувала, що основним критерієм повинна бути спроможність реалізовувати одержані знання у практичній діяльності.

Один із можливих перспективних шляхів вирішення такого завдання полягало в конкретизації напрямів, за якими у процесі фізичної підготовки майбутніх офіцерів ДПСУ під час навчання в спеціалізованому закладі вищої освіти (далі — ЗВО) потрібно здійснювати пріоритетний вплив. У зв'язку із зазначеним було проведено більш детальний аналіз одержаних результатів.

Встановлено, що за станом розвитку комунікативних здібностей високого рівня наприкінці навчання в спеціалізованому ЗВО досягло 48,5 % майбутніх офіцерів, за станом розвитку організаторських здібностей — 46 %. Вищого від середнього рівня розвитку таких здібностей досягли, відповідно 9,4 % та 7,8 %.

Вивчено стан готовності майбутніх офіцерів ДПСУ до фізичного виховання особового складу під час професійної діяльності у підпорядкованому підрозділі за когнітивним компонентом (когнітивна готовність).

Було проведено порівняння та встановлено високу ступінь подібності результатів, одержаних під час складання випускних державних іспитів майбутніми офіцерами ДПСУ та Збройних Сил України. В останніх встановлено, що 58 % з усіх досліджуваних відзначаються достатнім, решта 42 % — недостатнім рівнем методичної підготовленості, пов'язаної з реалізацією цими майбутніми офіцерами фізичного виховання у підпорядкованому підрозділі під час професійної діяльності. У зв'язку з вказаними та іншими одержаними даними було здійснено висновок, що організовані для майбутніх офіцерів Збройних Сил України під навчання в спеціалізованому ЗВО спеціальні заняття з методичної підготовки у фізичному вихованні мають низьку підготовленість в зв'язку з низьким відсотком присутніх на них і неможливістю досягти необхідного планування. Необхідним є залучення курсантів вільний від навчання час за їх власною ініціативою, що передбачає виконання різноманітних навчально-методичних завдань.

Одержані дані свідчать про існування значного резерву в поліпшенні результату, пов'язаного зі станом сформованості когнітивного компоненту готовності майбутніх офіцерів ДПСУ до фізичного виховання особового складу під час професійної діяльності в підпорядкованому підрозділі.

Встановлено рівень готовності майбутніх офіцерів ДПСУ до фізичного виховання особового складу під час професійної діяльності в підпорядкованому підрозділі за мотиваційно-ціннісним компонентом (мотиваційна готовність). До уваги бралось те, що основним критерієм повинна бути сформованість у кожного випускника внутрішнього типу мотивації до здійснення на високому методичному рівні означеного виду професійної діяльності. Результати використання вищезазначеної методики психодіагностичного тестування майбутніх офіцерів ДПСУ на початку їх безпосередньої професійної діяльності в підпорядкованому підрозділі свідчили про таке: 24 респондента (18,8 %) виявили високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісної готовності до фізичного виховання особового складу. Це свідчило про наявність у таких офіцерів характеристик, що були визначені змістом мотиваційно-ціннісного компоненту їх готовності до ефективного здійснення фізичного виховання в підпорядкованому підрозділі. В інших (51,5 %) респондентів сформованість мотиваційно-ціннісного компоненту готовності до здійснення фізичного виховання особового складу відзначалася середнім рівнем.

Водночас відзначили, що решта майбутніх офіцерів ДПСУ була значною за кількістю, а саме становила 29,7 %. При цьому, усі з таких випускників демонстрували те, що їхня мотиваційно-ціннісна готовність до фізичного виховання особового складу відповідає низькому рівню.

Одержані емпіричні дані свідчать про відсутність достовірно значущої розбіжності двох середніх, що були обчислені у відсотках. Це свідчить про те, що для оцінювання стану сформованості рефлексії майбутніх офіцерів ДПСУ до певного виду діяльності під час навчання в спеціалізованому ЗВО можна використовувати як методику А. В. Карпова, так і питання методичного змісту. Водночас, у зв'язку з останнім відзначимо, що результат використання питань буде менш надійним, валідним та інформативним, ніж результат, одержаний після використання означеної методики. Це необхідно враховувати під час проведення дослідження, спрямованого на визначення рефлексії майбутніх офіцерів ДПСУ до певного виду діяльності, зокрема до здійснення фізичного виховання в ході своєї професійної діяльності як чинного офіцера ДПСУ.

Отже, виявлено лонгітудинальним дослідженням стан сформованості в майбутніх офіцерів ДПСУ процесуального, когнітивного, мотиваційно-ціннісного компонентів та рефлексії до результатів фізичного виховання особового складу, а також тенденції, особливості щорічного вияву, зміни структури фізичної підготовленості майбутніх офіцерів та взаємозв'язки між значеннями її показників.

Г.А. Омок,
аспірант кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету
науковий керівник: **А.В. Сущенко,**
доктор педагогічних наук, професор кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

РОЗГЛЯД ДЕЯКИХ БАЗОВИХ ДЕФІНІЦІЙ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ ДО ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПТНЗ

Презентація авторського бачення щодо низки понять, які складають змістове ядро авторської дисертації «Підготовка майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту до професійно-педагогічної діяльності в умовах ПТНЗ» («фізична культура», «виховання», «фізичне виховання», «здоровий спосіб життя», «компетентність») — необхідна умова побудови надійного термінологічного базису дослідження.

Згідно з Законом України «Про фізичну культуру і спорт» [9], термін «фізична культура» тлумачиться як діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя.

Таке визначення не точно відтворює сутність феномену фізичної культури. Більш наближеним до його сенсу є таке бачення: «Фізична культура — це сукупність досягнень суспільства у створенні та використанні засобів удосконалення фізичного стану людей [8]. Автори даного визначення наголошують, що фізична культура є продуктом суспільного життя людства, засобів виробництва. У кожній історичній формації за своєю цілеспрямованістю і змістом вона історично змінюється відповідно до змін у різних сферах життя суспільства — економіці, політиці, науці та мистецтві (С. Присяжнюк, В. Краснов, М. Третьяков, Р. Раєвський, В. Кійко, В. Панченко [8]).

У межах нашої наукової розвідки одним із ключових є поняття «виховання», під яким найчастіше розуміється сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському та культурному житті суспільства. У вузькому сенсі — це планомірний вплив батьків і школи на вихованців [2, с. 53].

Не менш точним є визначення в «Енциклопедії освіти» (за редакцією В. Кременя), де виховання тлумачиться як цілеспрямована перетворювальна діяльність системи навчальних закладів; у вузькому педагогічному сенсі виховання — це виховна робота, спрямована на формування в дітей певних якостей, поглядів, переконань, що базуються на соціально значущих цінностях; у ще вужчому значенні — розв'язання конкретних виховних завдань [3, с. 87].

Розглянемо феномен фізичного виховання у різних версіях. Вчені тлумачать даний понятійний конструкт як:

— «складова частина загального виховання, соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я й загартування організму, гармонійний

розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та умінь», що здійснюється в єдності з розумовим, моральним, трудовим і естетичним вихованням (С. Гончаренко [2, с. 345]);

— педагогічний процес, спрямований на морфологічне та функціональне вдосконалення організму людини, формування та поліпшення її основних життєво важливих рухових навичок, умінь і пов'язаних з ними знань (С. Присяжнюк [8]);

— спеціалізований педагогічний процес цілеспрямованого систематичного впливу на людину фізичними вправами, природними силами, гігієнічними факторами з метою зміцнення здоров'я, розвитку фізичних якостей, удосконалення морфологічних і функціональних можливостей, формування та поліпшення основних життєво важливих рухових навичок, умінь і пов'язаних з ними знань, забезпечення готовності людини до активної участі в суспільному, виробничому та культурному житті (Т. Круцевич [12]).

Вважаємо також за доцільне в контексті професійної підготовки майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту до професійно-педагогічної діяльності в умовах ПТНЗ розглянути понятійну категорію «здоровий спосіб життя». На думку Ю. Лісичина, спосіб життя — певний, історично зумовлений тип, вид життєдіяльності або певний спосіб діяльності в матеріальній та нематеріальній (духовній) сферах життєдіяльності людей. Спосіб життя характеризується особливостями повсякденного життя людини, що охоплює її трудову діяльність, побутові форми використання вільного часу, задоволення матеріальних і духовних потреб, участь у суспільному житті, норми і правила поведінки. Спосіб життя людини на 50—55% визначає стан її здоров'я [6].

Учені С. Попов [7], Л. Сущенко [10] розглядали спосіб життя як біосоціальну категорію, що інтегрує певний тип життя людини та характеризується її трудовою діяльністю, побутом, формою задоволення матеріальних та духовних потреб, правилами індивідуальної та громадської поведінки.

В якості складників способу життя зазвичай виділяють наступні: професійна діяльність, суспільна активність, культурний відпочинок, побутовий комфорт, режими сна, якість взаємин з оточуючими, ступінь авторитетності серед колег, харчування, гігієни, профілактичних та прогностичних медичних діагностик тощо. Серед основних виокремлюють соціальну, трудову й фізичну активність.

Одним із пріоритетних завдань професійно-педагогічної діяльності викладача фізичної культури та спорту в умовах ПТНЗ є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я як до вищої індивідуальної цінності.

Здоровий спосіб життя — це такий спосіб життя, який найбільшою мірою відповідає індивідуальним особливостям людини і який сприяє формуванню, зміцненню та збереженню його здоров'я (Ю. Бахтін [1]).

Дослідження наукової проблеми підготовки майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту до професійно-педагогічної діяльності в умовах ПТНЗ вимагало дефініційного аналізу поняття «компетентність».

Проведена робота щодо визначення сутності поняття «компетентність» дала можливість з'ясувати його характеристику, зроблену вченими — це:

1) інтегрована якість особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції (О. Овчарук [5, с. 93]);

2) спеціально структурований набір знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання (О. Пометун [там само, с. 18]);

3) здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань (С. Шишов, В. Кальней [13]);

4) здібність людини (спеціаліста) реалізувати свій людський потенціал для професійної діяльності (Ю. Татур [11]);

5) готовність і здатність особистості використовувати теоретичні знання та практичний досвід для вирішення окремих завдань (Б. Кенжебеков [4, с. 171]);

Таким чином, здійснивши дефініційний аналіз деяких ключових понять дослідження та відстеживши наукову дискусію навколо них, ми наблизилися до більш точної презентації авторського бачення для наукового дискурсу.

Список використаних джерел

1. Бахтин Ю. К. Факторы формирования здоровья человека и их значение. Молодой ученый. 2012. №5. С. 397–400. URL: <https://moluch.ru/archive/40/4754/> (дата обращения: 01.07.2019).
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
3. Енциклопедія освіти / головний ред В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Кенжебеков Б. Т. Сущность и структура профессиональной компетентности специалиста. Высшая школа Казахстана. 2002. № 2. С. 171.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
6. Лисицын Ю. П. Образ жизни как основа здоровья. Анализ факторов риска заболеваемости: проблемная статья. Медицинская газета. № 19 от 19.03.2010. С. 12.
7. Попов С. В. Валеология в школе и дома (О физическом благополучии школьников). Санкт-Петербург : «СОЮЗ», 1998. 251 с.
8. Присяжнюк С. І., Краснов В. П., Третьяков М. О., Раєвський Р. Т., Кійко В. Й., Панченко В. Ф. Фізичне виховання. Теоретичний розділ : навч. посіб. Київ, 2007. 192 с.
9. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 р. №3808-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 24.12.2018).
10. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 489 с.
11. Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. URL: http://technical.bmstu.ru/istch/komp/tatur_II.psd (дата обращения: 17.11.2018).
12. Теорія і методика фізичного виховання : підр. для студ. ВНЗ фіз. виховання та спорту : в 2 т. / [ред. Т. Ю. Круцевич]. Київ : Олімпійська література, 2008. Т. 1 : Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. 391 с. Т. 2 : Методика фізичного виховання різних груп населення. 367 с.
13. Шишов С. Е., Кальней В. А. Школа: мониторинг качества образования. Москва, 2000. 320 с.

О.В. Пономаренко,
декан факультету соціальної педагогіки та психології
Запорізького національного університету

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Наукові дослідження в сфері неформальної освіти суттєво програють за кількістю публікацій та захищених дисертацій іншим галузям педагогічної науки. Більшість робіт присвячено дослідженню загальних тенденцій розвитку та організаційно-педагогічних основ неформальної освіти в різних країнах. На жаль робіт, що висвітлюють тематику професійної підготовки фахівців різного профілю до роботи в неформальному середовищі замало.

Низка вчених, що наблизилися до такої проблеми представлена в Україні в особі В. Кабацької, яка обрала для дослідження тематику формування готовності працівників благодійних організацій до надання освітніх послуг в умовах неформальної освіти. Інша вчені, О. Полівко, зосередилася на процесі підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до навчання учнів народному живопису в умовах неформальної освіти та О. Самодумська, метою наукової діяльності якої стала розробка теоретичних та методичних засад підготовки майбутніх андрагогів до навчання дорослих в умовах неформальної освіти [2].

Слід зазначити, що науковці поки що не завершили свої дослідження і, судячи з залишених «слідів» у відкритих джерелах, поки що знаходяться на етапі пілотажних педагогічних експериментів та формуванні методологічної і теоретичної бази для подальшої наукової активності.

Автори розглянули та презентували зарубіжний досвід упорядкування неформальної освіти, описали його позитивні та негативні сторони, сутність та методологічний базис, схарактеризували організаційні та процесуальні умови забезпечення її функціонування, механізми державної підтримки, способи використання громадянських ініціативних груп, домінуючі запити та найбільш популярні форми та методи їх виконання. При цьому, нами не знайдено суттєвих досягнень педагогічної науки в аспекті корекції професійної освіти фахівців з психології у зв'язку з інтенсивним розвитком ринку неформальної освіти.

На побутовому рівні сприйняття неформальна освіта видається таким варіантом навчання населення, який не завершується присвоєнням кваліфікації, офіційним визнанням отриманих компетентностей чи професійних навичок.

В Законі України «Про освіту» надається визначення неформальної освіти як такої, що «здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій» [1].

Очевидно, що головна характеристика неформальної освіти згідно такого визначення полягає у тому, що вона альтернативним додатком до формальної освіти у процесі навчання людини протягом всього життя і запроваджується для

того, щоб гарантувати право на вільний доступ до освіти у зручний спосіб та у комфортних умовах.

Суспільство на певному етапі розвитку неформальної освіти вирішило, що вона дає можливість отримання кваліфікації, але особи, що її здобули не визнаються як фахівці офіційно, відповідно існуючим нормам визнання національними органами управління освітою.

Такий стан справ поступово корегується реаліями об'єктивної дійсності, яка потребує цілком справедливого визнання компетентності людини поза будь-якою залежністю від її формальної освіти. Дійсно, коли у світі у вільному доступі знаходяться лекції та публічні дискусії більшості Нобелівських лауреатів, коли багато університетів та коледжів надають можливість безкоштовного користування розробленим науково-педагогічними працівниками контентом — право академічної освіти на монополію щодо визнання професійних кваліфікацій поступово стає нонсенсом.

Вже зараз в Україні утверджуються суб'єкти визнання кваліфікації людини (на жаль поки що тільки на рівні робітничих професій, презентується перелік робітничих професій, за якими дозволяється офіційне визнання кваліфікації. Очевидно, що даний процес і далі набуватиме підтримки громадянського суспільства, яке потребує прозорості і прагматичності у питаннях розвитку освітньої сфери, позбавлення так званого «радянського типу мислення», одним з головних недоліків якого було наскрізна зарегламентованість більшості процедур та етапів навчання, наявність системи контролю за дотриманням формальних ознак якості організації освітніх процесів тощо.

На противагу даній радянській традиції на порядку денному з'являються інші ціннісні установки, зокрема установка на академічну свободу, під якою в Статті 1. Закону України «Про освіту» розуміється самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом [1].

Остання фраза статті про «урахування обмежень установлених законом» є ключовою складністю для усіх суб'єктів педагогічних та управлінських процесів, адже потребує від них чіткого розуміння існуючих законодавчих і нормативно-правових обмежень в своїй педагогічній творчості.

При цьому більшість із можливих обмежень практично нівелюються в умовах неформальної освіти, з одного боку позбавляючи будь-якого тиску з боку органів контролю за якістю освітніх послуг, а з іншого — позбавляючи можливості клієнтів на захист від неякісної послуги або відвертого шарлатанства. Особливо помітно присутність таких послуг спостерігається в «педагогічній» діяльності «фахівців» з фінансів та психології.

Серед прикладів такого зловживання можна навести інтенсивні, яскраві та потужні рекламні пропозиції на ринку неформальної освіти, що пропонують

подарувати клієнтам «терапію божественного вирівнювання», «ментальні чистки», «астральні налаштування» тощо.

Ці та безкінечні інші приклади доводять, що сучасний ринок неформальної освіти дійсно характеризується відсутністю будь-якого контролю за суб'єктами освітніх послуг, в якій з'являються, а іноді й певним чином домінують, люди без класичної психологічної освіти та поверховим уявленням про можливі негативні наслідки своєї комерційної активності для психічного стану та фізичного благополуччя громадян. При цьому можливості найбільш повного втілення потенцій випускників спостерігаються саме у сфері неформальних освітніх послуг, де стихійно або цілеспрямовано створилися необхідні умови для фінансового та соціального успіху професіоналів даної галузі.

Приклади побудови успішних персональних «стартапів» виходу на ринок та конструювання індивідуальних траєкторій розвитку окремих професіоналів в галузі поведінкових наук, дають змогу прогнозувати подальше збільшення інтересу випускників магістратур з психології та розширення спектру послуг та тематик взаємодії з потенційними клієнтами через встановлення їх поведінкових, внутрішньо-рефлексивних та інтелектуальних потреб, актуальних мотивів для замовлення послуг, подолання труднощів особистого та професійного життя за рахунок психологічної підтримки тощо.

Включене спостереження за особливостями функціонування психологів в умовах неформальної освіти в сучасному її варіанті дає змогу експлікувати наступні важливі характеристики: доступність, комфортність, особистісно зорієнтований характер, логістична та естетична привабливість форм педагогічної та андрагогічної взаємодії. При цьому, психологічні знання та практичні навички — один з найбільш популярних запитів, які дають змогу найбільш повної реалізації природніх потенцій кожній людині в реальності українського соціуму.

Серед негативних обставин існування ринку неформальних психологічних та освітніх послуг — безконтрольне та іноді некваліфіковане «обслуговування», а іноді й шарлатанство з боку її суб'єктів, коли метою «освітньої діяльності» виступає максимальний прибуток, який отримується, головним чином, на болючих проблемах людей. Це народжує недовіру до психологічної науки та її професіоналів — психологів, психотерапевтів, психіатрів тощо.

Нормалізація ситуації, що склалася, на нашу думку, можлива за рахунок активного втручання, а краще домінування на ринку неформальних освітніх послуг професіоналів своєї справи, зростання їх популярності та продуктивності.

Зазначимо, що більшість молодих психологів-професіоналів, розуміючи складність та відповідальність за наслідки своєї професійної діяльності в умовах неформальної освіти, нерідко зовсім відмовляються від практики масштабної діяльності у неформальній освіті населення на користь добре перевірених та відпрацьованих моделей індивідуального консультування клієнтів, що в цілому нагадує класичну «революційну ситуацію», коли професіонали, ще не можуть працювати «по-новому», а населення вже не хоче отримувати освітні послуги «по-старому» — тобто в класичних університетах та інших навчальних закладах формального типу.

На користь виправлення подібних недоліків виступають потужні демократичні процеси в суспільстві, які нарешті торкнулися й сфери реальної освіти.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 21.08.2018)
2. Протоколи міжвідомчої ради НАПН України з питань координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології URL: <http://naps.gov.ua/ua/iccr/protocols/> (дата звернення: 21.07.2018).

УДК 373.55

О.С. Сокол,

учитель історії та правознавства вищої кваліфікаційної категорії
ОЗ СНВК «Академічна гімназія» Скадовської районної ради Херсонської області
Скадовського освітнього округу, керівник наукової секції комунального закладу
«Мала академія наук» учнівської молоді Херсонської обласної ради

ОРГАНІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Сучасний розвиток освіти передбачає послідовний процес розвитку особистості, спрямований на формування системи науково-практичних знань і умінь, ціннісних орієнтацій, які могли б дозволити учню активно функціонувати в якості рівноправного члена суспільства, громадянина своєї країни. Саме тому, основними завданнями сучасної освіти є розвиток творчих здібностей учнів, підготовка їх до різних форм діяльності, вироблення адекватного ставлення до навколишнього світу, до самотійного життя. Важливо зуміти поставити здатність орієнтуватися в соціумі, а головне — реалізувати свій творчий потенціал, стати творцем своєї долі, потрібним суспільству й оточуючим людям.

Ключові слова: педагогіка, дослідницька діяльність, компетентність, науково-дослідницька робота, середня школа.

Постановка проблеми. Вміння педагога ефективно організувати та впровадити науково-дослідницьку діяльність в навчальний процес є показником високого рівня його професійної компетентності. Дослідницькі прийоми і методи організації такої роботи в школі належать до прогресивних освітніх технологій ХХІ століття і є важливим педагогічним засобом у формуванні компетенцій особистості [3]. Формування науково-дослідницьких вмінь у школярів — процес складний і довготривалий.

Виклад основного матеріалу. Головна мета науково-дослідницької роботи здобувачів освіти — поетапне здійснення пізнавального процесу шляхом безпосередньої участі в ньому учня [2]. Всі етапи науково-дослідницької роботи повинні здійснюватися учнем самотійно. Учителю в даному випадку здійснює контролюючу і консультативну функції. Завдання науково-дослідницької роботи учнів зводяться до наступного:

1. *Розвиток самостійності здобувача освіти.* В основі науково-дослідницької роботи закладений пошук знань, здійснюваний безпосередньо учнем. У цьому випадку відбувається розвиток самостійності, необхідної для правильної соціальної адаптації.

2. *Самореалізація особистості учня.* Процес самореалізації обов'язковий для будь-якої особистості. Науково-дослідницька робота сприяє накопиченню досвіду самореалізації, в результаті якого учень зможе більш правильно й об'єктивно вибрати свій «життєвий шлях», оцінити свої здібності. Самореалізація може здійснюватися стихійно в різних напрямках життя. Однак більш ефективно — направити цей процес у потрібне русло.

3. *Розвиток творчих здібностей учня.* Науково-дослідницька робота безпосередньо впливає на творчі здібності людини. Вона розвиває образне мислення, пам'ять, логіку, вміння чітко висловлювати свої думки усно або на папері та ін.

4. *Комунікабельність учня.* Здобувач освіти, що займається науково-дослідницькою роботою, особливо пов'язаною з гуманітарними дисциплінами, стає більш товариським, соціально активним, навіть якщо він не має до цього природних здібностей.

Тоді як, завдання школи — навчити використовувати набуті знання та вміння, а в разі необхідності й творчо опрацьовувати досягнуті результати. Проведення наукових досліджень у школі повинно поєднуватися з розвитком творчої особистості [3]. Вирішенню цих пріоритетних завдань сприяє ретельно розроблений план роботи у плануванні науково-дослідницької діяльності в навчальному закладі.

Структура освітнього процесу передбачає проходження учнем декількох рівнів дослідницької діяльності:

1. Пропедевтичний рівень, що включає розвиток наукового мислення здобувача освіти, який досягається виконанням навчальної програми, через систему нестандартних засобів, методів проведення уроків безпосередньо в навчальному процесі.

2. Репродуктивний рівень, що включає елемент входження в пошукову, науково-дослідницьку діяльність, через систему олімпіад, конкурсів, оглядів.

3. Емпірико-практичний рівень, що включає ускладнений елемент проходження учнем, через систему екскурсій, колекціонування тощо.

4. Дослідницький рівень (експериментальний), що включає більш ускладнений елемент проходження учнем через систему спецкурсів, спецсемініарів.

5. Творчий рівень (продуктивно-діяльнісний), що включає індивідуальну наукову діяльність, яку треба вважати найвищою для школярів. Вона регламентується спеціальними вимогами і завершується захистом своїх проєктів.

Проблема керівництва науково-дослідницькою роботою в школі пов'язана, перш за все, з тим, що вчитель у школі, як правило, не є суб'єктом наукової діяльності. Він не займається розробкою будь-яких наукових напрямків своєї галузі. Основна галузь знань, з якою стикається педагог у ході своєї діяльності —

це педагогіка. Він користується вже готовими результатами педагогічних досліджень, які розробляються, як правило, у вузах або центрах післядипломної освіти.

Організація учнівської науково-дослідницької роботи є невід'ємною частиною навчального процесу в ОЗСНВК «Академічна гімназія» та здійснюється в декількох напрямках:

1. Індивідуальна робота, яка передбачає підготовку разових доповідей, повідомлень, підбір літератури, надання допомоги молодшим школярам при підготовці доповідей, усних повідомлень, виготовлення наочних посібників, допомога в комп'ютерному оформленні роботи.

2. Групова робота, яка включає в себе роботу над спільними дослідницькими проектами, де нерідко необхідно використовувати інформацію з різних предметних областей.

3. Масова робота — зустрічі з цікавими людьми, діячами науки і культури, спільна підготовка з учителями предметних тижнів, шкільних олімпіад, участь науково-практичної конференції школи, районних і міських заходах, дослідницьких проектах.

Всі дослідження, які проводять учні ОЗСНВК «Академічна гімназія» Скадовського освітнього округу, можна розділити на три типи:

I тип — це монопредметне дослідження. Воно виконується з конкретного предмета (де враховуються особливості логіки, структури цього предмета), передбачає залучення знань для вирішення проблеми саме з того питання, яке досліджує учень (робота Пугач Анастасії, учениці 10-А класу, секція «Філософія» МАН у 2018-2019 році «Дослідження трансформації поняття «свобода»»)

II тип — це міждисциплінарне дослідження або, по-іншому, міжпредметне. Цей тип досліджень спрямований на вирішення проблеми, що вимагає залучення знань з питання досліджуваного учнем з різних навчальних предметів або наук (робота Бабенко Владислава, учня 10 А класу, секція «Правознавство» МАН у 2018-2019 році «Дослідження особливостей правового забезпечення боротьби з тероризмом як засіб збереження територіальної цілісності України»).

III тип — це надпредметний тип. В даному випадку це найпоширеніший вид досліджень. Тут на обличчя — спільна діяльність учня і викладача, яка спрямована на вивчення конкретних, особистісно значущих для учня проблем (робота Балан Юлії, учениці 11 В класу, секція «Соціологія» МАН у 2018-2019 році «Дослідження феномену «інтернет-ботулізму» як засобу диверсифікації суспільної думки в сучасному українському соціумі»).

Процес дослідження має індивідуальний характер і відбувається за алгоритмом, за яким працюють здобувачі освіти ОЗСНВК «Академічна гімназія»:

1. *Діагностичний етап.* Ціль, якого є «знайти» учня, у якого є бажання, інтерес, здатності до виконання дослідницької роботи через спостереження, діагностику на уроках, позакласних заходах, співбесіди.

2. *Етап планування.* Найважливішими завданнями даного етапу є аналіз проблеми, визначення джерел інформації, постановка задач, складання плану роботи по темі дослідження.

3. *Визначення області дослідження* — потрібно чітко визначити межі предметної області, в рамках якої виконується науково-дослідна робота. Область дослідження — це сфера науки і практики, в якій знаходиться об'єкт дослідження.

4. *Практичний етап*. На даному етапі здобувачі освіти ОЗСНВК «Академічна гімназія» виконують згідно з планом дослідження і оформляють науково-дослідну роботу. Учитель на даному етапі виступає в ролі консультанта і помічника.

5. *Рефлексивний етап*. На даному етапі здобувачі освіти під керівництвом педагогів готують доповіді з теми дослідження, презентації для захисту науково-дослідницької роботи. Презентації можна зробити на паперових носіях у вигляді діаграм, схеми, таблиці, фотографії та на електронних носіях у формі комп'ютерної презентації.

Подібна організація учнівської науково-дослідницької роботи як засобу розвитку життєвої компетентності особистості є ефективною за умови співпраці всіх елементів даної моделі. Починаючи з 5 класу, здобувачі освіти приймають участь в інтерактивному конкурсі «Ман-Юніор. Ерудит». Це дає їм можливість ознайомитися та готуватися до контрольних робіт під час захисту наукових робіт. У 7-9 класах, здобувачі освіти ОЗСНВК «Академічна гімназія» приймають участь з творчими наробками та проектами у Всеукраїнському конкурсі «МАН-Юніор. Дослідник», де вони захищають проекти в режимі online. Здобувачі освіти 9-11 класів приймають участь у конкурс-захисті наукових робіт Малої академії Наук та у Всеукраїнських конкурсах. Результативність цієї моделі є дуже дієвою, особливо якщо врахувати специфіку окремих секцій та віддаленість навчального закладу від наукових центрів області та науковців.

Висновок. Таким чином, дослідницька діяльність учнів може бути успішно організована, за умови готовності вчителя до організації такої форми роботи із здобувачами освіти. Поняття «науково-дослідницька компетентність» повинна включати в себе такі компоненти як відповідні знання, здатність застосувати ці знання при проведенні дослідження та потребу школяра в дослідницькій діяльності. Здійснення дослідницької діяльності потребує спеціальних знань, умінь і навичок таких як ерудиція, нестандартне мислення, відповідальність, самостійність, рішучість. Уміння педагога організувати учнівську науково-дослідницьку роботу дає йому можливість творчо підходити до організації навчально-пізнавальної діяльності учнів та використовувати її як засіб розвитку життєвої компетентності особистості.

Список використаних джерел

1. Ковбасенко Л. І. Методика діяльності в Малій академії наук України : метод. посіб. [текст] / Л. І. Ковбасенко. — вид. 2-ге, випр. й допов. — К. : Інформ. системи, 2008. — 213 с.
2. Лиходєєва В. Г. Навчально-дослідницькі уміння та дослідницька діяльність учнів у психолого-педагогічній літературі [Електронний ресурс] / В. Г. Лиходєєва. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dmpd/2007_27/_27/89-94%2027_2007.pdf
3. Шейко В. М., Кушнаренко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання-Прес, 2002.

С.О. Шлянчак,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інформатики та інформаційних технологій
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

В.О. Корецька,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри прикладної математики, статистики та економіки
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира
Винниченка

ГРАФІЧНА ПІДГОТОВКА БАКАЛАВРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «КОМП'ЮТЕРНА ГРАФІКА»

Анотація. У статті охарактеризовано зміст дисципліни «Комп'ютерна графіка», що викладається студентам спеціальності «Середня освіта» (014.10 Трудове навчання та технології) у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка. А саме, розподіл годин та тем, що пов'язані з прийомами роботи в графічних редакторах Inkscape, Gimp і Blender.

Ключові слова: комп'ютерна графіка, графічна підготовка, графічна компетентність, растрова, векторна, 3-D графіка, Inkscape, Gimp, Blender.

Постановка проблеми. Одним із найцікавіших напрямів розвитку інформатики як науки є комп'ютерна графіка. Стрімке піднесення цього розділу інформатики, який також вважають видом сучасного мистецтва, спонукає переглянути особливості формування у здобувачів вищої освіти графічної компетентності. В той же час в сучасному інформаційному суспільстві постійно зростають вимоги до графічної підготовки майбутніх фахівців, а саме студенти повинні вміти представляти дані у вигляді графічних залежностей для кращого сприйняття та аналізу відомостей. З графічним поданням даних різних видів (назвемо це інфографікою) ми зустрічаємось постійно: коли дивимось телевізор, переглядаємо різні сайти, тримаємо в руках рекламний буклет тощо.

Чому так відбувається? По-перше, людина краще сприймає дані, що подаються графічно. А по-друге, зараз людина сприймає більший обсяг відомостей, порівняно з минулими десятиліттями. Також є відомості зі складною структурою, які для спрощення процесу мислення краще подавати комбінуючи графіку, текст та числа на одному зображенні.

Графічне подання даних використовують в різних галузях візуальної комунікації, тому в навчальних планах бакалаврів різних напрямів підготовки невід'ємним елементом має бути графічна підготовка, метою якої є формування технічно й технологічно грамотного фахівця.

Стан дослідження. У законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» акцентується увага на важливості розвитку індивіда через людську діяльність, що забезпечує його перехід від однієї позиції до іншої. Мова йде про мобільність особистості, у тому числі й академічну, професійну, наукову. Тому важливим компонентом сучасної вищої освіти є комп'ютерна графіка, яка виступає не просто

інструментом, що використовується у різних сферах людської діяльності, а й одним із засобів спілкування людей за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Різні аспекти застосування комп'ютерної графіки у професійній діяльності фахівців розглянуто в роботах таких науковців: Ю.І. Бадаєв, Ю.О. Дорошенко, В.В. Олександров, Т.В. Підгорна, В.В. Штепа, В.С. Шнейдеров, О.Я. Ямпольська та ін. Відома значна кількість досліджень щодо вивчення учнями старшої школи та здобувачами вищої освіти основ растрової, векторної та 3D-графіки. Автори посібників з комп'ютерної графіки звертають увагу на особливості роботи в графічних редакторах та спеціальних програмах [1, 2, 3, 4, 5].

В Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка здобувачам освіти за спеціальністю Середня освіта (014.10 Трудове навчання та технології) викладається навчальний курс «Комп'ютерна графіка». Вказана навчальна дисципліна має певну особливість, оскільки під час її вивчення студенти повинні оволодіти інструментами та методами створення зображень різних видів.

Слід відзначити, графічна підготовка майбутніх фахівців пронизує зміст й інших дисципліни, що є в системі їх професійної підготовки. На I курсі навчання в студентів різних напрямів підготовки, зокрема і в зазначених, викладається дисципліна «Інформаційно-комунікаційні технології». У процесі вивчення цієї дисципліни студенти вчаться графічно подавати дані, використовуючи засоби текстового та табличного процесорів, знайомляться з основними прийомами роботи в графічному редакторі, а також на самостійне опрацювання виносяться теми щодо створення інфографіки за допомогою спеціальних он-лайн ресурсів (Easel.ly, Infogr.am, Venngage та ін.). Проте в статті охарактеризуємо зміст дисципліни «Комп'ютерна графіка» та особливості формування графічної підготовки в межах цієї дисципліни.

Виклад основного матеріалу. Навчальний курс «Комп'ютерна графіка» спрямований на формування у студентів графічної грамотності, розвиток просторового мислення, аналіз просторових форм та ін. На вивчення цієї дисципліни відводиться 90 годин загального обсягу, з них лекції (6 год.) і лабораторні (30 год.).

В минулі роки студенти вивчали два розділи. Розділ I містив такі теми: види комп'ютерної графіки; векторна графіка; моделі кольорів; формати графічних даних; графічний редактор векторної графіки Inkscape. Розділ II об'єднував теми щодо роботи з растровою графікою, а саме: редактор растрової графіки GIMP; робота з цифровими фотографіями в GIMP. В цьому навчальному році було додано новий розділ, в якому розглядається 3D-моделювання і анімація. В розділі III студенти працюють в середовищі Blender, яке використовують для створення тривимірної графіки, анімації та інтерактивних додатків.

Практична частина дисципліни забезпечується виконанням студентами завдань на лабораторних роботах в комп'ютерних класах та в процесі їхньої самостійної роботи. Оскільки на лабораторні роботи відводиться 30 годин навчального навантаження, то в робочій програмі дисципліни подано такий

розподіл годин за розділами: розділ I — 10 годин, розділ II — 8 годин, розділ III — 12 годин.

Коротко охарактеризуємо зміст завдань, які виконували студенти. Лабораторна робота 1. Векторна графіка; використання графічних примітивів, створення зображення з їхньої сукупності за допомогою редактора Inkscape. У процесі виконання завдань цієї роботи студенти створюють різні графічні примітиви (прямокутник, квадрат, еліпс, зірки та багатокутники, спіралі інші) за допомогою панелі інструментів та змінюють їх (прямокутник з заокругленими кутами, квадрат з заокругленими кутами, коло, утворений з квадрата п'ятикутник, сектор, сегмент інші) за допомогою панелі параметрів. Також під час виконання завдань цієї роботи студенти знайомляться з такими інструментами, як малювання довільних контурів та малювання кривих Безьє. Набуті уміння допомагають створити власну композицію (творче завдання), використовуючи різні примітиви з панелі інструментів та застосувавши до них певні параметри. Щоб композиція мала більш привабливий вигляд студенти застосовують команди з вікна «Заповнення та штрих».

Завдання лабораторної роботи 2 сформульовані так, щоб студенти навчились виконувати логічні операції над об'єктами (сума, різниця, перетин, виключне АБО, ділення), розміщувати текст по контуру, а також здійснювати дублювання, вирівнювання, розподіл та клонування об'єктів.

Тема лабораторної роботи 3: шари і допоміжні засоби для точного малювання. У процесі виконання цієї роботи необхідно створити візитку працівника фірми, тому користувачі поділяють аркуш спрямовуючими лініями за встановленими у завданнях розмірами та створюють три шари (фон візитки, два шари з реквізитами двох людей, наприклад, директора і бухгалтера). Під час виконання завдання студенти діють за покроковою інструкцією, яка дозволяє їм опанувати методику застосування шарів для маніпулювання окремими областями зображеннями.

В наступній роботі (лабораторна робота 4) студенти використовують інструмент «малювання кривих Безьє і прямих ліній» для створення довільних фігур, застосовують до них різного типу заливки та створюють ефекти відображення (наприклад, відображення від дзеркала). Лабораторна робота 5 містить завдання щодо створення і зміни градієнтних заливок та зміни траєкторії оболонки. Також студенти вдосконалюють уміння виконувати логічні операції над об'єктами та встановлювати кольори (надавати певних числових значень для колірної моделі RGB). Завдання до деяких робіт з цього розділу можна переглянути в посібнику [6, с. 46—60].

Теми наступних чотирьох робіт (лабораторні роботи 6—9) пов'язані з опануванням студентами принципами роботи з растровими зображеннями, завдання виконують в редакторі Gimp. Отже, у процесі виконання завдань лабораторної роботи 6 студенти знайомляться з інтерфейсом редактора растрової графіки, набувають умінь здійснювати навігацію по зображенню та змінювати його розмір або розмір полотна. Також учасники навчання знайомляться з інструментами перетворення і кадрування зображень (переміщення, масштаб, обертання інші). Результатом виконаних завдань цієї роботи є демонстрація

студентами створених колажів, наприклад, для реклами туристичної фірми (комбінування зображень з різних фотографій та тексту). Створені власноруч колажі учасники навчання демонструють публічно, розмістивши їх на порталі Вікі-ЦДПУ. Такий методичний прийом використовується для демонстрації результатів й інших робіт студентів, що мотивує їх виконувати завдання якнайкраще.

Лабораторні роботи 7 і 8 призначені для формування у студентів умінь та навичок створення та ретушування цифрових фотографій, тобто використання інструментів «розумні ножиці» для виділення областей, «піпетка» для вибору кольору, «палець» для розтирання й змішування зафарбованих областей. У лабораторній роботі 9 студенти використовують швидку маску, здійснюють перетворення кольору та використовують інструменти «заповнення», «штамп», «штамп з перспективою», «градієнт» та різні фільтри.

Останній розділ курсу «Комп'ютерна графіка» містить 6 робіт (лабораторні роботи 10 - 15), які студенти виконують засобами програми Blender (програма для створення тривимірної графіки та анімації). Зазначену програму широко використовують для створення 3-D моделей приміщень та їх інтер'єрів, технічних пристроїв, об'єктів для кіно, реклами іншого. У процесі виконання завдань до лабораторних робіт студенти засвоюють основні методи створення об'єктів, сцен і анімації. На вивчення розділу III відводиться більше годин (12 годин) у порівнянні з розділом I (10 годин) та II (8 годин). Це пов'язано з тим, що вивчення основних прийомів роботи з програмою рендерингу та анімації є більш складним процесом.

Охарактеризуємо зміст тем розділу III, завдання до яких дібрані з книги Джеймса Кроністера (James Cronister), яка вільно розповсюджується за умовами ліцензії Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike (матеріал може використовуватися вільно в освітніх цілях). Он-лайн версію книги можна переглянути за посиланням: http://b3d.mezon.ru/index.php/Blender_Basics_3-rd_edition. Лабораторна робота 10. Основні команди та гарячі клавіші. Інтерфейс Blender. Студенти знайомляться із закладками розділів вікна властивостей, розглядають які бувають типи вікон та детально вивчають вікно користувацьких налаштувань. Лабораторна робота 11. Створення і редагування об'єктів. Учасники навчання знайомляться з основними меш-об'єктами (площина, куб, коло інші) та використовують модифікатори для маніпулювання ними. Лабораторна робота 12. Створення тривимірного логотипу. Булеві операції. Кожен учасник навчання створює логотип відповідно до варіанту завдання, за бажанням студенти можуть вносити пропозиції щодо розробки іншого логотипу. Щоб виконати завдання такого типу користувачі набувають умінь створювати внутрішні контури логотипу, здійснювати поділ групи вершин за окремими мешами та створювати їх грані, застосовувати булеві операції над об'єктами.

Тема «Матеріали і текстури», що відноситься до лабораторної роботи 13 викликає у студентів особливий інтерес, оскільки студенти експериментують з накладанням на об'єкт різних матеріалів (метал, дерево інші) та налаштовують текстури (використовують зображення і відео як текстури). Наприклад, процес надання різного матеріалу, текстури та кольору до створеного на попередніх роботах ландшафту (трава, гори) викликає у студентів захоплення.

Лабораторна робота 14 призначена для формування умінь і навичок налаштування оточення, освітлення і камери. Метою останньої роботи навчальної дисципліни (лабораторна робота 15) є сформувати у студентів уміння і навички налаштовувати рендер, створювати відео файл та застосовувати технологію Ray-Tracing (відображення, прозорість, тіні). Перераховані роботи третього розділу розкривають лише основні можливості програми Blender, які дозволять студентам в майбутньому засвоїти інші численні можливості Blender'a.

Зазначимо, що всі програми, які використовуються в курсі «Комп'ютерна графіка» (Inkscape, Gimp, Blender), відносяться до безкоштовного програмного забезпечення і їх функціонал дозволяє повністю розкрити принципи роботи з векторною, растровою та 3-D графікою. Також для студентів розроблено підсумковий тест, який вони проходять використовуючи систему управління навчанням Moodle (<http://moodle.kspu.kr.ua/mod/quiz/view.php?id=16038>).

Висновки. Охарактеризовано навчальний матеріал з дисципліни «Комп'ютерна графіка» у процесі підготовки студентів спеціальності «Середня освіта», що веде за собою формування графічної компетентності майбутніх фахівців. В результаті проведеної роботи видно, що студенти, які постійно відвідують заняття, абсолютно без проблем засвоюють основні прийоми роботи з векторною, растровою та 3-D графікою. Планується здійснити перерозподіл годин, а саме відвести на 2 год більше на 3-D графіку за рахунок ущільнення робіт з векторної графіки. Набуті студентами прийоми роботи та уміння використовувати графічні редактори дають можливість більш ґрунтовно та самостійно працювати з іншими програмами. Також перспективним вважаємо розробити такі завдання для самостійного опрацювання, які студенти виконуватимуть в додатку Sketchup. Зазначений додаток дозволяє створювати 3-D моделі досить легко і швидко. SketchUp дозволяє експортувати створені 3-D моделі в різні формати (JPG, BMP, TIFF або PNG).

Список використаних джерел

1. Горобець С. М. Основи комп'ютерної графіки : [навч. пос.] / С. М. Горобець. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2014. — 168 с.
2. Кашеев Л. Б. Информатика. Основи комп'ютерної графіки : навчальний посібник / Л. Б. Кашеев, С. В. Коваленко. — Х. : Видавництво «Ранок», 2011. — 160 с.
3. Комп'ютерна графіка : конспект лекцій для студентів усіх форм навчання спеціальностей 122 «Комп'ютерні науки» та 123 «Комп'ютерна інженерія» з курсу «Комп'ютерна графіка» / Укладач: Скиба О.П. — Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2019. — 88 с.
4. Немчанинова Ю.П. Обработка и редактирование векторной графики в Inkscape (ПО для обработки и редактирования векторной графики): Учебное пособие / Ю.П. Немчанинова. — Москва : 2008. — 52 с.
5. Хахаев И. А. Графический редактор GIMP: первые шаги / И. А. Хахаев — М. : ALT Linux ; Издательский дом ДМК-пресс, 2009. — 232 с. : ил.
6. Ганжелла С. І. Основи інформатики з елементами програмування та сучасні інформаційні технології навчання / С.І. Ганжелла, С.О. Шлянчак. — Кропивницький : ФО-П Александрова М. В., 2018. — 220 с.

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

І.А. Лошкова,

викладач-методист, концертмейстер вищої категорії
КЗ «Харківський вищий коледж мистецтв»

І.І. Сорокіна,

викладач-методист, концертмейстер вищої категорії
КЗ «Харківський вищий коледж мистецтв»

ВЗАЄМОДІЯ МОДАЛЬНИХ І ТОНАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ У ХОРАЛАХ Й.С. БАХА

Проблема модальності і тональності — всебічно досліджена галузь музикознавства. За визначенням Т. Баранової, модальними називаються ладові структури, в основі яких лежать середньовічні лади (модуси) і для яких властиві: опора на індивідуальний звукоряд; лінійна природа; відсутність класичної функціональності, централізованості ладових структур [2, с. 65]. Еволюція модальної системи спричинила уніфікацію мажорного та мінорного звукорядів, виникнення другорядної ролі звукоряду стосовно функціональних акордових зв'язків і ладової централізації.

На думку М. Етінгера, тональна гармонія — класична, функціональна, з чіткою диференціацією співзвучь та ладовим мисленням. Натомість, модальна гармонія — базується на специфічному ладовому мисленні, яке пов'язане із особливостями середньовічних ладів-модусів [5, с. 68]. За словами Н. Гуляницької, «модус — спосіб організації звукової тканини, який виражається у визначеній шкалі звуків... Модальність — загальна характеристика стану звуковисотної системи, яка виражена засобами ладової організації» [1, с. 103].

Важливим джерелом формування музичної мови, зокрема модальності у творчості Й. С. Баха був протестантський хорал.

Синтезуючи прийоми модальної та ладотональної гармонії, композитор намагався розширити коло власних виразових засобів. Дослідники припускають, що використання модальних тенденцій пов'язане із зверненням Й. С. Баха до народної творчості.

Протестантський хорал в акордовому складі, що бере витоки із німецького і частково французького народного мелосу — одна із початкових форм традиційної гармонії, але ще із залишками модальності. Саме він є основою раннього багатоголосся.

Хорали Й. С. Баха — унікальне явище у світовій музичній культурі. В жодного із композиторів немає в цьому жанрі такого багатого вибору акордів і послідовностей, різноманіття комбінацій та прийомів голосоведення. В. Майський зазначає, що вивчення хоралів Й. Баха дає загальне уявлення про його композиторський стиль в цілому [3].

Для більшості бахівських хоралів характерна тональна організація. Із 317 зразків лише 47 не відповідають нормам тональної гармонії. За класифікацією М. Етингера, 20 хоралів умовно можна віднести до фригійського ладу, 20 — до дорійського, 6 — до міксолідійського і лише № 274 — до лідійського [5, с. 67].

Усі хорали Й. С. Баха переважно невеликі за обсягом, як правило у бар-формі (aab) зі специфічною системою музичних повторів, всупереч неповторюваним рядкам тексту.

Проаналізувавши деякі хорали Й. С. Баха («Christus, der ist mein leben» (із кантати № 282); «Alleluja, Alleluja» (із кантати № 66); «Heut` Lebst du» (із кантати № 102)), ми прийшли до наступних висновків: вони будуються на засадах тональної гармонії, але композитор категорично не відмовляється від інших ладових систем, зокрема, модальної, сміливо використовуючи її різноманітні прояви. До основних проявів модальності у творчості Й. С. Баха належать:

1. Коливання ладового центру, тональна нестабільність (мажоро-мінор).
2. Використання натуральних, гармонічних і мелодичних ладів.
3. Застосування натуральної домінанти в мінорі, мінорної домінанти в мажорі та мінорної тоніки в мажорі.
4. Уникання мінорного тризвуку наприкінці творів.
5. Яскраво виражена плагальність (у сфері тонального розвитку).
6. Використання фригійських тетракордів у мінорі.
7. Недиференційованість дисонуючого тону (немає чіткого розмежування між акордовим дисонансом і неакордовим).

Таким чином, творчість Й. С. Баха дає невичерпний матеріал для наукових досліджень. Аналіз його хоралів показує виключне багатство і сміливість гармонічних засобів і прийомів голосоведення.

Список використаних джерел

1. Гуляницкая Н. Введение в современную гармонию: учеб. пособие. М. : Музыка, 1984. 256 с.
2. Баранова Т. Исторические формы модальности. Отражение современности в музыке. Рига: методкабинет уч. заведений, 1960. С. 64—93.
3. Майский В. Особенности голосоведения И. С. Баха (на материале его хоралов). Вопросы теории музыки. Вып. 2. М., 1970, С. 229—245.
4. Швейцер А. Иоганн Себастьян Бах. М., 1965. 728 с.
5. Этингер М. Гармония И. С. Баха. М. : Гос. муз. изд., 1963. 109 с.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

УДК 392.4

В.А. Гончарук,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ТРАДИЦІЙНЕ СВАТАННЯ ЯК ОБРЯД ПЕРЕХОДУ МОЛОДИХ

Анотація. У статті розкривається зміст і ритуально-міфологічна суть одного з головних передвесільних обрядів — сватання. Проаналізовано складові традиційного сватання українців у контексті обряду переходу.

Ключові слова: передвесільна обрядовість, сватання, обряд переходу, весільні чини, перелімінальна фаза, лімінальна фаза.

Постановка проблеми. Актуальним завданням у наш час є позитивне розуміння ритуалу як символічної форми, наповненої глибокими актуальними операційними сенсами. Важливим у контексті переходу людини від одного стану до іншого є традиційний обряд сватання.

Стан дослідження. Весілля у контексті переходу розглядали такі дослідники: А. Байбурін, В. Балушок, А. Ван-Геннеп, Е. Гаврилюк, В. Давидюк, М. Маєрчик, Е. Мелетинський, В. Топоров та ін.

Виклад основного матеріалу. Сам процес переходу людини від однієї позиції до іншої за А. Ван Геннепом здійснюється у три етапи: 1) сегрегація, тобто відокремлення людини від старого оточення і розрив її з минулим (перелімінальна або передпорогова фаза); 2) транзиція — проміжний стан, порубіжний період, або лімінальна фаза; 3) реінкорпорація, тобто включення до суспільства й колективу заново, але вже в новій якості і новому статусі (постлімінальна фаза) [1, с. 10—13].

Родинно-обрядова творчість у цілому, а весілля зокрема, тісно пов'язані з народною драмою. У певному сенсі система ритуалів і традицій із нагоди одруження наречених становить цілісне драматичне дійство, кожному з учасників якого призначено певну роль. Головними персонажами весілля («весільні чини») були наречений і наречена («молодята» або, як їх інколи називають, «*князь і княгиня*»). Інші головні ролі були розподілені так: від нареченого — старший

дружко (близький родич або товариш; у минулому цю роль виконував жрець племені) та два піддружки (молоді парубки), два старости, «домовий» староста (який рядить домом і приготуваннями), два музики, дві свахи (старші жінки), свашка (молодша дівчина — сестра чи родичка молодого); з боку нареченої — дружка і піддружка, два дружки, козаки або післанці (родичі), два музики і «домовий» або «данський» староста [2]. Старости із дружбами називалися *боярами*, а всі причетні до виконання обрядів та ритуалів — *весільною дружиною*, що є, на думку дослідників, залишком ще з княжого періоду. До весільної дружини також входили писар, який «списував» боярів, їхні вози й інший маєток; маршалок, що носив булаву з кінського волосу і виконував всі обряди з короваєм, іноді — коновал, лікар, хорунжий тощо.

Н. Сивачук виділяє у весільній обрядовості наступні етапи: передвесільний, приготування до весілля, власне весільний та післявесільний [3]. Кожен з означених етапів насичений ритуальними діями та супроводжується піснями.

А. Ван Геннеп підкреслював, що шлюб як соціальний союз торкається інтересів багатьох груп суспільства. Тому перехідний період — сватання, набуває особливої ваги [1]. В українців, як і в інших народів, сватання — це межа, після якої поведінка парубка і дівчини категорично змінювалася.

Сватали тільки в м'ясоїд і лише в скромні дні. У визначений час батьки парубка запрошували двох старостів, людей поважних, шанованих серед сільської громади. Згідно із законами контагіозної магії [3], вони мали бути людьми, що були щасливо одруженими, не були вдівцями, розлученими, не втрачали дітей. Ними могли бути родичі з батькового чи материного боку, навіть просто сусіди або добре знайомі люди. Старости заходили до хати парубка, віталися з ріднею. Їх запрошували до столу і давали трохи перекусити. Батько знімав зі стіни ікону, мати брала хліб-сіль, ставали коло столу, батько — праворуч, мати — ліворуч. Парубок ставав перед ними на коліна і просив батьків благословити [3, с. 36]. Батько хрестив сина тричі святим образом. За кожним разом парубок вставав, цілував образ, батька, матір — у руку, а потім батько й мати цілували його в голову. Батько брав хліб, а мати — образ, ще раз благословляли парубка і хрестили тричі образом.

Цей обряд абсолютно тотожний обряду проводів юнака на навчання (у будинок ініціантів). У наступний раз батьки бачили його уже дорослим. Із цього моменту починалася передлімінальна фаза обряду. Те саме відбувалося у весільному обряді. Хлопець, вирушаючи свататися, входив у передлімінальну фазу і від відповіді дівчини, а передусім її батьків, залежало чи буде продовжено обряд, чи перейде він у лімінальну фазу.

Мати обгортала хліб гарною білою хусткою, зав'язували у вузлик дрібок солі і передавала його старшому старості. Той приймав хліб, цілував його. Старости ставали серед хати, хрестилися до образів і зі словами «Боже, поможи» вирушали. Варто наголосити на ролі хліба під час сватання. Хліб у ритуальних діях слугував ознакою уповноважень [4, с. 247].

Сватання відбувалося переважно ввечері, дуже рідко вдень. Морачевич (1853), Малинка (1897), Дем'ян (1942), Неїжжалий (1919) у своїх працях

наводять інформацію, що сватання відбувалося «обов'язково пізно увечері», «перед світанком», «до дня», «більше ідуть сватати у ночі». Варто нагадати, що у давні часи і саме весілля відбувалося уночі, про що свідчать тексти весільних та ліричних пісень усіх слов'янських народів. Старости йшли так, щоб не зустрітися ні з ким (досить часто йшли поза городи). Це мало забезпечити те, що у випадку відмови, щоб ніхто не бачив парубкового сорому — гарбуза, якого вручала дівчина у разі відмови.

М. Сумцов писав, що парубок (наречений) вручав двом своїм сватам по палиці на знак повноважень (посольства) від нього. Звичай цей закорінений у глибину віків, коли призначення посла супроводжувалося врученням йому рукавичок та жезла [4, с. 14].

Старости виконували на весіллі роль жерців, провідників Божої волі. Коли старости підходили до хати, один із них спочатку стукав тричі палицею в двері, і на знак згоди господарів гості заходили, віталися, клали на стіл хліб (молодий у цей час залишався стояти біля порога, він вважався «чужим», чужоземцем і не мав права зайти до кімнати, допоки не перейде у стан «своїх»), а батько молодої звертався до старостів: «А що ви за люди і звідки вас Бог приніс? Чи здалеку, чи зблизька? Може ви мисливці які?» Старости відповідали: «Ми люди німецькі, ідемо з землі турецької. У нашій землі випала пороша[цими словами підкреслюється їхня приналежність до «того» «іншого», до потойбічного світу; зима, у світоглядних уявленнях слов'ян, також прирівнювалася до смерті або потойбіччя — М. О.], а я й кажу товаришу, що нам не варто дивитися на погоду, а треба лише шукати звіриноho сліду. От ми й пішли. Ходили, ходили, ходили і нічого не знайшли. Аж раптом назустріч нам іде князь і говорить такі речі: «Гей ви, хлопці, добрі мисливці, сталася зі мною пригода, трапилася мені куниця, красна дівиця. Від того часу не їм, не п'ю, не сплю, все думаю, як мені її дістати? Допоможіть мені її спіймати!». От ми і йшли по всім усюдам, по всім городам, а все куниці не знайшли. А коли зайшли у ваше село, то знову упала пороша. Ми вранці встали і таки на її слід напали. Вірно, що звір наш та пішов у двір ваш, а з двору у хату та й сів у кімнату. Тут і мусимо його піймати. Тут застряла наша куниця. Оце ж нашому слову кінець, а ви дайте ділу вінець: оддайте нашому князю куницю — вашу красну дівицю. Кажіть же ділом, чи віддасте, чи нехай підросте?» [3].

Свати кладуть на стіл хліб, здійсмають із нього хустку та сідають на лавці. Парубок не сідає разом зі старостами, а чекає запрошення (він ще «чужий», «мертвий»).

Якщо дівчину згодні віддати заміж, то мати приймає хліб і кладе його на полицю або край стола — відбувається обмін хлібом. Якщо під час сватання дівчини не було в хаті — за нею посилали, якщо була — вона мала стояти біля комина і колупати піч. Учені вважають, що піч — «символ материнського першопочатку, непорушності родини, неперервності життя, рідної хати, батьківщини; здавна стала ритуальною, культовою як родинний вівтар, де знаходяться боги родинного вогнища (тому кажуть: «Я сказав би, та піч у хаті»); звідси ритуал для молодої при сватанні *колупати піч* (тобто просити

ради й заступництва в домовика, що разом з тим було свідченням скромності, цнотливості дівчини) [5, с. 456]. Коли мати питає, чи хоче донька йти за цього парубка, дівчина потихеньку на вухо каже їй про свою згоду. Якщо на сватанні дійшли згоди, то батьки благословляють дівку й парубка.

Висновки. У результаті вивчення характеристик переходової особи під час весілля (молодого / молодої) було виділено такі основні символічні риси: *недієздатність, нерухомість, сліпота, німота, глухота, неспоживання їжі, порушення етикету*, що моделювалися в межах поведінкового та звукового метамовних ключів.

Список використаних джерел

1. Геннеп А. Ван. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов. — М. : Изд. фирма «Восточ. литература» РАН, 1999. — 198 с.
2. Гончарук В. А. Свадебная обрядность исторической Уманщины: первоначальный смысл и воспитательный потенциал // Res Humanitariae, 2017. — Том 20. — С. 144—145.
3. Сивачук Н. П. Уманське весілля: навчальний посібник / Н. П. Сивачук. — Умань: ПП Жовтий О. О., 2008. — 257 с.
4. Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов: избранные труды / Николай Сумцов. — М.: Издат. фирма «Восточная литература» РАН, 1996. — 296 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. — К.: Довіра, 2006. — С. 456.

УДК 930.1:94(477.54) «1941/1945»

Ю.Ф. Скрипниченко,

вчитель географії та економіки Харківської загальноосвітньої школи II-III ст. № 69, здобувач кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

СЕКРЕТ ПРИМИРЕННЯ НАЗИВАЄТЬСЯ ПАМ'ЯТТЮ

В історичній науці, в дослідженнях історії Другої світової війни все частіше розглядається тема вивчення історії праці, повсякденного життя примусових робітників Третього райху, як жертв нацизму. Розгляд даної теми здійснюється через призму історичної пам'яті. О. Є. Лисенко, у статті «Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті», яка була опублікована у № 5 Українського історичного журналу в 2004 році, підкреслював те, що «Полотно історичної пам'яті народу України зіткане з мільйонів епізодів, що відклались у спогадах, помережене трагічними і радісними подіями, на які такою багатою виявилася воєнна доба. Пам'ять про війну є духовно-історичним надбанням нашого народу, яке з одного боку, витворює підвалини його самодостатності й самобутності, а з іншого, — органічно інтегрує його в загальноцивілізаційний потік, підносить до рівня інших народів, які активно творили історію...» [1, с. 3].

У вітчизняній і закордонній історіографії тема історичної пам'яті розглядається науковцями досить активно. О.Ю. Гайдай, у статті «Радянське

минуле в оцінках студентів — істориків», яка була опублікована у № 6 Українського історичного журналу в 2014 році наголошує на тому, що «Різні аспекти історичної пам'яті та політики пам'яті розглядали у своїх працях відомі вітчизняні і зарубіжні вчені: С. Кульчицький, Ю. Шаповал, Г. Касьянов, А. Міллер, Л. Нагорна, Я. Грицак, В. Кулик, Д. Хапаєва та ін. Проблеми функціонування колективної пам'яті стали предметом наукових зацікавлення М. Альббакса, П. Коннертона, П. Гаттона, а також П. Нори, автора концепції «місць пам'яті» [2, с. 95]. На регіональному рівні історію пам'яті досліджували Г.Г. Грінченко [3—5], А. В. Скоробогатов [6]. Головним «завданням політики пам'яті є вироблення єдиного образу минулого, часто методом вилучення одних та запровадження інших практик» [2, с. 93].

Однак, на сьогоднішній день, незважаючи на вивченість даної теми, питання історичної пам'яті продовжує бути досить актуальним не тільки для науковців, а і широких верств українського суспільства.

Примусові робітники Третього райху є не «зрадниками батьківщини», а є жертвами Другої світової війни. Науковцям, в своїх дослідженнях необхідно чітко відокремлювати тих громадян, які в силу різних життєвих негараздів (голод, холод інші життєві поневіряння) вимушені були йти працювати на промислові, сільськогосподарські підприємства Третього райху і тих, які взявши зброю пішли воювати на боці Вермахт, ставши військовослужбовцями німецько-фашистської армії, поліцаями, жандармами, охоронцями. Частина примусових робітників стали не тільки жертвами Другої світової війни, а і заручниками нацистко-радянської управлінської системи.

На сьогоднішній день примусові робітники Другої світової війни є живою історією. З кожним днем, в живих їх залишається все менше і менше. Перед істориками - дослідниками покладається завдання по вшануванню пам'яті примусових робітників через призму історичної пам'яті, яку необхідно донести теперішньому і майбутньому поколінню. Громадяни Харкова і області, що стали жертвами нацистської антилюдської політики гітлерівської Німеччини в роки Другої світової війни, гідні не тільки достойного вшанування пам'яті, а і достойної соціально-правової захищеності (в першу чергу у фінансовому забезпеченні — гідні пенсії інші соціальні виплати, допомоги), зі збоку держави, усіх верств українського суспільства (в першу чергу зі сторони моральної підтримки підростаючого покоління).

Більш повноцінному та об'єктивному висвітленню історії жертв Другої світової війни на Харківщині сприятимуть нові наукові дослідження, які повинні базуватися на документах вітчизняних і закордонних архівів, на матеріалах краєзнавчих музеїв, а також на спогадах безпосередніх учасників тих трагічних подій, їхніх родичів, свідків.

Історики-дослідники у вивченні історії примусових робітників Третього райху, як жертв Другої світової війни повинні постійно пам'ятати, що головним пріоритетом у їхніх наукових дослідженнях повинна залишатися людина з її досить нелегкою долею.

Список використаних джерел

1. Лисенко О. Є. Друга світова війна як предмет наукових та досліджень та феномен історичної пам'яті. / О. Є. Лисенко. // Український історичний журнал. — К.: Ін-т історії України НАН України. — 2004. — № 5. — Вересень-Жовтень. — С. 3—16.
2. Гайдай О. Ю. Радянське минуле в оцінках студентів-істориків. / О. Ю. Гайдай. // Український історичний журнал. — К.: Ін-т історії України НАН України. — 2014. — № 6. — Листопад-Грудень. — С. 92—113.
3. Грінченко Г. Г. Між визволенням і визнанням: примусова праця в нацистській Німеччині в політичній пам'яті СРСР і ФРН часів «холодної війни»: Монографія / Г. Г. Грінченко. Харків: НПМТ, 2010. 336 с.
4. Грінченко Гелінада Геннадіївна. Українські оstarбайтери в системі примусової праці Третього райху: проблеми історичної пам'яті. : Дис... д-ра наук: 07.00.06 / Г. Грінченко. ВНЗ: Інститут історії України. 2011. 449 с.
5. Грінченко Г. Г. Примус до праці: обриси зневолення. / Г. Г. Грінченко. Національна та історична пам'ять. Українські оstarбайтери: доля і пам'ять. — Випуск 9. К.: Д П. « НВЦ «Пріоритети», 2013. С. 34-53.
6. Скоробогатов Анатолій Васильович. Харків у роки німецької окупації (1941-1943) : Дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Анатолій Васильович Скоробогатов; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2006. 412 с.

Д.В. Старина,

Customer Support Representative, Компанія «Rearnita»

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ У РОМАНІ ДЖ. ЛОНДОНА «МАРТІН ІДЕН»

Як і все мистецтво в цілому, художній твір є виразом певного емоційно-розумового змісту, деякого ідейно-емоційного комплексу в образній, естетично значущій формі.

Центральна проблема художнього твору часто виявляється його організуючим початком, яка пронизує всі елементи художньої цілісності. В багатьох випадках твори словесного мистецтва стають багатопроблемними, і ці проблеми далеко не завжди вирішуються в межах твору. Проблематика твору дає читачеві можливість розмірковувати і переживати, а це, по суті, головне, заради чого звертаються до художньої літератури [2, с. 23].

У наукових джерелах виділяють чотири типи проблематики: міфологічну; національно-історичну; етологічну; романну (або романічну). Четвертий тип проблематики, яку частіше називають романною — це ідейні інтереси письменників до особистісного початку і в собі самих, і в навколишньому їхньому товаристві. В тому, що найважливіша проблема романного мислення є проблема особистості, сходяться практично всі дослідники цього типу проблематики. Ще однією важливою рисою романної проблематики, що відрізняє її від проблематики соціокультурної, є акцент не на статиці, а на динаміці, на різного роду змінах — або у зовнішньому становищі людини, або в його емоційному світі, або в його «філософії», точці зору на дійсність [1, с. 76].

В історії літератури зустрічається принаймні два проблемних типи романного змісту. Історично першим таким типом можна вважати проблематику, в якій письменники робили основний акцент на динаміці зовнішніх змін у долі і становище особи; другим — де в центрі уваги знаходиться глибинна основа людської особистості — ідейно-моральна сутність характеру, тому така проблематика називається ідейно-моральною [4, с. 25].

Зазначимо, що саме до другого проблемного типу належить роман Дж. Лондона «Мартін Іден». У ньому інтерес письменника зосереджений на життєвій позиції людини і на процесах зміни цієї позиції; в центрі твору — філософський і етичний пошук, спроби людини відповісти на питання про сенс життя, про добро і зло, правду і справедливості. Процеси морального та ідейного самовизначення особистості, людина в пошуках істини — ось що є найважливішим з точки зору ідейно-моральної проблематики.

При цьому важливо, що відбувається пошук саме особистісної істини, тобто такої, що заснована не на авторитеті, а на власному, глибоко відчутному і емоційно пережитому життєвому досвіді. У процесі ідейно-морального пошуку людина нічого не приймає на віру, будь-яка «правда» перевіряється нею самостійно — тільки вистраждана істина має для людини цінність. Саме тому ідейно-моральні пошуки героїв роману «Мартін Іден» носять не випадковий, напружений характер, які часто пов'язані з душевними драмами, стражданнями, трагізмом [2, с. 24].

Основною ідеєю роману є твердження простої, але необхідної істини: тільки через наполегливу працю людина може досягти чого б то не було. Але при цьому не можна бути затятим індивідуалістом, не маючи опори і підтримки в особі народу, або однодумців і близьких людей, інакше доля може скластися трагічно, як це і сталося з Мартіном. Герой не думав про благо суспільства, він хотів змінити на краще лише себе. В цьому письменник вбачав егоїзм і легкодухість, які, закоренившись в лідерах думок, зруйнують соціум, відокремивши людей один від одного [1, с. 174].

Тому Дж. Лондон у романі піднімає наступні проблеми (табл. 1) [3]:

Таблиця 1

Проблеми, що постають у романі Дж. Лондона «Мартін Іден»

Проблема	Опис
Любові	Наприклад, характерний опис пробудження в душі Рут Морз любові до Мартіна Ідена — герой «пробудив у ній дівочі страхи, схвилював душу, змусив тремтіти від незнайомих думок і почуттів». Водночас і сам Мартін відчуває щось схоже до Рут: «Він не зводив з неї очей і слухав її, і зухвалі думки народжувалися у нього в голові». Це була взаємна пристрасть, бажання бути поруч один з одним. Мартін на підозри Рут про те, що матрос заводять собі в кожному порту по дружині, відповідає, що тільки її одну він по-справжньому полюбив, і полюбив вперше. Проте, в процесі читання з'ясовується, що герой покохав не саму Рут, а її ідеальний

	образ. Справжньою виявляється любов Ліззі Коннолі, але і їй не судилося стати основою сім'ї. Проста дівчина з робітничої родини готова віддати життя заради коханого, проте, на жаль, Мартін не може зробити її щасливою, оскільки він «хворий», йому вже нічого не потрібно від життя
Щастя	Герой спав всього по п'ять годин на добу, працюючи при цьому по дев'ятнадцять годин, прикріплював до дзеркала списки нових слів і поступово вчив їх; читав відомих авторів і намагався запам'ятати їх прийоми, щоб самому в подальшому досягти успіху. Його воля до перемоги, досягнення своєї мети не може не викликати поваги. Однак освіта не принесло йому щастя, також з його допомогою він не приніс щастя іншим. Навпаки, у моряка Мартіна була душевна гармонія, а ось у письменника Ідена її вже не стало. Тому вся його праця не принесла блага навіть йому самому, не те, що суспільству
Лицемірства	Спочатку простежується негативне ставлення оточуючих до Мартіна і його роботи. І потім видно, як різко змінюється їх думка, коли він стає знаменитим і шанованим письменником
Грошей і слави	Мартін Іден — індивідуаліст, і він хоче почати заробляти своїм ремеслом, просячи у коханої, Рут, два роки, за які він встигне, на його думку, досягти успіху. Ця амбітність, так само як і бажання прославитися, насправді зрозумілі і гідні поваги. Юнак ніколи не скаржився на долю, а просто йшов до своєї мети, нехай маленькими кроками, але йшов, і, в кінцевому рахунку, домогся того, чого хотів — отримав визнання, хороший зарібок, любов читачів, популярність в пресі. Тільки, на жаль, такий успіх уже не міг викликати особливих радості у Мартіна — через глибоке розчарування героя в житті
Дріб'язковості і підлості	Можна згадати випадок, коли Мартін відправився до редакції «Трансконтинентального», щоб отримати свій заслужений гонорар в п'ять доларів, і вибив його з великими труднощами, оскільки працівники редакційної колегиї вдавали, що у них зовсім немає готівки. Або той факт, що видавництва після придбання Мартіном загальної популярності стали миттю друкувати те, що спершу відкидали. У цьому виражається не тільки лицемірство, а й продажність друкованих видань — швидше за все, вони прагнули надрукувати те, що раніше не бажали, так як в суспільстві роботи Ідена викликали справжній фурор
Сенсу життя	Спочатку сенс життя Мартіна полягав у Рут, в його творчості, в його друзях і рідних. Поступово, досягнувши вершин майстерності в письменницькій справі, герой починає розчаровуватися в них, він починає хворіти «душевно» і

	більше не може бути спокійний. Він не втомлюється повторювати, що його робота «була вже зроблена», його великі твори — написані раніше, ніж отримали визнання і публікацію. Тобто ідейно-моральний пошук, становлення особистості проходить в постійному зіткненні його «правди», життєвої філософії, по-перше, з фактами дійсності, а по-друге, з іншими «правдами». Герой осмислює рухливу і суперечливу дійсність, постійно перевіряючи, наскільки вірно і морально виправдане його ставлення до неї, його концепція світу і людини. Іноді моральний пошук Ідена стає настільки гострим, а внутрішні протиріччя — настільки напруженими і погано піддаються вирішенню, що герой робить той чи інший вчинок не заради його практичного сенсу, а з єдиною метою перевірити свої теорії практикою, провести свого роду експеримент, який дав би відповідь на нерозв'язні запитання. Але не зумівши змиритися з суспільством, занадто жорстоким, продажним і дріб'язковим, герой не бачить іншого виходу, як накласти на себе руки. Ніцшеанство та індивідуалізм привели героя в глухий кут і не дали йому стимулу жити далі.
--	---

Отже, роман Дж. Лондона «Мартін Іден» дуже яскравий, насичений цитатами, з життєздатними образами, як робочих, так і представників інтелігенції. Спостерігається еволюція душі героя, який з простого моряка виріс до високоінтелектуальної, красномовної, начитаної людини. Цей шлях був тернистим і повним перешкод — Мартін довго голодував, спав всього лише по п'ять-шість годин на добу, працював не покладаючи рук, і безустанно розсилав рукописи по журналам і видавництвам. Слава підкралася до молодого письменника несвоєчасно, і коли постала перед Іденом у всій своїй красі, то у нього вже не залишалося ніяких сил і ніякого ентузіазму, щоб прийняти її з захопленням. Щось перегоріло в його душі, він розчарувався в житті. Роман змушує читача замислитися над тим, заради чого він живе, і попереджає, що життя часто буває непередбачуваним. Від безвісті до популярності лежить не один крок, це зрозуміло, але часом те, як до людини приходить слава, і якою ціною, змушує багатьох жажнути і відступитися від здійснення мрії.

Список використаних джерел

1. Давиденко Г.Й., Стрельчук Г.М., Гричаник Н.І. Історія зарубіжної літератури ХХ ст.: Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 504 с.
2. Идейно-художественный анализ произведения (на примере литературы Англии и США): учеб.- метод. пособие / М.Л. Ростова, Е.В. Семенова. — Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2011. — 90 с.
3. Лондон Дж. Избранные произведения. Мартин Иден. Рассказы. Пер. с англ. Вступит. статья А. Зверева. - Кишинев: Лумина, 1980. — 720 с.
4. Новиков Л. А. Художественный текст и его анализ. ЛКИ, 2007.

Ю.О. Стрелкова,
кандидат філософських наук, доцент,
Інститут дизайну, архітектури та журналістики МАУП, м. Київ

ДІАЛЕКТИКА С. К'ЄРКЕГОРА

Питання про зв'язок корпусу ідей, історії життя та загалом постаті данського філософа С. К'єркегора з теологічною традицією ХХ ст., попри свою позірну очевидність з огляду на велику кількість представників цієї традиції, що відзначали у своїх працях і виступах генетичну та головне, інтенціонально-смыслову спорідненість з творчістю великого данця, не є простим. Ідеться насамперед про спосіб, у який ідеї К'єркегора були інтегровані в згадану традицію. Принагідно до магістральної, наскрізної теми нашого дослідження нас цікавить саме проблематизація модусу рецепції та експлікування визначальних мотивів екзистенціальної філософії з християнським забарвленням С. К'єркегора у творчості представників діалектичної теології.

І К. Барт, і Р. Бульман, і П. Тіліх неодноразово наголошували на неможливості перебільшення ролі ідей С. К'єркегора для становлення філософської теології ХХ ст. Лев Шестов у цьому зв'язку зазначав, що К. Барт (можемо додати — як значною мірою і фундований ним теологічний напрям. — Ю. С.) «увесь вийшов з К'єркегора» [1, с. 423]. Адже і К'єркегор і Барт усвідомлювали «необхідність «екзистенціального мислення» в теології і філософії» [2, с. 454], і для обох мислителів Одкровення можна засвоїти тільки в діалектичний спосіб, через парадокс, і цей парадокс, «безкінечна якісна відмінність» між часом і вічністю, Богом і людиною може бути приборканий лише силою віри. А віра — це «дар Божий, вільний, ніяк нами не підготовлений дар Бога, що робить можливою для нас зустріч з Ним і слухання при цьому Його Слова» [3, с. 26]. Можна сказати, що чи не головна філософсько-методологічна настанова, яку К. Барт і певною мірою його послідовники та опоненти вивели з парадоксальних натхненно-художніх і водночас логічно-послідовних текстів С. К'єркегора, окрім неприйняття історико-критичного методу розгляду Святого Письма, біблійної та церковної історії, відмови від панантропологічного підходу у вирішенні питання співвідношення Бога, світу й людини, — це парадокс у стосунках людини зі способами осмислення своєї власної кінечності (для християнина — створеності).

Проблемність ситуації для людини в тому, що вона як вірянин неспроможна охопити думкою і вербалізувати Божу велич, але як теолог, філософ, мислитель, мусить спиратися на дискурс та семіотичний код мови, за висловом К. Барта, мусить говорити про Бога. Забігаючи наперед, зазначимо, що подібна ситуація, коли «Бог примушує нас говорити» (О. Розеншток-Гюссі) неминуче вимагає розгляду іманентного їй принципу діалогізму в діалектичній теології та його антропологічних і, насамперед, етичних експлікацій. Ідеться при цьому про розгляд не метафізичних вимірів теології, а практично-філософських, таких, що

обґрунтовують не комунікацію як обмін кодами, а спілкування з Богом людини як її самоздійснення, ентелехіальну виповненість.

Складність рецепції ідей С. К'єркегора у діалектичній теології ХХ ст. пов'язана насамперед із парадоксальністю як вихідним принципом філософської і теологічної позиції філософа. Доволі розлога вітчизняна і надзвичайно велика зарубіжна к'єркегоріана розглядає й деталізує визначальні аспекти творчості філософа, насамперед її екзистенціалістський характер, кореляцію між етичним, естетичним і релігійним, фідеїзм та апологію сумніву К'єркегора тощо, зокрема й зв'язок між ідейним спадком мислителя і традицією діалектичної теології ХХ ст. Проблема лише в тому, що творчість С. К'єркегора не стільки надається до інтерпретації, скільки є її інструментом, тобто маємо на увазі діалектичний, насамперед, характер філософії данця в контексті її гуманістичної спрямованості, що в сучасних умовах видається надзвичайно важливим і актуальним, оскільки структуралізм останньої третини ХХ ст., постмодерна парадигма філософії, що постала на його основі, експлікації аналітичної традиції ХХ ст., різноманітні версії етичних учень з трансгуманізмом включно — все це засвідчує тотальну кризу гуманізму, а отже й етики як світоглядного базису людської картини світу, що змушує нас повернутися до філософських загальників на кшталт «смерті Бога» (Ф. Ніцше), «кризи філософії» (П. Слотердайк), «смерті суб'єкта» (Ж. Ліотар) тощо. Маємо на увазі, що евристичний потенціал ідей С. К'єркегора під епістемологічним і теологічним кутами зору в сучасній філософії видається універсальним якраз як подолання, з одного боку, пафосу неґації, а з іншого — обмеженості інструментальної філософії (Ю. Габермас).

Список використаних джерел

1. Шестов Л. Киркегард — религиозный философ / Л. Шестов // Киркегор С. Наслаждение и долг. — К.: AirLand, 1994. — С. 423—451.
2. Тиллих П. Киркегор как экзистенциальный мыслитель / П. Тиллих // Киркегор С. Наслаждение и долг. — К.: AirLand, 1994. — С. 452—456.
3. Барт К. Очерк догматики: Лекции, прочитанные в Университете Бонна в летний семестр 1946 года / К. Барт. — СПб.: Алетейя, 1997. — 272 с.

СТРАТЕГІЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Чому вчителі часто стикаються з труднощами, коли справа доходить до мотивації учнів і заохочення їх інтересу до уроків іноземної мови? Що може зробити вчитель, щоб підтримувати здорову, позитивну атмосферу на уроці? Немає жодної ідеальної відповіді, яка б підходила для всіх учителів і в будь-якій ситуації на уроці.

На мій погляд, важливо, щоб учитель спочатку поглянув на власну мотивацію й сприйняття навчання, перш ніж намагатися заохочувати учнів до здобуття знань. Якщо вчитель спроможний фахово обґрунтувати мету уроку й значення його змісту, то це може надати учням більш вагомі підстави для того, щоб прийти в клас і працювати із зацікавленням.

Хочеться звернути увагу на вагому роль дій учителя щодо мотивації дітей до навчання іноземної мови. Важливо брати до уваги все — від дизайну класу, до відносин між учнями. Наскільки вчителі підтримують учнів або ж занадто контролюють, заохочують самостійність або стають авторитарними, визначає рівень комфорту й мотивації в класі. Потрібно намагатися не порушувати тонкий баланс, який необхідний вчителю не тільки для того, щоб ввести правила й донести до учнів свої очікування, але і для створення комунікації та мотивації зацікавленості дітей. Учні повинні відчувати себе комфортно, коли їм ставлять питання й пропонують обговорення складних ідей іноземною мовою. Дехто боїться «питань від учнів» і намагається їх уникати, навіть забороняє. Але практика показує, що заохочуючи учнів до постановки питань, не тільки розмова пожвавлюється, але й самі учні виявляють до такого вчителя більше поваги. Ви можете собі дозволити сказати: «Я не знаю відповіді, але дозволь мені уточнити це для тебе». Педагог, який не претендує на те, що він знає все, зможе знайти підхід до своїх учнів набагато швидше.

Встановлення тону.

Учителі, в першу чергу, повинні задати тон освітнього простору перед впровадженням конкретних навчальних заходів та мотиваційних стратегій. Якщо вчитель створює середовище, в якому самостійність заохочується, і створює атмосферу підтримки, учні будуть більш схильні реагувати позитивно та матимуть бажання узяти участь у навчанні. Секрет полягає у сприйнятті учня як центральної одиниці освітнього процесу. Необхідно вислухати його потреби, допомогти знайти свої особисті мотиви для вивчення мови й працювати так з кожною окремою дитиною, ураховуючи індивідуальні особливості кожного.

Мотивуюча комунікація.

Учителю необхідно практикувати групову роботу, в якій учні мають спілкуватися іноземною мовою як можна більше. Заохочення спілкування, залучення учнів до комунікації через групову роботу й надану їм можливість

озвучити свої інтереси і потреби, дозволяє вчителю створювати уроки, виходячи з потреб учнів, а не з власних упереджених уявлень про те, що учні хочуть або не хочуть вивчати [2, с. 74].

Знати свою аудиторію.

Учителі мають також визначити ідеї мотивації, які й стануть ключовими складовими успішного уроку. Склавши план уроку, обговоріть його й поділіться своїми ідеями з колегами. Учитель ніколи не повинен боятися отримати зворотній зв'язок від колег, навіть якщо це викладачі інших навчальних дисциплін, бо вони можуть запропонувати нові рішення і нове розуміння уроку.

На мій погляд, найбільш вдалі уроки часто приходять не тільки на базі особистих ідей, але також в результаті сгенерованих відгуків колег і думок учнів. Оскільки діти — це цільова аудиторія для вивчення мови, має сенс враховувати більше їх потреби, ніж свої.

У наш час багато вчителів задаються питанням: як зробити урок мотивуючим? Відповідь полягає в умінні вчителя побачити запит учнів. Якщо вони мають певні інтереси, важливо, щоб учитель міг задовольнити їх.

Навчання через рух.

Ця методика полягає у використанні фізичної активності як реакції на введення іншомовного говоріння, щоб зменшити занепокоєння учнів і стрес від спілкування іноземною мовою. Така стратегія допомагає дітям, які схильні до сором'язливості, бо це дозволяє їм активно спілкуватися, адже так вони вже не перебувають у центрі уваги. Даний прийом можна використовувати для введення лексичного матеріалу в будь-якій іноземній мові. Наприклад, учитель може запропонувати учням доторкнутися до якихось предметів у класі, продемонструвати манеру ходи, вживаючи прислівники, виконати будь-які завдання (інструкції) тощо. Цей метод ідеально підходить для творчого навчання і взаємодії. Чим більше учнів взаємодіють, тим більше мотивації і позитивної комунікації [1, с. 67].

Узагальнюючи все вищесказане, маємо декілька корисних порад для мотивації учнів до вивчення іноземної мови.

Визначте мету уроку і повідомте її своїм учням.

Заохочуйте творчість, спілкування і зацікавленість.

Установіть тон у класі і знайдіть свій стиль навчання.

Заохочуйте самостійність (це буде створювати більш позитивне середовище, на відміну від жорсткого контролю).

Спробуйте різні типи діяльності в парах і групах, а також обговорення іноземною мовою різних ситуативних моментів з усім класом.

Заохочуйте до вивчення мови через рух (це може бути весело й змусить навіть сором'язливих учнів долучитися до участі в діяльності).

Список використаних джерел

1. Asher, J. J. "Learning Another Language Through Actions Sky Oaks Productions", 2003.
2. Hardré, P L and Sullivan, D. W. "Motivating adolescents: high school teachers' perceptions and classroom practices", Teacher Development 13 (1) 2009.

В.С. Шумейко,

студентка факультету лінгвістики Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

науковий керівник: **І.В. Стасюк,**

викладач Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ІДІОМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З ЕЛЕМЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧАСТИН ТІЛА

Одним з найважливіших аспектів вивчення англійської мови є вивчення ідіом. У кожній мові існують вирази, у яких кожний лексичний елемент втрачає своє початкове значення. А загальне значення цього виразу складається з комбінації усіх окремо взятих слів.

С. Алаві визначає ідіому як вираз, значення котрого неможливо вивести з окремих компонентів композиційним методом [1, с. 170]. На думку Б. Фразера, ідіоми є важливою частиною мови і культури. Знання мови включає в себе також і розуміння існуючих у ній ідіом. На відміну від звичайних виразів, ідіоми мають фіксовану форму і денотативне значення і не можуть змінюватися структурно і семантично [2, с. 22].

Крім того, люди часто вживають ідіоми, не знаючи їхнього початкового значення. В той час, як їх можна розділити на певні тематичні групи, що включають в себе компоненти на позначення видів людської діяльності, предметів оточення, та навіть частин людського тіла. Останні часто зустрічаються в сучасній англійській мові, адже підчас спілкування характерні рухи, позиції тіла асоціюються з певними емоціями та настроями, тому можна помітити, що і в лексичній системі мови з'явилися вирази, які асоціативно відображають ці настрої: “Keep one's eye on”, “behind someone's back”, “face to face”.

Наприклад, А. Піз ілюструє те, як використання таких виразів може точно і яскраво передати суть висловлювання: “Some of these phrases are hard *to swallow*, but you've got *to give us a big hand* because there are some real *eye-openers* here. *As a rule of thumb*, we can keep them coming *hand over fist* until you either *buckle at the knees* or *turn your back* on the whole idea. Hopefully, you'll be sufficiently *touched* by these phrases to *lean* towards the concept” [3, с.26].

Можна зазначити, що ці ідіоми та вирази розділяються на певні групи за ключовим словом, наприклад, ряд ідіом зі словами “feet”, “eye”, “hand”, “head”, “face”, “nose”, “ear” і т.п.. Також, їх можна згрупувати відповідно до абстрактного поняття, що вони виражають:

1. Влада і сила. Дуже часто руки є символом контролю і могутності, тому можна зустріти ідіоми з компонентом “hand”, що означають ці поняття: *take the law into one's hands*, *out of hand*, *get an upper hand on*, *hands are tied*.

2. Впевненість. Рішучу, і непохитну перед неприємностями людину часто можна уявити з високо піднятим підборіддям та стиснутими губами: *keep a stiff upper lip*, *keep one's pecker/chin/ nose up*.

3. Працелюбність. Старанну людину фізичної праці видно по її рукам: *a bit of elbow grease, work one's fingers to the bone, wore my elbows to the bone.*

4. Смуток і тягар. Душевні переживання, велику відповідальність часто асоціюють з ношею на плечах або грудях: *carry the weight of the world on one's shoulders, shoulder a burden, get something off one's chest.*

5. Доброзичливість. Готовність прийти на допомогу і доброзичливість або, навпаки, відчуження — ці поняття також виражаються ідіомами з компонентом “hand”: *receive someone with open arms, stay at arm's length, give a hand, lend a hand.*

Отже, можна зробити висновок, що англійська мова зі своєю довгою і колоритною історією, отримала велику кількість ідіоматичних виразів, котрі стали фіксованими елементами лексичної системи мови і повсякчас використовуються. Ідіоматичний склад мови збагачується багатьма тематиками людського буття, у тому числі, поняттями, що пов'язані з мовою тіла і частинами тіла. Розуміння походження цих ідіом і та їхньої логічної мотивації допоможе краще зрозуміти англійську мову та полегшить процес її вивчення.

Список використаних джерел

1. Alavi S. Analyzing Idioms and Their Frequency in Three Advanced ILI Textbooks: A Corpus-Based Study. English Language Teaching. — 2015. — Vol. 8, No. 1. — P.170-179.
2. Fraser B. I. Idioms within a Transformational Grammar. Foundations of Language, 1970. p. 22-24.
3. Pease A., Pease B. Definitive book of body language: Pease International, Australia, 2004. 404 p.

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

УДК 159.9

З.В. Близнюк,

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «магістр»

Інституту післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВРОДЖЕНИХ АМБІДЕКСТРІВ

Анотація. В статті розкрито питання психологічних особливостей вроджених амбідекстрів у порівнянні з іншими групами латеральних типів. У тематиці матеріалу представлені методики щодо розподілу груп за латеральними особливостями міжпівкульної асиметрії мозку.

Ключові слова: амбідекстр, амбісіністр, правша, шульга, психологічні особливості, латеральні ознаки.

Дослідженнями особливостей функціональної асиметрії мозку і її ролі у формуванні психологічних особливостей людини займалися дуже багато дослідників такі як Д. Вудс і К. Оппенгеймер, Ф. Альбертц і Т. Токко, М.М. Брагіна та Т.А. Доброхотова, Хомська О.Д., Москвін, К. Ватсон і П. Вассар К. Ватсон і П. Вассар.

Д. Вудс і К. Оппенгеймер у своїх дослідженнях оцінювали перевагу руки при письмі, користування виделкою, ножицями тощо, реєстрували латеральні рухи очей (ЛДГ-метод) у відповідь на нейтральні і емоційні питання. Вони використовували «тест на обертання» Т. Блау (Blau, 1977) як поведінковий індикатор для виявлення психопатології (як прояви неузгодженості міжпівкульної взаємодії) і підтвердили його валідність. Також вони використовували опитувальник Спілбергера, що містить шкали реактивної та особистісної тривожності, та опитувальник Левінсона — Готман, щоспрямований на виявлення рівня соціальної компетенції (фактичну та декларовану). (Woods, Oppenheimer, 1980)[1].

Ф. Альбертц і Т. Токко [2] також застосовували Blau-тест при дослідженні здорових і відстаючих в навчанні дітей.

К. Порак і С. Карен пропонували описувати латеральні переваги в системах щодо стійких поєднань асиметрій, таких як «рука — нога», «рука — око», «рука —

вуха», «нога — око», «нога — вухо», «вухо — око» (Pogac, Cogen, 1981) [3]. В подальшій роботі ці автори вже зробили спробу більш цілеспрямованого виділення латеральних профілів.

Психологи Мічиганського університету на чолі з Е. Харбург (Harburg, Roeper, Ozgoren, Fildstain, 1981) провели перше велике дослідження взаємозв'язку руковості з рисами темпераменту. Для визначення рис темпераменту використовувався опитувальник EASI Басса — Пломін і опитувальник Айзенка.

Професор психології Кіотського університету Набору Сака (Sakano, 1982) [4] провів лонгitudне дослідження зв'язку індивідуально-психологічних рис з особливостями церебрального домінування.

Вперше було введено поняття «індивідуальний профіль латеральності» (Москвін, 1986), де пропонувалося враховувати провідну руку (як головний моторний ознака) і провідні вухо й око (як основні сенсорні сфери). Виходячи з системи вимірювань «рука — вухо — око», для праворуких автором було запропоновано виділяти 4 варіанти індивідуальних профілів латеральності (Москвін, 1986; 1988; 1990, 2002). [5]

В.Л. Біанкі з співавт. (Біанкі, Філіппова, 1996) [6] розділяє обстежуваних на вісім груп: правші з провідним правим оком і правим вухом, правші з провідним лівим оком і правим вухом, правші з провідним правим оком і лівим вухом, приховані лівші з провідним правим оком і правим вухом, правші з провідним лівим оком і приховані лівші з провідним лівим оком і правим вухом, приховані лівші з провідним правим оком і лівим вухом і приховані лівші з провідним лівим вухом і лівим оком.

Для більш повного уявлення про міжпівкульних відносинах в аналізаторних системах Є.Д. Хомская визнала за необхідне одночасно оцінювати ліво-праві співвідношення в трьох провідних аналізаторів системах: мануальній, слухомовній і зоровій. Подібна комплексна оцінка давала можливість більш повно судити про домінуючий півкулі і роботі мозку як парного органу (Хомська, Єфімова, Будико, Еніколопова, 1997). [7]

Виявлення та визначення психологічних особливостей вроджених амбідекстрів дає можливість покращення і удосконалення роботи практичних психологів при роботі з людьми, в яких є ведучими різні півкулі мозку, вихователями та вчителями при навчанні дітей з різними здібностями та психологічними відмінностями, батьками задля кращого розуміння того, що саме відбувається з їхньою дитиною, як краще стимулювати її розвиток здібностей та мотивувати навчання, та дорослими людьми задля кращого розуміння себе.

Амбідекстрія (від лат. *Ambi* — «обидва» і лат. *Dexter* — «правий») — рівний розвиток функцій обох рук, без виділення провідної руки, і здатність людини виконувати рухові дії правою і лівою рукою з однаковою швидкістю і ефективністю. У амбідекстрів рівномірно розвинені обидві півкулі мозку, такі люди досить швидко оцінюють ситуацію і швидко приймають рішення.

У емпіричному дослідженні психологічних особливостей взяли участь 156 чоловік (1965 р.н. — 1986 р.н.). Процентне співвідношення амбідекстрів у даному

досліджені до інших груп є більшим, ніж у соціумі взагалі, через те, що саме вони відбиралися для дослідження психологічних відмінностей вроджених амбідекстрів.

Тестування для визначення профілів латеральної організації складалося з 26 теоретичних питань, та 36 практичних питань на виконання тих чи інших дій задля визначення провідної ноги, провідної руки, провідного ока, провідного вуха. Ці блоки питань та завдань проводилися в різних умовах збудженості респондентів. Одне дослідження проводилося в нормальному психо-емоційному стані, друге в розслабленому психо-емоційному стані, і третє — у збудженому. Кожен блок поділяється, включає питання і тести. Самі блоки розбивалися на підблоки і проводилися у різний час, щоб виключити момент відповідей і дій за аналогією.

Метою дослідження було вивчення тільки психологічних особливостей вроджених амбідекстрів і тільки тих з них, що проявляють амбідекстрію за всіма системами сенсорного сприйняття і проявили себе як латерально-рівноцінні, тобто, без переваги лівої чи правої сенсорної сторони.

При дослідженні почали виокремлюватися групи, які були змішаними тільки за однією ознакою чи за декількома. Наприклад, аудіальний шульга + візуальний і кінестетичний правша, візуальний шульга + аудіальний і кінестетичний правша, кінестетичний амбідекстр + аудіальний амбідекстр + візуальний шульга і т.д.

Також дуже цікавим є факт, що для латерально-змішаних типів є визначальним фактором якій саме системі сприйняття людина віддає перевагу. Наприклад, візуальний шульга + аудіальний і кінестетичний правша, який за типом сприйняття інформації є візуалом, в стресових ситуаціях аудіально і кінестетично починає переключатися на «ліву сторону».

Також, при проведенні великої кількості тестів, було різне процентне співвідношення переважання правості чи лівості. Наприклад, 100% візуальний правша, чи візуальний правша на 80-85%, чи візуальний правша на 60-65%.

Розподіл за даним дослідженням відбувся на групи:

Амбідекстрія по типу «50ліва півкуля/50права півкуля ($\pm 5\%$)»

Амбідекстрія по типу «60ліва півкуля /40права півкуля ($\pm 5\%$)»

Амбідекстрія по типу «40ліва півкуля /60права півкуля ($\pm 5\%$)»

Правші по типу «80ліва півкуля /20права півкуля ($\pm 5\%$)»

Правші по типу «100ліва півкуля /0права півкуля ($\pm 5\%$)»

Шульги по типу «20ліва півкуля /80права півкуля ($\pm 5\%$)»

Шульги по типу «0ліва півкуля /100права півкуля ($\pm 5\%$)»

До групи амбідекстрів також ввійшли амбісіністри.

Дуже схожі за тестуванням на амбідекстрів і також не виділяють провідної руки — амбісіністри. Їх дуже часто плутають через схожість багатьох результатів тестування. Але вони кардинально відрізняються психологічно. Якщо «амбідекстр» дослівно перекладається, як «обидві праві», то амбісіністр — це «обидві ліві», це люди, яким важко діяти обома ріками. Потрібно чітко розуміти, що амбісіністрія ніяк не пов'язана з розумовою відсталістю. Велика різниця між амбідекстрами та амбісіністрами обумовлена тим, при однаковому розвитку обох

півкуль мозку, у амбісіністрів частина середньої скроневої звиліни працює із порушенням.

На мою думку, потрібно брати до уваги ще один головний факт — процентне співвідношення переваги лівості чи правості для різних типів сенсорних систем (візуальної, аудіальної, кінестетичної, дигітальної). А також домінування кожної сенсорної системи одна відносно одної. Наприклад, як та чи інша людина краще сприймає інформацію — візуально, на слух, чи за допомогою дотиків.

Візуальна сенсорна система — домінуючим є зорова система обробки інформації: форми, розташування, кольору.

Слухова сенсорна система — домінуючою є слухова система обробки інформації: звуки, мелодії, їх тон, гучність, тембр, чистота

Кінестетическа сенсорна система — домінуючою є чуттєва інформація: дотики, смак, запах, відчуття текстур, температури

Дигітальна сенсорна система пов'язана з логічною побудовою внутрішнього діалогу.

Дослідження на визначення провідної репрезентативної сенсорної системи проводилися за тестами Ю.В. Ісламова.

А визначення типу темпераменту за опитувальником Г. Айзенка.

Дані розподілилися для 88 % опитуваних наступним чином, як показано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Психологічні відмінності різних груп профілів латеральної організації

№	Провідна система, % (+/-5%)	Група латеральної особливості	Тип темпераменту	Провідна сенсорна система сприйняття	Кількість досліджуваних	Розподіл респондентів, %
1	100	Шульга	Флегматик — Холерик	Візуал	8	5,13
2	80	Шульга	Сангвінік	Кінестетик	19	12,18
3	60	Амбідекстральний шульга	Меланхолік	Аудіал	3	1,92
4	50	Амбідекстр	Сангвінік	Дигітал	13	8,3
5	50	Амбісіністр	Сангвінік	Дигітал	2	1,3
6	60	Амбідекстральний правша	Меланхолік	Аудіал	4	2,56
7	80	Правша	Сангвінік	Візуал — Дигітал	56	35,9
8	100	Правша	Флегматик — Холерик	Аудіал — Кінестетик	11	7
					Всього: 156	

Висновки. Латеральна асиметрія мозку є одним із значущих факторів формування психологічних особливостей особистості. Говорячи про системи опису латеральних особливостей людини, треба комплексно досліджувати всі ознаки латеральної переваги. Методична розробка підходу до оцінки рукості і домінантної півкулі мозку дає змогу отримати найбільш повні та точні результати та правильно оцінити в подальшому психологічні відмінності різних підгруп.

Список використаних джерел

1. Barr M.S. Mechanisms of compensation in agenesis of corpus callosum: a thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Psychology. University of Auckland, 2003. 116 p.
2. Bishop K.M., Wahlsten D. Sex differences in the human corpus callosum: myth or reality? // Neuroscience and Biobehavioral Reviews. 1997. Vol. 21, № 5. P. 581–601
3. Кабардов М.К., Матова М.А. Межполушарная асимметрия и вербальный и невербальный компоненты познавательных способностей // Вопросы психологии, 1988. — № 6. — С. 106–115.
4. Sakano N. Latent left-handedness. Its relation to hemispheric and psychological functions. — Jena: Gustav Fischer Verlag, 1982. — 122 pp.
5. Біанкі В.Л. Механізми парного мозку. Л., 1989. — 264 с.
6. Біанкі В.Л., Філіпова Е.В. Асиметрія мозку та стать. СПб., 1997. — 227 с.
7. Хомська Є.Д., Єфимова І.В., Сироткіна Є.Б. Міжпівкульна асиметрія та довільна регуляція інтелектуальної діяльності // Питання психології, 1988. № 2. С. 147.

УДК 159.9

З.В. Близнюк,

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «магістр»

Інституту післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВРОДЖЕНИХ АМБІДЕКСТРІВ

Анотація. В статті розкрито питання і представлено дослідження соціально-психологічних особливостей вроджених амбідекстрів у порівнянні з іншими групами латеральних типів.

Ключові слова: амбідекстр, амбісіністр, правша, шульга, соціально-психологічні особливості, латеральні ознаки.

Досліджень особливостей функціональної асиметрії мозку та її ролі у формуванні психологічних особливостей людини дуже багато.

Професор психології Кіотського університету Набору Сака (Sakano, 1982) [1], який провів лонгітюдне дослідження зв'язку індивідуально-психологічних рис з особливостями церебрального домінування на великій вибірці випробовуваних різних вікових груп (всього близько 2 тисяч випробовуваних). Латеральне перевагу визначалося за допомогою критеріїв А.Р. Лурія (1969) [2] на приховане лівшество.

В іншій аналогічній роботі вивчалася взаємозв'язок рис особистості, які визначаються за допомогою опитувальника Айзенка, з перевагою руки. (Mascie-Taylor, 1981). В подальшій роботі цього напрямку також досліджувалася зв'язок рукописи з тривожністю, яка вимірюється за допомогою опитувальника Спілбергепа (Beaton, Moseley, 1984).

К. Порак і С. Карен пропонували описувати латеральні переваги в системах щодо стійких поєднань асиметрій, таких як «рука — нога», «рука — око», «рука — вухо», «нога — око», «нога — вухо», «вухо — око» (Porac, Cogen, 1981) [3].

О.Д. Хомська, обговорюючи перспективи розвитку експериментальної нейропсихології, також зупинялася на аналізі досліджень емоційно-особистісної сфери (Хомська, 1991) [4].

Одне з перших досліджень зв'язку емоційно-особистісних характеристик з індивідуальними профілями асиметрії було виконано на великій вибірці чоловіків і жінок молодого віку (Москвін, 1986). Психологічне дослідження проводилося за допомогою методик ММПІ, ПДТ (психодіагностичного тесту Мельникова - Ямпільського), опитувальника Айзенка, шкал реактивної і особистісної тривожності (ШРЛТ) Спілбергера — Ханіна та колірного тесту М. Люшера.

В подальшій роботі даного напрямку Т.К. Чернаенко і Б.В. Блінов (1988) вивчали можливість прогнозування особливостей психічного складу керівників на основі вираженості функціональних асиметрій. [5].

Амбідекстрія (від лат. *Ambi* — «обидва» і лат. *Dexter* — «правий») — рівний розвиток функцій обох рук, без виділення провідної руки, і здатність людини виконувати рухові дії правою і лівою рукою з однаковою швидкістю і ефективністю. У амбідекстрів рівномірно розвинені обидві півкулі мозку, такі люди досить швидко оцінюють ситуацію і швидко приймають рішення.

У емпіричному дослідженні соціально-психологічних особливостей взяли участь 156 чоловік (1965 р.н. — 1986 р.н.). Процентне співвідношення амбідекстрів у даному дослідженні до інших груп є більшим, ніж у соціумі взагалі, через те, що саме вони відбиралися для дослідження соціально-психологічних відмінностей вроджених амбідекстрів.

Тестування для визначення профілів латеральної організації складалося з 26 теоретичних питань, та 36 практичних питань на виконання тих чи інших дій задля визначення провідної ноги, провідної руки, провідного ока, провідного вуха. Ці блоки питань та завдань проводилися в різних умовах збудженості респондентів.

Дослідження соціально-психологічних особливостей було проведено за опитувальником К. Роджерса та Р. Даймонда «Діагностика соціально-психологічної адаптації» і були отримані наступні дані, що представлені у таблиці 1 (див. стор. 66).

За показником адаптованості, що характеризує загальний рівень ефективності процесу соціально-психологічної адаптації, частина амбідекстрів (46%) отримали високий бал, що високий ступінь пристосованості є індивідом до умов соціального середовища, його високу інтеграцію з іншими членами соціуму. А інші 54% амбідекстрів як раз навпаки, отримали низький бал.

За показником самосприйняття, що відображає результат уявлень людини про себе, про свої можливості та потреби амбідекстри отримали високі бали.

За показником прийняття інших, що відображає результат узагальнених уявлень суб'єкта про наміри, потреби оточуючих його людей, про їх ставлення до нього як до незалежної та унікальної особистості, Амбідекстри, як і за першим показником, 46% отримали високий бал, а 54% — низький.

Таблиця 1.

**Результати діагностики людей з різними латеральними особливостями
за опитувальником К. Роджерса та Р. Даймонда**

№	Провідна система, % (+/-5%)	Група латеральної особливості	Адаптивність	Самосприйняття	Прийняття інших	Емоційна комфортність	Інтернальність	Домінування	Ескапізм
1	100	Шульга	Н	Н	Н	С	С	Н	С
2	80	Шульга	В	В	С	В	С	В	Н
3	60	Амбідекстральний шульга	Н	Н	В	С	Н	Н	С
4	50	Амбідекстр	В-Н	В	В - Н	В - С	В	В	Н
5	50	Амбісіністр	Н	В	Н	С	В	Н	С
6	60	Амбідекстральний правша	Н	Н	В	С	Н	Н	В
7	80	Правша	В	В	С	В	В	В	Н
8	100	Правша	Н	С	Н	С	С	С	С

За показником «емоційний комфорт», що відображає рівень відчуття задоволеності чи пригніченості, 68% амбідекстрів мають високий рівень задоволеності і 32 % – середній.

За показником «інтернальність», що виражається у відчутті себе відповідальним за результати діяльності амбідекстри мають високий рівень. Це свідчить про те, що вони менш схильні підкорятися впливу інших.

За показником «прагнення до домінування», що характеризує ступінь виразності тенденції до лідерства, до власності, до незалежності від думок інших, до самостійності, амбідекстри також мають високий рівень.

А за показником «ескапізм», що характеризує тенденцію до ігнорування проблем, уникнення невизначених ситуацій, що потребують прийняття рішення та застосування певних стратегій для її подолання, амбідекстри мають низький рівень, що свідчить про ретельний аналіз ситуації та виважене прийняття рішень, не бояться труднощів.

Дослідження за методикою діагностики типу емоційної реакції на вплив стимулів навколишнього середовища В. В. Бойко дали наступні результати:

За типами емоційної реакції на вплив стимулів навколишнього середовища результати амбідекстрів майже збігаються, різниця складає декілька балів. Вони розподілилися майже порівну між ейфоричною та дисфоричною формулами. За рефрактерною формулою майже немає відповідей. Це вказує на те, що амбідекстри не пасують перед різними впливами – позитивними, негативними і амбівалентним. Не зосереджуються на переживаннях особистісного характеру, прихованою смутку чи злості.

Висновок. За результатами дослідження соціально психологічних особливостей вроджені амбідекстри проявили себе як ефективні учасники соціальної інтеграції, продемонстрували високий рівень ефективності у процесі соціально-психологічної адаптації, продемонстрували тенденції до лідерства, та самостійності у прийнятті рішень.

Список використаних джерел

1. Sakano N. Latent left-handedness. Its relation to hemispheric and psychological functions. — Jena: Gustav Fischer Verlag, 1982. — 122 pp.
2. Величковский Б.М., Зинченко В.П., Лурия А.Р. Психология восприятия. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973. — 247 с.
3. Кабардов М.К., Матова М.А. Межполушарная асимметрия и вербальный и невербальный компоненты познавательных способностей // Вопросы психологии, 1988. — № 6. — С. 106—115.
4. Хомська Є.Д., Єфимова І.В. До проблеми типології індивідуальних профілів міжпівкульної асиметрії мозку / Вісник МГУ. Сер. 14. Психологія, 1991. № 4. С. 25—32.
5. Бернштейн Н.А. Современные искания в физиологии нервного процесса / под ред. И.М. Фейгенберга, И.С. Сироткиной. М.: Смысл, 2003. 330 с

UDC 615.15

A.A. Vitsiuk,

Ph.D., Associate Professor,

Private Higher Educational Institution “International Academy of Ecology and Medicine”

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES AND ETHICAL NORMS OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF PHARMACISTS

Abstract. The article analyzes in detail the psychological peculiarities and ethical norms of the professional activity of pharmacists. These factors have a direct impact on the effectiveness of the pharmacist, the level of communication with consumers, significantly increasing the prestige and importance of the specialty of the pharmaceutical worker in modern society, which gives the right to consider it expedient to consider them not only as the main criteria of socialization and adaptation in society, but also as indispensable the criteria that can be successfully applied when selecting staff for pharmacies that carry out retail sales of drugs. It is noted that it is the pharmacists who provide the provision of high-quality pharmaceutical care at the highest professional, psychological and social levels, and determine the brilliant adaptation of the specialist in the workplace due to the manifestations of greater interest, cleverness and ingenuity in work, contributing to maintaining an optimal psychological climate.

Keywords: pharmacist, professional activity, deontology, ethical norm, medicinal product, empathy, reflection.

Every day the number of pharmacies is constantly increasing. It is quite obvious that consumers have a great deal of choice. Nowadays the success of a particular pharmacy is determined not only by its location, but also by the range of medical products and drugs, technical support, and most importantly — by such a necessary psychological phenomenon as the ability and desire of pharmacists to communicate

with clients. Pharmacy managers began to realize that pharmacies with approximately the same competitive advantages can vary significantly in such economic indicators as profitability and efficiency.

It is well-known that actual and potential buyers of Ukraine determine the limited solvency in comparison with the population of other European countries. Modern pharmacy establishments have to fight their clients, keep existing regular visitors and attract new ones that compete with competing pharmacies. Therefore, along with the necessity of expanding assortment policy and technical support, one of the first places was the need for active involvement of the psychological component in the process of selling medication. The specialists are well aware of the need to build trust among consumers. It is precisely the presence of this component in the drug chain that determines the criteria by which the pharmacy can be considered to be truly successful.

That is why the relevance of this topic is due to the need to study the psychological characteristics and ethical norms of the professional activities of pharmacists. The purpose of the paper is to analyze and theoretical substantiation of psychological and ethical factors that influence the work of modern pharmacists in the process of interaction with the pharmacist and the visitor of the pharmacy.

The psychological issues of the activities of pharmacists have been reflected in the scientific works of such prominent representatives of pharmaceutical science and practice as Bondar I.M., Kolomiets L.T., Brilieva N.I., Glon Z.I., Garchev S.I., Volokh. D.S., Gubsky I.M., Toltsman T.I. as well as in the works of psychologists Arkhipova S.V., Ball G.O., Baranovska L.V., Volkova N.V., Zabritsky M.M, Zymnia I.O, Kan-Kalik V.A., Korniev M.N., Lavrinenko V.M., Leontiev A.M., Maksimenko S.D., Markova A.K., Ovcharuk O.V., Perepelytsya P.S., Petrovska L.A., Rybalka V.V., Tiurina V.V. etc.

It is known that the system with interconnected communications «doctor-patient-pharmacist» has some regularities. Previously, the consumer of drugs took a rather inactive position regarding his health in this system, he entirely relied on the recommendations of the doctor, did not possess the information on medicines in full. In the mind of the patient dominated the following postulate – drugs should be released only on prescription of a doctor. In such circumstances, only workers of health care institutions had a direct impact on pharmacotherapy. At the same time pharmacists served at a secondary plan as a result of which the prestige of his specialty was not at the highest level. This situation persisted until the 70's of the twentieth century. In the 70's and 80's, due to the rapid growth of the population's tendency to self-treatment, the system has undergone significant changes. The influence of pharmacists on pharmacotherapy has grown rapidly since then, but remains at a high level today. It was on the verge of XX–XXI centuries that the evolution of their relationship took place. Patients have become more demanding, less appealing to doctors, and they are starting to get medicines online. Doctors who do not have time for a rapid increase in the range of medicines, are mainly «forced» conservatism in matters of pharmacotherapy. Also the pharmacist comes to the fore,

and appears to be the main and, as a rule, the only mediator between the patient and the medication.

The participation of pharmacists as consultants allows consumers to maximize their benefits while spending the minimum amount of money. At the same time, specialists control the process of self-care, that is, they carry out a pharmaceutical burn. The pharmacist has a huge responsibility for informing consumers about side effects, conditions for taking medications, reports on the peculiarities of the diet when taking medications, informing about the use of one or another pharmaceutical form of the drug, drinking regime, the possibility of taking alcohol, nicotine, etc. The psychological factor thus plays one of the leading roles [1, 2, 3, 4].

It should be noted that the professional activities of pharmaceutical workers are addressed in the healthcare sector, so each pharmaceutical and healthcare worker should be familiar with both general and professional ethics and deontology. From this to a large extent depends on the health, mood of people, moral and psychological climate in the team.

Pharmaceutical ethics as a part of general ethics is the science of the moral values of the actions of pharmaceutical workers of all levels, their behavior in the field of their activity. This is due to the peculiarities of their practical activity, place and role in society.

Pharmaceutical ethics is different from the ethics of a doctor and the ethics of a salesperson. This relates to relations with the sick, the production and marketing of medicines. The specificity of pharmaceutical ethics consists in the fact that the pharmacy's employees do not treat the patient, but seek to help him with the rapid and accurate production and release of the necessary drugs, psychotherapy, giving the patient a belief in the recovery, the healing effect of drugs.

Deontology is a section of ethics in which the question of professional duty is considered. Pharmaceutical deontology examines the rules of behavior of the pharmaceutical worker, aimed at maximizing the pharmacological therapy and creating a favorable climate in the relationship with the patient, his relatives, his colleagues at work, and the physician. One of the documents of the beginning of the development of pharmacy in Kyiv Rus, reflecting the fundamentals of pharmaceutical ethics, is the first Pharmacy Statute of 1789, which defined the requirements for pharmacists: «Аптекарь яко добрый гражданин, верно хранящий присяжную должность, повинен быть искусен, истен, совестен, благоразумен, трезв, прилежен, во всякое время присутственен и исполняющий знание свое всеобщему благу соответственно. Аптекарь повинен иметь крайнее старание, чтобы лекарства, им составляемые, были вещами и видом точно по предписанию врача, дабы тем отвращена была всякая погрешность, подвергающая больного здоровье и жизнь опасности, а врача доброе имя бесславию».

In 1997, the Board of the International Pharmaceutical Federation adopted the Ethics Code of Pharmacists.

At the VII National Congress of Pharmacists of Ukraine, which took place on September 15-17, 2010, the Ethical Code of Pharmaceutical Workers of Ukraine was

adopted.

Basic Principles of the Ethics Code of Pharmacists:

- The main responsibility of the druggist is to worry about the well-being of each patient;
- The druggist is equally committed to each patient;
- The druggist respects the right of the individual to choose the type of treatment;
- The druggist respects and guarantees the right of the individual to the privacy;
- The druggist co-operates with colleagues and other professionals and respects their professional qualities and value system;
- The druggist behaves in a professional manner of honestly;
- A druggist serves the needs of man, the public and society;
- The druggist supports the necessary level of professional knowledge and skills and develops them;
- A druggist provides continuity of service in the event of labor disputes, the closure of a pharmacy or a conflict with personal moral convictions.

The task of the pharmacist is to strengthen the faith of the patient in the need for the adoption of medicines in accordance with the prescription of the doctor, to inspire hope for recovery. It should be remembered that optimistic information is unquestionably perceived by the patient with faith.

Thus, a pharmacist is a specialist, devoted to his profession, characterized by high personal and civil morals, confidence in the necessity to fulfill his duty not only to the sick person, but also to society as a whole [5].

Pharmacy workers by their nature communicate with patients and their relatives. The need to identify in relation to them a special sensitivity, attention and patience is dictated by the fact that it is a question of the health or life of the patient.

At the first visit to the pharmacy the client first of all pays attention to the appearance of the pharmacist. Sometimes the first impression determines their further relationships.

The clothes of the pharmaceutical worker should be in the prescribed form: a white gown and a cap. On the cap there may be an emblem - a bowl with a snake. The dressing gown should have a card showing the surname, first name and patronymic of the worker. This facilitates communication and promotes the personal responsibility of the employee for patient care, and also proves that the pharmacy is responsible for the quality of the product that he sells.

Establishing contact with a visitor helps the way to move, speak, intonation, listening skills. A pharmaceutical worker must have the power of voice and correct vocabulary. Increased voice is a sign of disrespect, tactlessness, quiet one makes the patient heed, to ask; sharp voice — nervous patient, monotonous — tired him. When talking with a client, you must avoid unnecessary replicas like «understand me», «you can go crazy», «cannot be».

An important role in communicating with a sick person has an inner need to be sensitive and attentive. Attention, compassion, protection are necessary for the person who turned to the pharmacy. Pharmacist should be careful: to shy to show

attention and sympathy, to be angry treated calmly and kindly, to the rough – calmly, retaining self-esteem.

It is necessary to speak only in essence, to form a conversation in the form of a dialogue. The main thing that needs to be communicated to the patient is represented by the formula: composition, application, effect. Sometimes the method and time of reception should be repeated twice.

In the work is not allowed the expressions: «I do not have any time»; «You are a lot, but I am alone»; «I have already told you: the same before or after eating!». All these psychological and ethical factors have a significant effect on the professional activity of each pharmacist.

Today, many pharmacies develop standards for customer service, which reflects prohibited phrases, an order of treatment and customer service. In pharmacies there is a training on communication between a pharmacist and a buyer, between the pharmacy staff.

It should be noted that the relationships in the groups are based on the principles of co-operation of interests in the medical service of the population and treatment and prevention institutions, the struggle for the quality of service, turnover, the correct and timely production of medicines. In the team not only professional skills are formed, but also the moral qualities of the individual. In the pharmacy environment there should be such a microclimate, which makes work a joy, a vital need, promotes mutual understanding and mutual respect of employees. At the same time it is inadmissible to conceal errors of their own or others, because it can cost the sick health, and sometimes life. Recognition of errors of their own and other people is a necessary condition for normal work [6].

It is also necessary to remember about the psychological mechanisms of understanding between the pharmacist and the consumer. Among them, a significant role is played by empathy (Greek «patho» is a deep, strong feeling). This is a quality characterized by the ability to perceive and understand the internal state of the interlocutor, the ability to establish effective professional interaction with him. Forms of empathy: empathy – experiencing the same emotional states as the other person, through identification with her; compassion – the experience of their own emotional states in connection with the feelings of another person. The forms of empathy depend on the type and nature of interpersonal relationships. Emotional empathy is based on imitating feelings and reactions of the interlocutor.

Among types of empathy distinguish such as emotional (imitation of reactions); cognitive (comparative and analogical processes); predictive (prediction of reactions). Empathy contributes to the balance of interpersonal business relationships of a pharmaceutical specialist, is a special means of understanding another person, when the rational, and emotional perception of its inner world dominates. A sense of compassion and experience helps him to understand other people, to find a common language with them on an emotional level.

An important part of communication between a pharmacist and a client is the reflection. This is a phenomenon of awareness of the subject of how his partner perceives communication (look at oneself from the side). Reflection deepens the

perception of another person, because it gives an idea of the attitude towards itself as the subject of perception. The ability to reflect is gradually formed and developed in different people in different ways. It is also worth remembering about identification (Latin «identity, similarity, equivalence») as an understanding of another person. Identification is based on previous life experience (analogy) and helps to understand the behavior of other people.

Another important issue of psychology is understanding in the process of business communication of specialists in the pharmaceutical industry. It is achieved due to the ability to non-verbal adjust to the interlocutor, the ability to experience the emotions of the interlocutor, the ability to understand the interlocutor, to feel his desire and needs, the ability to manage his emotional state during a business conversation.

Pharmacists often forget about psychological contact in their professional activities. This is a manifestation of a pharmacist and visitor to a pharmacy, a patient or a physician of mutual understanding, which leads to mutual trust and promotion of each other. The development of contact continues only in the presence of a positive attitude to each other, that is, when there is mutual sympathy.

It is indisputable that the special requirements are advanced to the cognitive sphere of the pharmacy worker, because the health and even the lives of patients depend directly on the quality of the functioning of cognitive processes. High concentration and distribution of attention, accuracy of perception, good memory, ability to maintain and quickly reproduce the necessary information, logic, analyticity, flexibility and critical thinking are just a basic list of the necessary cognitive qualities of the modern pharmacist.

High intensity of communication during professional activity, considerable emotional stress and concentration of cognitive processes during the working day can lead to professional deformations and emotional burnout of the pharmacist. This necessitates the presence of high stress resistance, developed emotional self-regulation skills, and the ability to eliminate negative emotional experiences, the possession of methods of forming emotional comfort and emotional stability.

It should be noted that the modern specialist should be formed an internal need for constant self-development and the desire for professional self-realization. To be useful for patients and clients, to be effective for organization and collective, to be enthusiastic about their business – these are the main motivational priorities in the professional activities of the modern worker of the pharmaceutical industry [7].

Consequently, the professional activity of the pharmacist has changed over time: from the recipe and the manufacture of drugs to the provision of pharmaceutical care, the center of which is the patient. Today pharmacists take direct responsibility for drug therapy for patients, thus contributing to the achievement of treatment outcomes and the improvement of quality of life. These peculiarities of the professional activities of pharmacists are indicated in the requirements for proper pharmacy practice developed by the World Health Organization.

In order to perform their professional duties in a qualitative way, modern pharmacists must assume the role of educator, communicator, decision-maker,

teacher, lifelong student, manager. For the implementation of these functions, pharmacists should develop certain personal qualities and qualities, as well as ethical standards. They are required to learn how to trace psychological strategies for attracting clients and eventually obtaining consensus-satisfying consumer demands on the one hand and providing the pharmacy with the most benefit from the other. Knowledge of consumer psychology and ethics help professionals to meet the requirements of the most demanding customers and to reach a compromise in the most difficult circumstances.

References

1. Беззубко Л.В., Лобас В.М., Чернобай А.В. Вопросы трудовых отношений в условиях рынка: Учеб. пособие. — Макеевка: ДонГАСА, 2000. — 206 с.
2. Провизор и врач: связанные одной целью, скованные одной цепью / Н.П. Аржанов // Провизор. — №13. — 2000. — С. 13–15.
3. Провизор-консультант: квалифицированные требования / Е.А. Федина / Провизор. — №2. — 2007. — С. 22–24.
4. Провизор-консультант: квалифицированные требования / Е.А. Федина / Фармация. — №2. — 2006. — С. 35–37.
5. URL: <https://studfiles.net/preview/5009242/page:3/>
6. URL: <https://studfiles.net/preview/5009242/page:4/>
7. URL: <https://www.modern-pharmacy.com.ua/psihologichnij-portret-suchasnogo-provizora-pershostol-nika>

А.А. Віцюк,

Психологічні особливості та етичні норми професійної діяльності фармацевтів.

Анотація. У статті детально проаналізовано психологічні особливості та етичні норми професійної діяльності фармацевтів. Вказані фактори мають прямий вплив на ефективність роботи фармацевта, рівень спілкування із споживачами, значно підвищуючи престиж і важливість спеціальності фармацевтичного працівника у сучасному суспільстві, що надає права вважати доцільним їх урахування не лише у якості основних критеріїв соціалізації й адаптації в соціумі, але і як неодмінних критеріїв, що можуть з успіхом застосовуватись при відборі персоналу до аптек, що здійснюють роздрібну реалізацію ліків. Зазначено, що саме фармацевти, забезпечуючи надання повноцінної фармацевтичної допомоги на найвищому професійному, психологічному і соціальному рівнях, та визначають блискучу адаптації фахівця на робочому місці завдяки проявам більшого інтересу, кмітливості й винахідливості в роботі, сприяючи підтримці оптимального психологічного клімату.

Ключові слова: фармацевт, професійна діяльність, деонтологія, етична норма, лікарський засіб, емпатія, рефлексія.

Т.О. Здробилко,

студентка факультету політико-інформаційного менеджменту
Національного університету «Острозька академія»

РЕФЛЕКСИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЗДАТНІСТЬ РЕГУЛЮВАТИ НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність дослідження рефлексивної компетентності в освітньому середовищі. Розглянуто сутність поняття рефлексії як процесу осмислення та усвідомлення своєї діяльності, визначено її функції та види. Проаналізовано підходи до розуміння поняття «рефлексивної компетентності» у контексті компетентнісного підходу до підготовки майбутніх фахівців. З'ясовано, що рефлексивна компетентність є сукупністю якостей, компетенцій, які суб'єкт засвоює у навчальній діяльності.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивна компетентність, саморегулювання, навчальна діяльність.

Постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку освіти, освітнього середовища характеризується зосередженням на компетентнісний підхід у підготовці випускників. Студент повинен оволодіти не лише певною сумою знань, а й бути орієнтованим на самовдосконалення, саморозвиток та самореалізацію. Окрім цього, від студентів по закінченню ЗВО очікується володіння різними компетентностями, що необхідні для подальшої професійної діяльності. Важливу роль відіграє рефлексивна компетентність, тобто здатність спостерігати та контролювати свої дії, рішення тощо.

У науковій літературі рефлексивна компетентність, рефлексивність та рефлексивні здібності розглядаються переважно в контексті педагогіки та педагогічної психології, загальної психології, когнітивної психології як професійна якість особистості. Її значення у діяльності полягає у найбільш ефективному і адекватному здійсненні рефлексивних процесів, реалізації рефлексивної здатності, що забезпечує процес розвитку і саморозвитку, сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягнення її максимальної ефективності та результативності.

Стан дослідження. У контексті сучасного розвитку освіти на основі компетентнісного підходу вивченню рефлексивних процесів присвячені праці наступних вітчизняних психологів В. Бондара, С. Максименка, В. Моляко, В. Рибалко, О. Савченко, Т. Титаренко, І. Пасічник, Р. Каламаж, В. Раскалінос, Т. Доцевич, І. Остапенко, О. Паламар, Л. Носко та інших. Педагогічними аспектами рефлексії займаються сучасні педагоги, а саме К. Вербова, Т. Давиденко, І. Ісаєв, С. Кондратьєва, Ю. Кулюткін, А. Маркова, Г. Сухобська та ін. У працях А. Біляєвої, Т. Давиденко, А. Деркача, А. Карпова, С. Кондратьєвої, О. Лушпаєвої, А. Тюкова, Г. Щедровицького, В. Слободчикова, М. Холодної розглядається рефлексія на особистісному рівні. І. Сенчак в своєму дослідженні вивчає питання правової рефлексії. Дослідження рефлексії в якості важливої професійно-педагогічної якості присвячені праці Н. Кузьміної, А. Маркової, А. Реана. У

роботах А. Бізяєвої, Ю. Кулюткіна, Л. Мітіної рефлексія аналізується у контексті діяльнісного підходу. І.Д. Пасічник, Н. Оксентюк зосереджує увагу на вивченні рефлексії інтелекту, а також рефлексії як когнітивної здібності в контексті навчальної діяльності.

Феномен рефлексивної компетентності розроблявся наступними науковцями Ю. Кушеверською, О. Поліщуком, І. Ульянічем, В. Метаєвою, М. Семеновим, С. Ю. Степановою, А. В. Хутірським та іншими. Л. Артюшина, А. Лозенко та В. Журко у своїх працях розкривають зміст рефлексивних умінь, що є одним із компонентів рефлексивної компетентності.

Метою статті є дослідити поняття «рефлексивна компетентність».

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб розібратися із сутністю явища рефлексивна компетентність необхідно розглянути поняття, які є похідними, — це рефлексія та рефлексивні процеси. Власне термін рефлексія з'явився ще в античній філософії, де його розглядав Сократ як завдання самопізнання, а Платон і Аристотель трактували мислення і рефлексію як атрибути божественного розуму, через які проявляється єдність можливого і думки. Зміст поняття постійно оновлювався і сьогодні під рефлексією розуміють відображення, що спрямоване на осмислення і обґрунтування власних передумов, що вимагає звернення свідомості на себе.

Найбільш повно це поняття було досліджено А. В. Карповим, який розглядав рефлексію у вигляді трьох модусів: рефлексія як процес, рефлексування як стан, рефлексивність як властивість суб'єкта [1]. Представники вітчизняної психології О. К. Тихомиров та В. Д. Щедріков під рефлексією розуміють особливу діяльність мислення особистості, яка є спрямованою на осмислення знань, методів пізнання та самопізнання. За А. З. Заком рефлексія є діяльністю, особливою пізнавальною дією, яка полягає в уточненні своїх знань, визначенні способу формування тих чи інших знань та уявлень [2, с. 57]. Таким чином, можна виокремити пізнавальний аспект у понятті рефлексії, яка має безпосереднє відношення до системи знань людини та пізнавальних процесів.

Розглядаючи рівні організації процесів переробки інформації, В. Я. Буторін виокремлює рівні та функції рефлексії. Таким чином, перший предметний рівень рефлексії відповідає за засвоєння інформації із природного та соціального середовища щодо певних явищ та предметів, подальше їх включення до системи знань суб'єкта. Другий рівень характеризується процесом усвідомлення того, який вплив здійснює соціальна інформація, яку роль та місце вона займає у житті людини, а також яким чином вона включається у структуру знань суб'єкта з використанням рефлексії [1].

Рефлексивність визначають також як когнітивний стиль, зокрема про це говорить В. Н. Азаров. Він вважає, що необхідно доповнити її зміст певними особистісними, до яких він відносить силу супер-его, безтурботність, та вольовий самоконтроль, та когнітивними, а саме аналітичністю сприйняття, переважанням символічного операційного мислення, незалежністю від перцептивного матеріалу у ситуації створення стратегій рішення різноманітних задач, структурованістю у переживанні зовнішнього світу, якостями [3, с. 50].

За А. Б. Холмогоровою, рефлексія — це особистісна форма регуляції мислення. Автор розробила класифікацію видів рефлексії залежно від функцій, які вона виконує та реалізує у діяльності. Зокрема вона виділяє контрольну, конструктивну, мобілізуючу та захисну рефлексію. У своїх дослідженнях М. А. Холодна надає рефлексії особливого статусу, а саме розглядає її як форму організації ментального досвіду, який представлений у ментальних структурах, ментальному просторі та ментальній репрезентації [2, с. 59].

Якщо говорити власне про рефлексивну компетентність, то варто зазначити, що у рефлексивній психології вона розглядається у кості складного утворення, що складається з різних видів рефлексії, а саме:

- кооперативна, яка характеризується знаннями про колективну взаємодію, а саме її рольову структуру та позиційну організацію;
- комунікативна, що базується на уявленнях суб'єкта про свого співрозмовника, а саме про його внутрішній світ та причини поведінки та певних вчинків;
- особистісна, що базується на вчинках, поведінці та образах власного «Я»;
- інтелектуальна, яка включає знання про об'єкт і способи дії з ним [4, с. 7].

У психології управління дане поняття розуміється як здатність до регуляції психічної діяльності. На думку І. Е. Еліна, суть рефлексивної компетентності полягає в усвідомленні свого покликання та подальшої реалізації себе у відповідному напрямку, а також у встановленні соціальної цінності результату своєї діяльності за допомогою глибокого різностороннього аналізу. Автор робить висновок, що в цьому випадку рефлексивна компетентність знаходить свій вияв у аналізі діяльності як за змістом, так і за способом її виконання, проявляючись як з позиції «що я хочу?», так і з позиції «що я можу?» [3, с. 49].

С. Ю. Степанов зазначає, що рефлексивна компетентність є професійною якістю особистості, що забезпечує найбільш ефективне і адекватне здійснення рефлексивних процесів, реалізацію рефлексивної здатності, що сприяє розвитку і саморозвитку суб'єкта, забезпечує використання творчого підходу у професійній діяльності, досягнення її максимальної ефективності і результативності [5, с. 174].

Для найбільш точного визначення компонентного складу рефлексивної компетентності ми звернулися до розгляду термінологічного апарату компетентнісного підходу. Аналіз літератури показав, що, незважаючи на відмінності в термінології, автори сходяться на думці про наявність в структурі трьох компонентів: когнітивного, операційного, особистісного [4, с. 10]. Проте таке розуміння складу рефлексивної компетентності не розкриває повною мірою природу, тому можна додати також мотиваційну, етичну, соціальну складові. Виходячи з вище викладеного, ми вважаємо, що структура рефлексивної компетентності складається з мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльнісного та особистісно-творчого компонентів.

Проаналізувавши різні підходи до змістового наповнення поняття «рефлексивна компетентність» і трактування компетентності І. А. Зимньої «як актуального прояви компетенції» [3, с. 50] можна сказати, що рефлексивна компетентність — це інтегративна якість особистості, що характеризує ступінь

освоєння сукупності рефлексивних компетенцій, необхідних для ефективної професійної діяльності.

Найбільш повно рефлексивну компетентність розглянула українська дослідниця Савченко О. В. У її структурі вона виділяє 4 компоненти: інформативний, інструментальний, мотиваційно-оціночний та поведінковий. У дослідженнях вченої виділено три рівні функціонування рефлексивної компетентності: когнітивний, метакогнітивний та особистісний [5, с. 492].

Багато авторів підкреслюють велике значення рефлексивної компетентності в структурі професійної компетентності. Зокрема, Ю. М. Жуков, Л. А. Петровська та О. В. Соловійова відзначають, що «практик стає справжнім професіоналом, якщо він рефлексує власну практику, принаймні, докладає до її осмислення спеціальні зусилля» [4, с. 14].

Однією з найважливіших умов формування суб'єктності студентів є розвиток їх рефлексивної компетентності. А. В. Карпов вказує на унікальність проблеми рефлексії і пропонує розуміти рефлексивність як метаздібність, що виконує регулятивну функцію і знаходиться на вищому, системному рівні в структурі всіх психічних процесів. Здатність до рефлексії Карпов пропонує розуміти як вміння реконструювати і аналізувати розуміється в широкому сенсі план побудови власної або чужої думки, як уміння виділяти в цьому плані його склад і структуру, а потім об'єктивувати їх, опрацьовувати відповідно до цілей, що ставить перед собою суб'єкт [6, с. 73].

Дослідження Дж. Брунера присвячені ролі рефлексивних процесів у пізнавальній діяльності, в тому числі і навчальній. Основним внеском стало визначення стратегій (фокусування, послідовного сканування, одночасного сканування), що забезпечують організацію та підпорядкування процесу рішення задачі, а також визначають вибір когнітивних засобів [2, с. 58].

Висновки. Таким чином, під рефлексивною компетентністю особистості розуміється засвоєна суб'єктом сукупність якостей, як професійно важливих, так і особистісних, які формуються безпосередньо під час рефлексивної діяльності. Рефлексивна компетентність включає в себе комплекс компетенцій, серед яких варто виокремити: рефлексивно-особистісні, рефлексивно-інтелектуальні, рефлексивно-кооперативні і рефлексивно-комунікативні. Зазначені компетенції є основними компонентами у цілісній структурі рефлексивної компетентності, саме завдяки їх сукупності і характеру зв'язків між ними визначається рівень сформованості, а також особливості становлення та розвитку даного явища. На підставі розглянутих підходів до визначення рефлексивної компетентності можна зробити висновок про те, що дане поняття вживається стосовно дорослих, переважно в рамках поняття професійна компетентність. Виходячи з цього, рефлексивну компетентність доцільно включити в число ключових компетентностей в системі професійної освіти.

Список використаних джерел

1. Леонтьев Д. А., Аверина А. Ж. Феномен рефлексии в контексте проблемы саморегуляции [Электронный ресурс]. *Психологические исследования: электрон. науч. журн.* 2011. № 2(16). URL: <http://psystudy.ru>
2. Метаева В. А. Рефлексия как метакомпетентность. *Педагогика.* 2006. №3. С. 57–61.
3. Ульяніч І. В. Рефлексивна компетентність у педагогічній діяльності. *Практична психологія та соціальна робота.* 2009. № 2. С. 49–51.
4. Раскалінос В. М. Формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Ялта, 2014. 20 с.
5. Савченко О. В. Рефлексивна компетентність особистості: монографія. Херсон, 2016. 595 с.
6. Карпов А. В., Скитяева И. М. Психология метакогнитивных процессов личности. М.: Ин-т психол. РАН, 2005. 344 с.

Т.О. Костіна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

ГЕНДЕРНА ТА СТАТЕВА ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Стрімкий розвиток у різних сферах людського існування актуалізує питання перед кожною людиною переоцінки усталених шаблонів, правил та норм, які раніше приймалися як «данність». Таке переосмислення не може обійти стороною питання гендерної та статевої ідентичності.

Слово «гендер» спочатку використовувалось у лінгвістиці для позначення поняття роду як граматичної категорії. Пізніше термін закріпився у соціально-психологічній площині.

Термін розмежовує поняття біологічної статі та соціальної. Біологічна стать позначає біологічні, анатомічні та фізіологічні відмінності між організмами жінок та чоловіків. Саме ці відмінності забезпечують розмноження організму.

Формування «психологічної» статі обумовлюється соціальними ролями, які висуваються до статі біологічної. Уточнимо поняття статевої ролі.

Статева роль — це система нормативів та приписів щодо поведінки чоловіків та жінок, прийнятих у певному соціальному оточенні [1]. Поведінку, яка узгоджується з прийнятим розподілом статевих ролей у даному суспільстві, прийнято називати статево типізованою. Це так звані «жіночі» (мати, господиня) та «чоловічі» (захисник, керівник) ролі, які існують у формі фемінних та маскулінних рис відповідно.

Наведемо визначення поняття «статева ідентичність». Статева ідентичність — це усвідомлення індивіда себе представником тієї чи іншої статі [2]. Вітчизняні дослідниці питань статі та гендеру Т. Говорун та О. Кікінежді пропонують наступне визначення: «статева ідентичність — це суб'єктивне осмислення,

переживання статевої ролі, своєрідна єдність статевого самоусвідомлення та поведінки» [1, с. 37].

Таким чином бачимо, що формування «психологічної статі» (за Дж. Мані) не може відбутися без впливу суспільства. Оскільки ми говоримо про вплив соціуму на формування суб'єктивного переживання себе приналежним до певної статі, то наш науковий пошук має перейти у площину висвітлення питання ґендер.

Поняття «ґендер» позначає соціальні очікування щодо ролей, яким мають слідувати представники тієї чи іншої біологічної статі. Ідея розділити стать біологічну та соціальну належить антропологу Маргарет Мід [3].

ґендерна ідентичність — це «переживання власної відповідності ґендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі» [2]. Необхідно розмежовувати поняття статевої ідентичності та ґендерної. Так, людина може володіти чітко визначеною статевою ідентичністю та мати труднощі із ґендерною: переживати невідповідність жіночому та чоловічому ідеалам.

У структурі ґендерної ідентичності виокремлюють три компоненти:

- когнітивний (пізнавальний) — усвідомлення приналежності до певної статі та опис себе на основі категорій мужності-жіночності. Це Я-образ чоловіка або жінки;
- оціночний — припускає оцінку рис особистості та особливостей рольової поведінки шляхом співвіднесення їх з еталонними моделями маскулітності-фемінності;
- поведінковий — самопрезентація себе як представника/-ці ґендерної групи, а також подолання криз ідентичності шляхом вибору поведінки відповідно до особистісно значущих цілей та цінностей [2].

Зрозуміло, що окреслені компоненти ґендерної ідентичності функціонують не ізольовано, а є пов'язаними між собою. Крім того визначена структура дозволяє проводити (якщо це необхідно) корекцію для стабілізації образу людини про себе та свої соціальні ролі (у тому числі ґендерні). Оскільки усвідомлення людиною зазначених складових дозволить їй більш глибоко зрозуміти де саме є найбільше «напруження» у її ґендерній ідентичності. І таким чином вона зможе зосередити на цьому свою увагу.

Підбиваючи підсумки маємо зазначити, статевая ідентичність пов'язана із прийняттям своєї біологічної статі (sex). ґендерна ідентичність (gender) переплітається із соціальними очікуваннями щодо того, яким має бути представник тієї чи іншої статі. ґендерна ідентичність обумовлена стереотипними уявленнями, які мають глибинне походження і досить важко піддаються змінам у контексті соціуму взагалі. Однак, це не означає, що сама особистість не може вийти за межі ґендерних стереотипів. Такий вихід можливий і він обов'язково буде включати рівень суб'єктності, коли особистість приймає виклик бути собою та несе відповідальність за його реалізацію.

Список використаних джерел

1. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 1999. 343 с.
2. Шевченко З. В. Словник ґендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. URL: <http://a-z-gender.net/ua/%D2%91ender.html> (дата звернення 03.05.2019).
3. Mead Margaret. Sex and Temperament in Three Primitive Societies (1st Perennial ed.). New York: Perennial an impr. of HarperCollins Publ., 2003. 352 p.

Н.В. Басалюк,

фахівець відділу аспірантури та докторантури
Національного університету «Одеська юридична академія»

В.П. Таркін,

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «магістр»
Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕЄСТРАЦІЯ ПЛАЦЕБО ЯК ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ

Термін «плацебо» увійшов у медицину і фармацевтику, став предметом досліджень різних галузей і наук, отримав своє законне місце серед об'єктів інтелектуальної власності. Дослідження питань правової охорони плацебо неможливе без вивчення регулювання відносин щодо існування та функціонування торговельної марки, як об'єкта права інтелектуальної власності. Чинне українське законодавство використовує такі терміни як «торговельна марка» і «знак для товарів і послуг», позначаючи двома термінами один об'єкт.

Для забезпечення правової охорони товарного знаку на міжнародному рівні можна обрати один із наступних шляхів.

Перший — подати заявку на реєстрацію товарного знаку до уповноваженого органу тієї (тих) країн, у якій ви бажаєте отримати охорону. У залежності від числа суб'єктів, що мають право використання товарного знаку, вони поділяються на індивідуальні — товарний знак зареєстровано на ім'я окремої особи і колективні — товарний знак того чи іншого об'єднання осіб, призначений для позначення товарів, що випускаються чи реалізуються ними. Суб'єкти права на товарний знак — будь-які юридичні і фізичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність в установленому законом порядку. Зацікавлена особа подає заявку на реєстрацію товарного знаку, де вона підлягає експертизі, що проходить у два етапи: 1) формальна експертиза, під час якої перевіряється наявність усіх необхідних документів заявки і правильність їх заповнення; 2) кваліфікаційна (експертиза по суті) — заявлене позначення досліджується на предмет його відповідності вимогам, що висуваються до товарних знаків. За результатами експертизи приймається рішення про реєстрацію або відмову у реєстрації торгової марки. У випадку позитивного рішення експертизи проводиться реєстрація товарного знаку і заявнику видається свідоцтво на товарний знак із правом на використання впродовж 10 років. Дія може продовжуватися.

Другий — використовуючи Мадридську систему ВОІВ, однак, і у цьому випадку, національних відомств не оминати.

Мадридська система — зручний й економний механізм реєстрації товарних знаків й керування ними у всьому світі. Подання однієї заявки й оплата одного набору мита дозволяє забезпечити охорону у 117 країнах світу [1], а наявність єдиної централізованої системи дає можливість вносити зміни у глобальний «марочний» портфель, продовжувати строки дії торговельних марок і розширювати їх географічні межі.

Користуватися Мадридською системою можуть будь-які особи, що мають особисті чи ділові зв'язки з одним із членів цієї системи. Це означає, що потрібно або самому постійно проживати (чи бути громадянином) однієї із 117 країн, або мати на одній із територій своє промислове чи торгове підприємство.

Для наглядності роботи цієї зручної системи, спробуємо отримати свідоцтво на торговельну марку поки що незареєстрованого плацебо, пройшовши усі етапи реєстрації. На сайті канадського Інтернет-магазину www.canadadrugs.com знаходимо плацебо-таблетки. Припустимо, що ми бажаємо зареєструвати торговельну марку «PlaceboTablets» за Мадридською системою.

Україна із 25 грудня 1991 року є учасницею угоди про міжнародну реєстрацію знаків від 14 квітня 1891 року, тому, ми можемо зареєструвати «PlaceboTablets», як громадяни України.

Для зручності розмежуємо наші дії на етапи:

I. Підготовчий — на цьому етапі необхідно провести пошук на ринку ідентичного чи схожого знака. Це можна зробити у Глобальній базі даних за брендами ВОІВ.

Пошук на предмет наявності існуючих товарних знаків є необхідним, адже, товарний знак не повинен порушувати права іншого власника і відповідати законодавству.

ВОІВ і національні/регіональні відомства інтелектуальної власності мають реєстри, за допомогою яких можна дізнатися, чи не існує схожого знаку, який уже використовується стовно тих самих, чи однорідних товарів і послуг [2].

У відкритих Відомостях реєстру свідоцтв на знаки для товарів і послуг за ключовим словом «плацебо» не знайдено жодного запису. Це пов'язано із тим, що плацебо на фармацевтичному не представлено, а отже, витратитися на розробку плацебо і сплату необхідних платежів за реєстрацію торговельної марки українським підприємцям сенсу немає. Небагато пропозицій плацебо мають й українські Інтернет-магазини.

У реєстрі «Global brand database» (<http://www.wipo.int/branddb/en/>) Всесвітньої організації інтелектуальної власності та «Trademark Electronic search system» (<https://www.uspto.gov/trademarks-application-process/search-trademark-database>) знаходимо зареєстровані торговельні марки плацебо «Zeebo», «Placebos», «Placebo effect», «Placebo pills», «Placebo pill», «Placebo remedy», «Pladge — Placebo VS Abatacept efficacy and safety study for patients diagnosed with SLE», «Placebo like eps» тощо.

Здійснивши перевірку, було виявлено, що торговельної марки «PlaceboTablets» у реєстрах немає, отже, можемо переходити до наступного етапу.

Однак, якби «PlaceboTablets» уже існували як торговельна марка потрібно було б визначити чи схожий/ідентичний знак відноситься до таких самих або споріднених товарів чи послуг і чи діючою є заявка чи реєстрація. Якщо відповідь негативна, можна прийняти рішення на користь подання заяви і переходити до наступного кроку.

II. Подання міжнародної заявки. Попередньо, потрібно, щоб знак уже був зареєстрований чи на нього було подано заявку у «місцеве відомство» - Департамент інтелектуальної власності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Коли це зроблено можна подавати міжнародну заявку за процедурою Мадридської системи. Ця заявка подається у Департамент, яке перевіряє його на відповідність усім вимогам, підтверджує міжнародну заявку і потім направляє її у ВОІВ.

Для подачі міжнародної заявки потрібно використовувати бланк ММ2.

При подачі заявки на міжнародну реєстрацію сплачуються наступні види мита: 1) основне мито; 2) додаткове мито за кожну вказану сторону, що домовляється; 3) додане мито за кожний клас товарів і послуг понад три [3].

Вказавши у бланкові ММ2 електронну адресу, далі очікуємо повідомлення про статус заявки.

III. Міжнародна реєстрація. Отримавши «базовий знак» у національному відомстві і пройшовши етапи експертизи, можна переходити до міжнародної реєстрації. ВОІВ проводить лише формальну експертизу міжнародної заявки. Іншими словами, просто перевіряє дані, подані у міжнародній заявці, зокрема ім'я й адресу заявника, якість зображення товарного знака, сплату необхідного мита тощо [4].

За підсумками формальної експертизи може бути прийнято два рішення. Перший — ВОІВ відправляє повідомлення про недотримання формальних вимог. Другий — ВОІВ реєструє і публікує товарний знак у бюлетені ВОІВ із товарних знаків і відправляє свідоцтво про реєстрацію товарного знака. Однак, на цьому етапі свідоцтво ВОІВ лише підтвердження дотримання формальних вимог.

Після внесення товарного знака до Міжнародного реєстру, ВОІВ направляє відповідне повідомлення відомствам усіх членів Мадридської системи, указаних у міжнародній заявці і ці відомства проводять експертизу по суті. Рішення про обсяг охорони приймається протягом 12-18 місяців із моменту повідомлення відомств ВОІВ [4]. У підсумку проведення експертизи по суті можливо три варіанти. Перший — «мовчазна згода». Якщо не було отримано ніякої відповіді протягом вказаного терміна, вважається, що охорону надано. Другий - за відсутності підстав для відмови на відомство відправляє заяву про надання охорони «PlaceboTablets». Третій — за наявності підстав, отримання повідомлення про попередню відмову у реєстрації і роз'ясненням, що потрібно зробити, аби відповідь була позитивна.

Заяву про надання охорони можна порівняти із вітчизняним реєстраційним свідоцтвом.

Строк охорони може варіюватися, але для України, як і для більшості країн світу він визначається терміном у 10 років.

Отже, підвищення ролі торговельних марок не оминувало й такий специфічний продукт як плацебо, що своєю майже містичною природою став невід'ємною складовою світового ринку і бореться за свого споживача.

Список використаних джерел

1. Мадридская система — международная система товарных знаков. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.wipo.int/madrid/ru/>. — Назва з екрану.
2. Материалы ВОИС. Как вести поиск до подачи заявки: Цель поиска. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wipo.int/madrid/ru/how_to/search/search.html. — Назва з екрану.
3. Материалы ВОИС. Как подать международную заявку: Рассчитать пошлины. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wipo.int/madrid/ru/how_to/file/fees.html. — Назва з екрану.
4. Материалы ВОИС. Как отслеживать статус своей международной заявки: От заявки до регистрации: процедура международной регистрации. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wipo.int/madrid/ru/how_to/monitor/process.html. — Назва з екрану.

О.М. Опанасенко,

головний судовий експерт групи трасологічного обліку

відділу криміналістичних видів досліджень

Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вчинення багатьох злочинів супроводжується певними змінами у навколишньому оточенні. Такі зміни прийнято називати слідами злочину.

У криміналістиці сліди, що залишаються після вчинення злочину, вивчаються з метою швидшого його розкриття, виявлення злочинців, встановлення істини [1].

Суб'єктами застосування спеціальних знань є співробітники різних підрозділів внутрішніх справ. Якщо відомості від потерпілих, свідків і інших осіб отримують вже в ході попереднього опитування (допиту), то корисну інформацію при вивченні слідів і предметів, як основних джерел криміналістичної інформації одержують, як правило, в ході експертного дослідження [2].

Дослідження слідів має важливе криміналістичне значення, оскільки допомагає встановити знаряддя злочину, отримати відомості про злочинця, визначити механізм злочинної події.

У сучасному світі рівень розвитку тієї чи іншої галузі діяльності людини прямо залежить від того, наскільки повно і грамотно використовуються в ній інформаційні технології.

Тактика і методика проведення експертних досліджень безпосередньо залежать від застосовуваних науково-технічних засобів та адаптованих, перевірених практикою криміналістичних рекомендацій.

Як зазначає В. П. Бахін, «...розвиток криміналістики в умовах бурхливого науково-технічного прогресу забезпечує суттєве розширення можливостей використання технічних засобів і методів для збирання та дослідження інформації з метою розслідування і попередження злочинів» [3, с. 36—41]. Технічні засоби, про які йдеться, — це складні технічні комплекси, завдяки яким з'являється можливість не лише вдосконалити, а й підняти на якісно новий рівень традиційні методики виявлення, фіксації та обробки криміналістичної значущої інформації.

Водночас сучасний рівень технічних засобів і методів обробки інформації дозволяє говорити вже не про методику, а про технологію обробки інформації. Такої думки дотримуються Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкін, Ю. Г. Корухов, О. Р. Росинська: «Інтеграція у криміналістику досягнень природничих і технічних наук, ускладнення самих технічних засобів, удосконалення і розвиток методик їх застосування нерідко пов'язані зі складними технологічними операціями, а отже, потрібно говорити вже не тільки про криміналістичну техніку, а про технологію» [4, с. 131].

Тенденція до використання комп'ютерних технологій прослідковується в усіх напрямках роботи з інформацією незалежно від її первісного фізичного стану, у тому числі текстовою та графічною. «Сьогодні практично немає виду людської діяльності, де б у тій чи іншій формі не використовували обчислювальну техніку (комп'ютери)», — обґрунтовано стверджують М. С. Польовий і В. В. Крилов [5, с. 11].

У діяльності експерта з дослідження речових доказів, як і в будь-якій іншій діяльності, використання комп'ютерних технологій є необхідною умовою ефективної роботи.

Як справедливо зазначає Л. Г. Еджубов, «...можливості самої комп'ютерної техніки перевершили всі очікування судових експертів. Саме від ЕОМ експертиза одержала більше ніж очікувалося. Чималу роль тут зіграли математична логіка і математичні засоби програмування» [6, с. 331].

Сьогодні ні в кого не виникає сумнівів, що автоматизація судово-експертного дослідження є актуальною проблемою, вирішення якої дозволить значно підвищити продуктивність праці експерта, зробить висновки обґрунтованішими, підніме процес дослідження на якісно новий рівень [7, с. 31]. Мало того, використання низки нових методик під час проведення певних судових експертиз взагалі неможливе без застосування засобів обчислюваної техніки.

В умовах сьогодення, як у побуті так і у криміналістиці, останнім часом широко впроваджуються сучасні інноваційні та цифрові технології.

Інформаційні технології — це технології, які забезпечують розв'язання прикладних задач методами обробки інформації і використовуються для прийняття, запам'ятовування, обробки, видачі та захисту інформації.

Практика судово-експертних досліджень останніх років свідчить про те, що підвищення ефективності вирішення експертних завдань нерозривно пов'язане з

підвищенням рівня автоматизації їх інформаційного забезпечення за рахунок створення автоматизованих систем і комплексів, банків даних відповідно до видів експертиз чи об'єктів і методів експертного дослідження (насамперед автоматизованих інформаційно-пошукових систем).

Ю. Ф. Жаріков, Ю. Ю. Орлов, І. А. Струк, Ю. С. Харабуга взагалі пропонують розглядати інформаційний пошук як один із етапів судової експертизи оскільки без нього вирішення багатьох завдань втрачає свою оперативність. До таких завдань відносять встановлення групової належності об'єктів, а також діагностичні, ідентифікаційні, класифікаційні, ситуаційні завдання [8, с. 458—461].

Слід зазначити, що процеси комп'ютеризації базуються на наукових знаннях у галузі інформатики і є одним із перспективних напрямів подальшого розвитку теорії і практики судової експертизи.

Таким чином вбачається, що умови сучасності в процесі проведення експертних досліджень змушують перейти до автоматизації експертних досліджень в таких напрямках:

- 1) використання комп'ютерної техніки для автоматизації збирання і обробки експериментальних даних, які експерти отримують у процесі проведення досліджень;
- 2) використання розширених автоматизованих інформаційно-пошукових систем при проведенні експертних досліджень;
- 3) упровадження системи аналізу зображень, що дозволяють проводити діагностичні та ідентифікаційні дослідження, що використовуються з метою криміналістичної реєстрації;
- 4) упровадження програмних комплексів або окремих програм виконання допоміжних розрахунків за відповідними формулами та алгоритмами, потрібних для проведення певних видів експертиз;
- 5) розробка програмних комплексів автоматизованого вирішення експертних завдань, що передбачають підготовку експертного висновку.

Отже, процес впровадження та використання комп'ютерних технологій при проведенні судових експертиз є незворотнім, він розвивається та має надзвичайні перспективи і є один з перспективних напрямків для підвищення ефективності при проведенні експертних досліджень.

Список використаних джерел

1. Поняття слідів у трасології та їх класифікація. Механізм слідоутворення. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://pidruchniki.com/2015060965278/pravo/ponyattya_slidiv_trasologiyi_klasifikatsiya_mehanizm_slidoutvorenniya.
2. Робота з речовими джерелами криміналістичної інформації при розкритті та розслідуванні злочинів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://referatu.com.ua/oldreferats/135/109385>.
3. Бахин В.П. Критерии и способы оценки криминалистических средств и методов, внедряемых в практику / В.П. Бахин // Теория и практика собирания доказательной информации техническими средствами на предварительном следствии. — К., 1980. — С. 36—41.

4. Криминалистика : учебник / Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Т., Россинская Е.Р./ — М. : НОРМА-ИНФО, 1999. — 131 с.
5. Компьютерные технологии в юридической деятельности : учеб. и практ. пособ. / Зинченко К.Е., Исмаилова Л.Ю., Караханьян А.Н. и др./; под. ред. Н.С. Полевого, В.В. Крылова. — М. : БЕК, 1994. — 304 с.
6. Эджубов Л.Г. Теоретические аспекты применения математических методов и ЭВМ в судебной экспертизе / Л.Г. Эджубов // Основы судебной экспертизы. Общая теория. — М., 1997. — Ч. 1. — 331 с.
7. Викарук А.Я. Основные направления применения математических методов и ЭВМ в некоторых родах судебной экспертизы / А.Я. Викарук // Проблемы автоматизации создания информационно-поисковых систем и применение математических методов в судебной экспертизе. — М. : Изд. ВНИИСЭ, 1987. — С. 31 —38.
8. Проблемы автоматизации экспертных исследований / Жариков Ю.Ф., Орлов Ю.Ю., Струк И.А., Харабуга Ю.С. // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : матер. міжн. наук.-практ. конф. / Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса. — Харків: Право, 2002. — Вип. 2. — 656 с.

О.В. Розгон,

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник НДІ
правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПАТЕНТНОГО ПОВІРЕНОГО ЯК УЧАСНИКА ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

Ураховуючи безперервний розвиток інноваційних технологій у всьому світі, припускаємо здійснення трансферу технологій як процесу зміни власника технології або її складової через їх передання шляхом укладення договору, що сприяє розвитку інновацій. Отже, у цьому процесі задіяні суб'єкти, які вчиняють певні дії для здійснення трансферу технологій.

У ст. 3 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 09.12.2015 р. № 766-VIII перелічені 3 групи суб'єктів. До однієї із груп належить технологічний брокер: фізичні особи, які безпосередньо беруть участь у створенні, трансфері та застосуванні технологій та/або їх складових, надають необхідні для цього інформаційні, фінансові та інші послуги на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок.

Чинне законодавство не враховує специфіку діяльності посередників, представників, через що підлягає реформуванню, яке вимагає проведення науково-теоретичного дослідження правового статусу учасників трансферу технологій.

В Україні посередниками у переданні технологій є так звані Центри трансферу технологій. Одним із основних напрямків діяльності центрів трансферу технологій є здійснення заходів, спрямованих на передання інноваційних технологій зі сфери їхнього розроблення до сфери практичного застосування у межах науково-виробничої кооперації та інвестиційного співробітництва (технологічне брокерство) [1].

До технологічних посередників (агентів) належать учасники мережі, які здійснюють посередницьку (агентську) діяльність як технологічні брокери щодо передання (надання) майнових прав на результати науково-технічної діяльності, об'єкти права інтелектуальної власності, технології та інші інноваційні продукти [2, с. 202].

Слід розмежовувати поняття «посередник», «представник» і «професійний представник».

Просте посередництво, під яким розуміють здійснення фактичних дій, і представництво (здійснення юридичних дій) на певному етапі розвитку інтегрували в якісно нову категорію — юридичне посередництво. Юридичний посередник може поєднувати функції простого посередника і представника. Змістом його дій є організація та вступ у правовідносини для/та в інтересах іншої особи. Благотворенням, на яке спрямована вся діяльність посередника, є послуга як об'єкт цивільного посередницьких правовідносин [3].

Представництво у правовідносинах, які виникають у результаті інтелектуальної, творчої діяльності може здійснюватися різними суб'єктами:

- представником — будь-якою уповноваженою довірителем особою, що має необхідний обсяг цивільної дієздатності;

- професійними представниками, якими є представники, що володіють спеціальними знаннями у сфері інтелектуальної власності, що підтверджується рішенням кваліфікаційної комісії за результатами проведених іспитів і співбесіди. Патентні повірені отримують право на здійснення представництва на професійній основі щодо окремих чи всіх об'єктів інтелектуальної власності [4].

Із правової точки зору, діяльність технологічних брокерів належить до агентської діяльності, яка згідно із ч. 1 ст. 295 ГК України є підприємницькою діяльністю [5, с. 79].

У зв'язку з відсутністю в Україні належного правового регулювання діяльності технологічних брокерів і нормативно встановлених вимог до їх діяльності та кваліфікації (Порядок проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право провадження посередницької діяльності у сфері трансферу технологій від 26.06.2007 р. № 861 втратив чинність, а стара редакція ст. 15 ЗУ «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» визначала, що технологічні брокери повинні пройти відповідну державну акредитацію та отримати свідоцтво про акредитацію) правовий інститут технологічних брокерів в Україні так і не запрацював.

За відсутності в Україні нормативно-встановлених вимог до діяльності та кваліфікації технологічних брокерів вони не можуть бути самостійними учасниками національних мереж трансферу технологій у зв'язку з положеннями внутрішніх (локальних) документів самих мереж щодо їх учасників [6, с. 55]. Тому функції технологічних брокерів найчастіше здійснюють юридичні особи, патентні повірені, відділи у вищих навчальних закладах, інженерні компанії або навіть інші суб'єкти господарювання загальної правоздатності [7].

Згідно з п. 2 Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) від 27.08.1997 р. № 938 патентний повірений

надає фізичним та юридичним особам допомогу і послуги, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, представляє інтереси зазначених осіб у Держпатенті та установах, що належать до сфери його управління, а також судових органах, кредитних установах, у відносинах з іншими фізичними та юридичними особами.

Професійне представництво у сфері інтелектуальної власності характеризується такими ознаками: комплексним характером послуг, що полягає, з одного боку, у визначенні довірителем кінцевої мети і завдань представництва, з іншого — у формуванні патентним повіреним комплексу юридичних і організаційних дій, які необхідні для досягнення поставленої мети та її втілення; особливим суб'єктним складом — здійснюється професійними представниками; особливими формами здійснення представництва, такими як проведення патентного пошуку, підтримання чинності охоронних документів, проведення попереднього правового аналізу об'єкта інтелектуальної власності на предмет його охороноздатності [4].

Наприкінці зауважимо, що представництво у сфері інтелектуальної власності може здійснюватися різними представниками, такими як технологічний брокер, які здійснюють передання (надання) майнових прав на результати науково-технічної діяльності, об'єкти права інтелектуальної власності, технології та інші інноваційні продукти, однак патентні повірені мають особливий правовий статус у цивільно-правових відносинах і здійснюють таке представництво на професійній основі та надають комплекс послуг.

Список використаних джерел

1. Козаченко Р. П. Трансфер технологій як необхідна передумова інтеграції України у світове господарство // URL: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2008/Economics/28321.doc.htm.
2. Новіков Є. А. Господарсько-правовий аспект діяльності української інтегрованої системи трансферу технологій. Правове забезпечення розвитку національної інноваційної системи в умовах глобалізації: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, Київ, 11 грудня 2015 р.) / редкол.: С. М. Прилипко, Ю. Є. Атаманова, С. В. Глібко, А. В. Матвеева. — Х.: Право, 2015. — С. 201–204.
3. Васильєва В. А. Договірне регулювання відносин з надання посередницьких послуг // Університетські наукові записки. — 2010. — № 4. — С. 25–29. // URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2010_4_7.
4. Огнев'юк Г. З. Представник у справах інтелектуальної власності (патентний повірений) як суб'єкт цивільно-правових відносин: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2010. — 19 с. // URL: <https://mydisser.com/ua/catalog/view/6/44/7837.html>.
5. Новіков Є. А. Господарсько-правове регулювання діяльності мереж трансферу технологій: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. — К., 2018. — 200 с.
6. Буняк Н. М. Роль трансферу технологій у розвитку національної інноваційної системи // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. — 2014. — Вип. № 10. — С. 55–62.
7. Куркин К. Агенты технологического влияния // URL: <http://expert.ru/northwest/2015/45/agentyi-tehnologicheskogo-vliyaniya>.

ЕЛЕКТРИЧНА ІНЖЕНЕРІЯ

Ю.Д. Мусаїрова,

ад'юнкт науково-організаційного відділу

Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

науковий керівник: **Б.Т. Кононов,**

Заслужений діяч науки і техніки України, доктор технічних наук професор, професор кафедри електротехнічних систем комплексів озброєння та військової техніки

Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ДІАГНОСТУВАННЯ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ ДИЗЕЛЬ-ГЕНЕРАТОРА

Для визначення дійсного технічного стану двигуна внутрішнього згоряння необхідно виконати певну послідовність узгоджених та взаємопов'язаних по місцю, часу і меті дій, спрямованих на досягнення необхідного результату, який дозволить встановити реальні зв'язки між окремими вузлами, ланками та агрегатами складної системи, якою можна представити двигун внутрішнього згоряння. Виходячи з призначення двигунів, основною їх задачею є перетворення хімічної енергії палива в тепло, далі перетворення тепла в механічну енергію і, нарешті, перетворення механічної енергії в електричну енергію [1, с. 74].

Пропонується для діагностування технічного стану дизель-генератора співставляти витрати палива при тому чи іншому значенні активної потужності генератора, що виробляється, величина якої корегується в залежності від атмосферних умов роботи дизель-генератора, з нормативними витратами палива при тому ж самому значенні активної потужності генератора, що виробляється, і визначати за результатами цього співставлення дійсний технічний стан дизель-генератора.

При розв'язанні поставленої задачі, визначають які показники процесу перетворення енергії можливо використати в якості діагностичних параметрів для оцінки технічного стану дизель-генератора.

Вхідними параметрами дизель-генератора вважають часові витрати палива $G_{\text{пал}}$, часові витрати повітря $G_{\text{пов}}$, часові витрати змащувального мастила $G_{\text{м}}$ та часові витрати охолоджуючої рідини (води) $G_{\text{в}}$. Вихідними параметрами дизель-генератора вважають активну N_e та реактивну Q_e потужності, фазну напругу $U_{\text{ф}}$ та частоту ω . Для загальної оцінки процесу перетворення енергії в дизель-генераторі доцільно використати його коефіцієнт корисної дії η , який дорівнює відношенню отриманої активної потужності N_e до затраченої за годину роботи дизель-генератора енергії [2, с. 132]. Використання коефіцієнта корисної дії в якості

діагностичного параметра, який дорівнює добутку індикаторного η_i та механічного η_m коефіцієнтів корисної дії й коефіцієнта корисної дії генератора η_g , який характеризує втрати в сталі на систему збудження та втрати в міді (втрати в обмотках генератора) дозволяє дати узагальнену оцінку технічного стану дизель-генератора, яка враховує оцінювання технічного стану елементів циліндро-поршневої групи, колінчатого валу, паливної апаратури, газорозподільного механізму та генератора постійного або змінного струму.

Узагальненим показником для оцінювання якості процесу перетворення енергії об'єкта діагностики, що розглядається, є питомі ефективні витрати палива $g_{нал}$. Порівнюючи величину витрат палива в процесі експлуатації дизель-генератора з нормативною витратою палива в тому чи іншому стаціонарному режимі роботи, отриманою при випробуваннях дизель-генератора, які виконуються на заводі, що виробляє дизель-генератор, і заносяться в паспортні дані, можливо здійснити оцінку якості процесів перетворення енергії і зробити висновок щодо дійсного технічного стану дизель-генератора. При визначенні питомих витрат палива обов'язково слід підтримувати незмінною кутову частоту обертання ω , незмінною фазну напругу U_ϕ , незмінним активне $P_e = const$ та реактивне $Q_e = const$ навантаження й незмінним тепловий стан двигуна $T_m = const$, $T_g = const$. Оскільки підтримувати незмінними атмосферні умови неможливо, необхідно корегувати результати випробувань, приводячи умови випробувань до нормальних атмосферних умов (атмосферний тиск 760 мм ртутного стовпчика, температура навколишнього повітря і відносна вологість повітря 70 %) [3, с. 98], та визначати ефективну потужність N_{ef} .

Використання для діагностування технічного стану дизель-генератора цього способу дозволяє підвищити точність результатів оцінки технічного стану дизель-генератора і, тим самим, дозволяє своєчасно проводити регламентоване технічне обслуговування або ремонт дизель-генератора та уникнути непередбачених наслідків виходу його з ладу.

Список використаних джерел

1. Говорущенко Н.Я. Диагностика технического состояния автомобиля. — М.: Транспорт, 1970. — 256 с.
2. Магдалевский А.В., Гаскаров Д.В. Техническая диагностика. — М.: Высшая школа, 1975. — 208 с.
3. Погодин С.Н. Приведение мощности дизелей к стандартным условиям. — М.: Машиностроение, 1973. — 144 с.

АРХІТЕКТУРА ТА БУДІВНИЦТВО

Л.М. Коваль,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
докторант кафедри архітектурних конструкцій
Київського національного університету будівництва і архітектури

КОМПЛЕКС ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ З ДИЗАЙНУ ОСВІТЛЕННЯ ІНТЕР'ЄРУ

На сучасному етапі технічного розвитку засобів штучного освітлення особливо важливим фактором у проектуванні інтер'єру є комплексне рішення світлового середовища, якісні показники якого впливають і на дизайнерський образ внутрішнього простору, і на його функціональну доцільність. При розробці комплексу практичних завдань було використано такий, запропонований А. Я. Малкіним [1], тематичний поділ курсу: основи наукових знань зі сприйняття світла зоровим аналізатором людини; техніка і практика світлової архітектури інтер'єру; світлове середовище, термінологія і поняття; світильники і світлотехнічні системи; динамічна і статична світлоколірна композиція.

Зважаючи на швидке зростання обсягу інформації [2, с. 23], спроможність швидко і адекватно оцінювати її якість, знаходити і обирати необхідні дані є одним з ключових вмінь для сучасного студента. Особливо актуальне це твердження для всіх наукових напрямків, пов'язаних з освітленням, адже поява принципово нових джерел світла (LED) спричинила швидке оновлення технічної інформації та номенклатури світлових приладів. Ці обставини обумовлюють необхідність практичного завдання, яке б передбачало проведення детального аналізу технологічних аспектів і специфіки виробництва, естетичних, стильових та функціонально-конструктивних особливостей освітлювальних приладів одного з відомих виробників світлотехнічної продукції. Результати можуть бути подані у вигляді письмового звіту або мультимедійної презентації.

Майбутні дизайнери, для яких характерне творче образне мислення, для успішного засвоєння курсу потребують очевидних зв'язків абстрактної теоретичної інформації з практичною доцільністю та прикладами її втілення в конкретних проектних задачах. Тому, в період вивчення основних світлотехнічних термінів і понять, виконується практичне завдання, яке передбачає проведення розрахунку загальної освітленості за допомогою програми DIALux Light. Перед початком розрахунку, на основі діючих стандартів, студенту необхідно визначитися з оптимальною освітленістю для приміщення із заданими

параметрами та призначенням. Простий і зрозумілий інтерфейс програми сприяє кращому засвоєнню взаємозалежності різних світлотехнічних величин, дає можливість зробити декілька пробних розрахунків за короткий проміжок часу.

Логічним продовженням курсу є завдання, яке полягає у тому, щоб створити схему освітлення інтер'єру, здійснивши професійний підбір відповідного світлотехнічного обладнання. Побудова схеми базується на запропонованій Л. Мартін методиці, відповідно принципу ярусності освітлення [3]. В основі двох наступних практичних завдань: створення візуалізації світло-динамічної композиції та святкової ілюмінації інтер'єру, лежить комплекс спеціальних заходів, які допускає світловий сценарій, а також завдання, які вирішуються за допомогою світлового сценарію, визначені А. В. Єфімовим та ін. [4, с. 61–62].

Для роботи над візуалізацією світло-динамічної композиції інтер'єр задається білим, але з поверхнями різної фактури і текстури, що, відповідно, впливатиме на світлорозподіл, але зробить передбачуваним колір поверхонь предметів інтер'єру під дією кольорового світла. Розроблений сценарій освітлення інтер'єру повинен включати: візуально різні періоди природного освітлення, проміжний етап компенсації недостатньої кількості природного світла штучним, різні за емоційним впливом варіанти штучного освітлення.

Практичне завдання зі створення візуалізації святкової ілюмінації для інтер'єру, вхідної групи та фасаду громадської установи спрямоване на формування у студента розуміння різниці між декоративним освітленням та святковою ілюмінацією. Завдання передбачає візуалізацію денного вигляду об'єкта, з врахуванням конструктивних особливостей усіх використаних світлових пристроїв та накладних і навісних конструкцій, а також, вечірнього – з використанням анімації для відображення світлової динаміки.

Отже, комплекс запропонованих практичних завдань з дизайну освітлення інтер'єру спрямований на створення різних варіантів світлового середовища в рамках одного простору: при денному освітленні, при змішаному, під час переходу від денного до штучного та при штучному освітленні. Такий підхід формує впевненість майбутнього дизайнера в необхідності світлової варіативності, акцентує увагу на важливій ролі освітлення у створенні середовища інтер'єру.

Список використаних джерел

1. Малкин А. Я. Свет в интерьере : учебная программа дисциплины по специальности «Дизайн» / А. Я. Малкин. — Владивосток: Издательство ВГУЭС, 2010. — URL: <https://abc.vvsu.ru/book/10222824/>
2. Подоляк, Л. Г. Психологія вищої школи : навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. — К. : ТОВ.: «Філ-студія», 2006. — 320 с.
3. Мартин, Л. Эффекты домашнего освещения : энциклопедия / Люси Мартин [пер. с англ. Л. А. Борис]. — М. : Арт-Родник, 2011. — 256 с.
4. Ефимов, А. В. Архитектурно-дизайнерское проектирование. Специальное оборудование интерьера : учеб. пособие / А. В. Ефимов, М. В. Лазарева, В. Т. Шимко. — М. : Архитектура-С, 2008. — 136 с.

ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА

УДК 664.292

Л.О. Франчук-Крива,

кандидат ветеринарних наук, асистент кафедри внутрішніх хвороб тварин і клінічної діагностики
Одеського державного аграрного університету

Т.В. Макаревич,

доцент кафедри внутрішніх хвороб тварин і клінічної діагностики
Одеського державного аграрного університету

О.С. Ушаков,

доцент кафедри хірургії, акушерства та хвороб дрібних тварин
Одеського державного аграрного університету

ЦІЛЮЩИЙ ДАР РОСЛИННОГО ЦАРСТВА

Анотація. У статті наведено результати аналізу літературних джерел щодо фармакодинаміки і лікувально-профілактичного застосування пектину у ветеринарній і гуманній медицині.

Ключові слова: пектини, лікування, профілактика, рослини, пребіотики.

Постановка проблеми. Пектини широко поширені у природі: вони містяться у плодах, коренебульбоплодах, коренях, стеблах більшості рослин і окремих видах водоростей. Пектинові речовини, як складові клітинних стінок, беруть участь у регуляції руху клітинних соків, підтримуючи тургор і текстуру рослин. За таких умов, рослини з високим вмістом пектинів довше зберігаються та є більш посухостійкими, адже їх тканини здатні накопичувати воду в більшій кількості [3, 7, 9, 10].

Дослідження вітчизняних і іноземних вчених щодо застосування пектинів тваринам і людині постійно оновлюється новими відомостями щодо їх цілющих властивостей. Тому обґрунтування доцільності використання пектинів і систематизація даних щодо лікувально-профілактичних властивостей залишаються достатньо актуальними.

Стан дослідження. Пектин відомий з давніх часів. За даними вчених, перші згадки про пектинові речовини в якості згущувачів для харчових продуктів є ще у древньоєгипетських манускриптах. Як речовину, пектин було вперше виділено в 1825 році зі сливового соку французьким хіміком, ботаніком і фармацевтом Анрі Браконно. Він же вперше ввів термін «пектин» (від грец. *«pektos»* — згорнутий, застиглий, згущений), маючи на увазі властивість описаної речовини розбухати у водних розчинах і формувати в'язкі напіврідкі гелі. Пізніше, в 1920—1930-х рр.,

було розпочато промисловий спосіб виробництва пектину у вигляді рідкого екстракту. В наш час, виділений з рослин пектин — це порошок без запаху, білого або сіро-коричневого кольору [13, 16].

За хімічною структурою пектин є некрохмальним полісахаридом, утвореним залишками *D*-галактуранової кислоти. Кількісний вміст пектинових речовин у рослинах коливається в досить широких межах від 0,8 до 28–40 % відносно сухої маси рослинної сировини [4, 7, 9, 10].

Сировиною для отримання пектину, зазвичай, є яблуневі, виноградні вичавки, буряковий жом, цитрусові кірочки, корзинки соняшнику. В наш час пектини з успіхом виділяють і шляхом екстракції нетрадиційної сировини — обліпихи, шипшини, глоду, топінамбуру, люцерни, амаранту та ін. [2, 4, 6, 9, 12, 14].

Кожен вид рослин виробляє індивідуальні, характерні для нього молекули пектину. Пектиновий субстрат залежно від ступеня етерифікації, молекулярної маси, складу ацетильних груп має різну фармакологічну активність. Для орієнтування у природному різноманітті пектинів їх розділили на кілька великих класів: 1.) гомогалактуронани; 2.) рамногалактуронан I; 3.) рамногалактуронан II; 4.) апіогалактуронани; 5.) ксілогалактуронани; 6.) кислі арабіногалактани. Найбільшою фармакологічною активністю володіють рамногалактуронан I, галактуранова кислота і рамногалактуронан II. Фармакологічний ефект пектинових субстратів підвищується при застосуванні їх у гідратованій формі [2, 3, 13, 14].

Виклад основного матеріалу. Перевагою пектину є широкий спектр його лікувально-профілактичного застосування в якості замінника крові, гемостатичного, гіпоглікемічного, обволікаючого, гіполіпідемічного засобу, з вираженими сорбційними, пребіотичними, протимікробними та імуностимулюючими властивостями. Однією з відомих якостей пектинів є їх здатність зв'язувати і виводити з організму важкі метали і радіонукліди [3, 8, 13, 15].

Введення пектинових речовин в кров не викликає агрегації і седиментації еритроцитів, що дає змогу застосовувати їх в якості замінника плазми крові. Перспективним пектиновим плазмозамінником є ефір пектової кислоти. Низька молекулярна маса ефірної складової препарату виключає ризики тромбоутворення [3, 4, 13].

В хірургічній практиці пектин застосовують при лікуванні ран, виразок і опіків. Виявлено, що 2 %-ий розчин пектину прискорює процес загоєння рани, проявляючи виражену протизапальну, сорбційну і підсушуючу дії. Доведеною ефективністю у лікуванні опікових ран володіє 5 %-ий гель бурякового пектину. У вищих концентраціях пектини проявляють протимікробну (бактерицидну) активність, переважно у відношенні грамнегативних бактерій. Внаслідок стійкості пектинових речовин до дії крові, вони ефективні при накладанні пов'язок [1, 9, 13].

Гемостатичні властивості пектинів як окремо, так і у поєднанні з солями кальцію, використовують за шлункових, кишкових, легеневих кровотеч, гемофілії, стоматологічних і гінекологічних захворювань [3, 11, 14].

Іншою фармакологічною властивістю пектину є його обволікаюча і захисна дії. Пектинові речовини здатні утворювати гелі на поверхні слизової оболонки шлунка і кишечника, що захищає їх від подразливого впливу агресивних чинників. Слід зазначити, що пектин переходить в стан гелю тільки у присутності цукру, кислоти або полівалентних металів [3, 13].

Підвищуючи в'язкість вмісту шлунку і кишечника, пектинові речовини здатні знижувати апетит, не впливаючи при цьому на всмоктуваність поживних речовин [13].

Включення пектину в лікування захворювань шлунково-кишкового тракту, в тому числі гострих кишкових інфекцій, дозволяє уникнути застосування синтетичних протидиарейних засобів, антибіотиків, попередити ризики розвитку дисбактеріозів, антибіотико-асоційованих діарей, алергоентеропатій та інших небажаних побічних дій хіміопрепаратів [1, 11, 13].

Ефективним є застосування пектинів для профілактики і корекції дисбактеріозу. Пектин, як пребіотична речовина, проявляє селективну антагоністичну дію на умовно-патогенні бактерії і сприяє відновленню нормальної мікрофлори кишечника [4, 11, 15].

Досить актуальним є використання пектинових речовин в якості гіпоглікемічного засобу. Пектин затримує різке зростання рівня глюкози у крові, не впливаючи при цьому на концентрацію інсуліну. Гіпоглікемічна дія пектинів за цукрового навантаження пояснюється високою вологозв'язуючою здатністю пектинів і, внаслідок цього, підвищеною в'язкістю кишкового вмісту. В більшій мірі гіпоглікемічна дія виражена у низькомолекулярних пектинів, ніж у високомолекулярних фракцій [6, 13].

Пектин позитивно впливає на обмін холестерину. Гіпохолестеринемічна дія, за різними даними, проявляється при додаванні пектину до добового раціону людини у концентрації 5–7 % [3, 13].

Пектиновміщуючі препарати сприяють підвищенню загальної резистентності організму, що характеризується зростанням вмісту глобулінів та фагоцитарної активності лейкоцитів [8].

В фармацевтичній промисловості пектини широко застосовують як формоутворюючі, ад'ювантні речовини у виготовленні лікарських препаратів [3, 9].

Однією з відомих якостей пектинів є їх здатність зв'язувати і виводити з організму важкі метали та радіонукліди. У кишечнику радіонукліди та інші токсичні сполуки краще зв'язуються високоетерифікованими пектинами (*H*-пектини), а в шлунку за умов кислого середовища — низькоетерифікованими (*L*-пектини). Катіони металів інтенсивніше зв'язуються пектином при додаванні рослинних поліфенолів (кверцетин, рутин), і навпаки, повільніше — при додаванні таніну [7, 8, 12].

ВООЗ пектин визнаний абсолютно нетоксичним продуктом. Мінімальна профілактична норма споживання пектину людиною становить 2 г на добу. Розуміючи широкий спектр застосування пектину недивно, що наразі світове

виробництво пектину складає близько 80 тисяч тонн з щорічним збільшенням на 1–2 тисячі тонн [13].

Висновки. З'ясовано, що пектини мають комплексну фармакодинаміку, проявляючи одночасно протизапальну, обволікаючу, гемостатичну, гіпоглікемічну, гіполіпідемічну, адсорбуючу, протимікробну, пробіотичну та імуностимулюючу дії.

Список використаних джерел

1. Вальшев А.В. Антимикробная активность пектинов и их производных. *Бюллетень Оренбургского научного центра УрО РАН* (электронный журнал). 2013. № 3. С. 1–7.
2. Ефремов А.А., Кондратюк Т.А. Выделение пектина из нетрадиционного растительного сырья и применение его в кондитерском производстве. *Химия растительного сырья*. 2008. № 4. С. 171–176.
3. Икласова А.Ш., Сакипова З.П., Бекболатова Э.Н. Пектин: состав, технология получения, применение в пищевой и фармацевтической промышленности. *Вестник КазНМУ*. 2018. № 3. С. 243–246.
4. Использование пектина в производстве мясопродуктов / А.А. Нестеренко и др. *Вестник НГИЭИ*. 2012. С. 30–34.
5. К проблеме выведения из организма человека тяжелых металлов / Г.И. Гнелицкий и др. *Здоровье и образование в XXI веке*. 2011. № 9. С. 432–433.
6. Калиновська Т.В., Оболкіна В.І., Кияниця С.Г. Дослідження вмісту пектинових речовин напівфабрикатів з виноградних вичавок та визначення їх сорбційних властивостей. *Харчова наука і технологія*. 2013. № 4 (25). С. 69–74.
7. Ленская К.В. Количественные характеристики связывания тяжелых металлов низкометоксилированными и высокометоксилированными пектинами : автореф. дис. ... канд. биол. наук : 14.00.25 / НИИ фармакологи Томского научного центра СО РАМН. Владивосток, 2007. 22 с.
8. Макаревич Т.В. Біогенна міграція сполук ртуті у системі ґрунт-вода-корми-організм свиней : автореф. дис. ... канд.вет. наук : 16.00.06 / Харківський зооветеринарний інститут. Харків, 2001. 19 с.
9. Мачнева И.В., Бондаренко А.И. Оценка содержания уровня пектина в некоторых овощах и фруктах. *Международный научный вестник* (электронный журнал). 2016. № 2. С. 2.
10. Новейшие сведения о пектиновых полисахаридах / Р.Г. Оводова и др. *Известия Коми научного центра УРО РАН*. 2010. С.37–41.
11. Потрясов Н.В., Аксенова К.Н. Применение пектина в различных технологиях. *Инновационная наука*. 2015. №1–2. С. 20–22.
12. Сімахіна Г.О. Пектиновмісні порошки з жому бурякоцукрового виробництва. *Цукор України*. 2012. № 8. С. 13–17.
13. Состояние рынка пектинов в России и за рубежом / Сокол Н.В. и др. *Новые технологии*. 2008. С. 30–35.
14. Физико-химические свойства пектина выделенного из топинамбура / С.И. Шульга и др. *Сахар*. 2012. № 11. С. 42–43.
15. Франчук-Крива Л.О. Перспективи застосування фітопрепаратів за еймеріозу. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 9.
16. Хрундин Д.В. Некоторые аспекты применения пектиновых веществ в технологии пищевых производств. *Вестник технологического университета*. 2015. Т. 18, № 24. С. 53–55.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

A. Barańska,

Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

KOMPLEKSOWE ZARZĄDZANIE JAKOŚCIĄ W PODMIOTACH LECZNICZYCH

Z jakością związane jest kompleksowe zarządzanie jakościowe, czyli zarządzanie ukierunkowane na uzyskanie pożądanej jakości, z wykorzystaniem różnorodnych działań. Według definicji Kolmana kompleksowe zarządzanie jakością to „*system oddziaływania na jakość wytworu przez racjonalne wykorzystanie zasobów ludzkich i materiałowych w procesach wytwarzania, z uwzględnieniem zadowolenia klientów*” [1]. Kompleksowe Zarządzanie Jakością (TQM) w kontekście ochrony zdrowia opiera się na skupieniu działalności podmiotu leczniczego na potrzebach pacjentów, współdziałaniu wszystkich pracowników placówki oraz dążeniu do ciągłego rozwoju i doskonalenia [2]. Według Vuori opieka medyczna nie jest wysokiej jakości tak długo, jak długo pacjent nie jest usatysfakcjonowany z wykonywanych procedur [3].

Wysoka jakość świadczonych przez podmiot leczniczy usług pozwala na podniesienie ekonomicznej efektywności, obniżenie kosztów oraz wyjście naprzeciw oczekiwaniom rynku usług medycznych [4]. Wymienione efekty podniesienia jakości stanowią cel dla dokonywanych obecnie w Polsce przekształceń i wdrażanych zmian systemowych. Osoby zarządzające na poszczególnych stopniach menadżerskich w ochronie zdrowia wykazują szczególną dbałość o spełnienie oczekiwań pacjentów oraz o jakość świadczonych usług medycznych. Na oczekiwania pacjentów, co do procedur medycznych składają się między innymi: właściwa komunikacja na poziomie pacjent-pracownik ochrony zdrowia obejmująca informowanie, respektowanie praw pacjenta, pozytywne efekty podejmowanych procedur medycznych.

Zapewnienie odpowiedniego poziomu jakości usług medycznych wymaga zgodnej ze standardami realizacji działań podmiotu w kilku, powiązanych sferach. Pierwsza to sfera profesjonalna, obejmująca przestrzeganie prawidłowości usług medycznych świadczonych przez podmiot, zgodnych z aktualną wiedzą medyczną i dostosowanych do aktualnych potrzeb zdrowotnych. Drugą jest sfera informacyjna i wskazać należy na istotę właściwej relacji na poziomie pacjent – personel medyczny. Celem tworzenia właściwych relacji jest likwidacja barier w tymże zakresie oraz budowanie prawidłowego procesu informowania. Kolejną jest sfera techniczna

obejmująca poziom sprzętu stosowanego w procesie leczenia oraz jego dostępność, również będąca dla pacjentów wskaźnikiem jakości świadczeń. Ostatnie ze sfer tworzenia jakości to sfera zarządzania obejmująca efektywne wykorzystanie zasobów jednostki oraz sfera marketingu, której celem jest dostosowanie podmiotu do oczekiwań pacjentów, którzy są odbiorcami usług [5].

To właśnie pacjenci stanowią istotę dla funkcjonowania systemów zdrowotnych, a ich zadowolenie jest uważane za jeden z kluczowych czynników zrównoważonego rozwoju [6]. Jakość opieki zdrowotnej zobowiązuje wszystkich pracowników ochrony zdrowia biorących udział w procesie leczenia do zwrócenia uwagi na fakt, że głównym podmiotem ich pracy jest pacjent i jego dobro [7]. Niezwykle ważnym wskaźnikiem jakości opieki medycznej świadczonej przez podmiot jest satysfakcja pacjentów z wykonywanych procedur medycznych. Czynniki wpływające na satysfakcję pacjenta są subiektywnie więc uzasadnione jest mówienie o „postrzeganej jakości usług”, a więc relacji pomiędzy oceną osobistych odczuć pacjentów co do poziomu wykonania usługi, a ich oczekiwaniami. Według tego podejścia, postrzegany poziom jakości usług wpływa bezpośrednio na poziom satysfakcji. W myśl teorii zarządzania jakością w placówkach ochrony zdrowia, satysfakcja pacjenta stanowi najważniejszy element oceny jakości w opiece zdrowotnej, a opieka pielęgniarska i lekarska stanowią czynnik determinujący całościową satysfakcję pacjentów [8], a więc subiektywne dla świadczeniobiorcy poczucie zadowolenia łączące oczekiwania, potrzeby, wartości i wcześniejsze osobiste doświadczenia [9].

Obecnie jakość opieki medycznej rozpatrywana jest nie tylko z punktu widzenia personelu medycznego, który obejmuje między innymi postępowanie terapeutyczne zgodne z aktualną wiedzą medyczną, ale i z punktu widzenia satysfakcji biorcy usług, a więc pacjenta [10]. Zadowolenie chorego z opieki kształtowane jest przez różne czynniki, wśród których najważniejsze znaczenie przypisuje się subiektywnym odczuciom pacjenta, co do poprawy stanu zdrowia. Nawet jeśli nastąpiła obiektywna, poparta wynikami badań poprawa stanu zdrowia pacjenta, której nie dostrzega pacjenta, to ocena procesu leczniczego nie będzie pozytywna [11]. Jakość w ochronie zdrowia może być postrzegana odmiennie z różnych punktów widzenia bowiem inaczej oceniają ją świadczeniobiorcy, personel medyczny, instytucje nadzorujące, towarzystwa ubezpieczeniowe. Wskazać należy na istotę odczuć subiektywnych jako podstawę oceny jakości świadczonych przez podmioty lecznicze usług.

Zagadnienia jakości podmiotów leczniczych obejmują i wskazują na istotną rolę pacjenta w procesie oceny świadczeń medycznych, a także na pracę personelu medycznego, niemedycznego oraz współpracę z dostawcami. Zadowolenie pacjentów z opieki lub jego brak odnajduje odzwierciedlenie w osiąganych wynikach ekonomicznych podmiotów leczniczych [12]. Wspomniane wcześniej zmiany systemowe w ochronie zdrowia w Polsce wprowadziły tzw. „*orientację na pacjenta*”. Dotychczasowy pacjent – petent, stał się pacjentem – klientem, o którego zabiegają placówki medyczne [13].

Problematyka oceny jakości świadczeń medycznych pozostaje w kręgu zainteresowań wielu instytucji. Są nimi świadczeniodawcy i świadczeniobiorcy, samorządy terytorialne, managerowie podmiotów leczniczych, politycy, płatnicy [14].

Zadowolenie pacjentów stało się jednym z najważniejszych mierników oceny opieki zdrowotnej i jest coraz częściej stosowane w ocenie jakości opieki, partnerstwa relacji pomiędzy pacjentami i świadczeniodawcami oraz planowania usług zdrowotnych [15]. Podsumowując przegląd literatury na temat satysfakcji jako wskaźnika jakości opieki medycznej przywołać można podjęte przez Marcinowicza i Grębowskiego analiza 39 publikacji naukowych dotyczących satysfakcji, którzy uogólniając wnioskuje, że odsetek osób zadowolonych ze świadczeń medycznych jest znacznie większy niż odsetek niezadowolonych pacjentów [16].

Literatura

1. Kolman R., Gradowski P., Meller A., Preihs J., Wybrane Zagadnienia Zarządzania Jakością. Gdynia: WSAiB, 1996, 8.
2. Kunecka D., Satysfakcja pracownika a jakość usług medycznych, Probl. Hig. Epidemiol. 2010, 91, 3, 452.
3. Grol R., Wensing M., Mainz J. Patients in Europe evaluate general practice care: an international comparison. Br. J. Gen. Pract. 2000, 50, 882–887.
4. Zeller P., Kapała W. Miejsce klienta w procesie oceny jakości usług medycznych. Problemy Jakości 2004, 1, 11. 1.
5. Ostrowski T., Bojar I. Systemowy model ochrony zdrowia. W: T. B. Kulik, M. Latański red. Zdrowie publiczne. Lublin: Wyd. Czelej, 2002, 119-120.
6. Faezipoura M., Ferreira S., A system dynamics perspective of patient satisfaction in Healthcare. Procedia Computer Science, 2013, 16, 154.
7. Wyrzykowska M. Ocena opieki pielęgniarskiej w opinii pacjentów. Piel. Chir. Ang. 2007, 1, 3–10.
8. Grochans E., Seewald K., Szkup Jabłońska M. i wsp. Satysfakcja z opieki pielęgniarskiej pacjentów pielęgowanych tradycyjnie oraz w systemie. Primary Nursing. Probl. Piel. 2011, 19, 177–184.
9. Stanisławska J., Talarska D., Drozd E., Michalak M., Filipiak K., Gutysz– Wojnicka A, et al. Ocena satysfakcji pacjenta z opieki pielęgniarskiej w oddziale zabiegowym i niezabiegowym za pomocą The Newcastle Satisfaction with Nursing Scale. Prz. Lek. 2011, 68, 3, 157–160.
10. Kraśnianin E., Semczuk M., Skręt A., Semczuk A. Satysfakcja z opieki okołoporodowej pacjentek rodzących w Polsce/Rzeszów i w Republice Federalnej Niemiec/Gross– Gerau. Ginekol Pol. 2013, 84, 17–2013.
11. Małecka B., Marcinkowski J.T., Satysfakcja pacjenta czynnikiem kształtującym współczesny rynek usług medycznych. Probl. Hig. Epidemiol. 2007, 88, 1, 18.
12. Hass– Symotiuik M. System pomiaru i oceny dokonań szpitala. Warszawa: Wolters Kluwer Business, 2011, 66.
13. Rudawska I. Pacjent- klient na rynku usług zdrowotnych, Marketing i Rynek 2003, Probl. Hig. Epidemiol. 2007, 88, 3, 27.
14. Szpringer M., Chmielewski J., Kosecka J., Sobczyk B., Komendacka O., Poziom satysfakcji pacjenta jako jeden z aspektów jakości opieki medycznej. Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu, 2015, 21, 2, 132.
15. Mkanta W., Ibekwe O., Mejia de Grubb M.C. Patient satisfaction and its potential impact on refugee integration into the healthcare system. Proceedings of Singapore Healthcare 2017, 26, 4, 218.
16. Marcinowicz L., Grębowski R. Satysfakcja pacjentów w świetle polskich badań empirycznych – próba wyjaśnienia zagadki wysokiego poziomu zadowolenia z opieki. Pol. Merk. Lek. 2005, 17, 663–666.

METODY POMIARU SATYSFAKCJI Z OPIEKI MEDYCZNEJ JAKO WSKAŹNIKA JAKOŚCI ORAZ WYDAJNOŚCI PLACÓWEK MEDYCZNYCH

Satysfakcję pacjenta ze świadczeń analizuje się jako jeden z elementów wchodzących w skład jakości z opieki medycznej. Przeprowadzenie badań dotyczących satysfakcji pacjentów wynika nie tylko z obowiązku oceny efektów pracy personelu. Podyktowane jest także koniecznością sprawdzenia poprzez uzyskane wyniki badań, klarownego obrazu stanu zadowolenia chorych oraz usunięcie – jeśli jest to możliwe zaistniałych, często wskazywanych przez pacjentów zaniedbań czy problemów w podmiocie leczniczym [1]. Wśród metod pomiaru satysfakcji pacjenta wyróżnić można metody bezpośrednie i pośrednie.

Celem metod bezpośrednich jest ocena poziomu świadczeń opieki zdrowotnej dostarczanych przez konkretnego świadczeniodawcę. Do metod bezpośrednich zaliczyć można: systemy skarg o sugestii, badania ankietowe pacjentów, wywiady osobiste lub telefoniczne, CIT (Critical Incidence Technique) – metoda zdarzeń krytycznych, metoda Servqual, metoda Six Sigma, Analiza Pareto, Analiza utraty pacjentów, Analiza lojalności pacjentów, badania jakości personelu, Zogniskowane grupy dyskusyjn (focus groups) i grupy użytkowników (user groups). Metody te pozwalają również bezpośrednio zbadać odczucia i reakcję świadczeniobiorców [2].

Metody pośrednie nie odnoszą się do odczuć i reakcji świadczeniobiorców, ale badają zachowania klientów (pacjentów) na rynku usług medycznych [2]. Do metod pośrednich zaliczyć można: Pozorne zakupy (mystery shopping), Powtórni klienci – pacjenci, Benchmarking zewnętrzny i wewnętrzny, Analizy trendów sprzedaży świadczeń, Raporty pracowników pierwszego kontaktu.

Jednym z najbardziej popularnych na świecie narzędzi do pomiaru satysfakcji jest Servqual. Jest to skala typu Likerta autorstwa Parasuraman, Zeithaml i Berry stosowana w pomiarze postrzeganej jakości oraz satysfakcji klienta. Opiera się ona na modelu luk jakości usług, gdzie postrzegana jakość usługi stanowi wypadkową pomiędzy oczekiwaniami klientów, a ich subiektywną percepcją otrzymanego świadczenia. Zakłada się, że świadczeniobiorcy mają określone oczekiwania dotyczące usługi, wynikające głównie z ich wiedzy i doświadczenia, struktury potrzeb i komunikacji interpersonalnej [3].

Istotna w badaniu i dokonywaniu pomiarów satysfakcji pacjentów jest próba określenia potencjalnego wpływu indywidualnych oczekiwań pacjenta na finalną ocenę poziomu satysfakcji z opieki medycznej. Świadczeniobiorcy, aby ocenić jakość opieki, muszą dokonać porównania własnych doświadczeń z subiektywnymi oczekiwaniami [4]. Doświadczenie pacjenta zostało w literaturze określone jako jeden z trzech filarów. Pozostałe filary jakości opieki zdrowotnej to efektywność kliniczna oraz bezpieczeństwo pacjenta.

Linder– Peltz stworzyła wielowymiarowy model satysfakcji, który zawiera takie wymiary jak: prowadzenie przez lekarza, dostępność, wygoda i ogólny wymiar

satysfakcji pacjenta z opieki [5]. Wskazać należy na związek występujący pomiędzy poszczególnymi filarami/wymiarami w modelu satysfakcji, a czynnikami mającymi wpływ na proces leczenia. Istnieje szereg zależności pomiędzy doświadczeniami pacjentów, a korzystaniem z badań profilaktycznych, liczbą porad lekarskich, stosowaniem się do zaleceń, szczepień ochronnych, ilością hospitalizacji, częstością zdarzeń niepożądanych, finalnymi wynikami leczenia [6]. Światowa Organizacja Zdrowia wskazuje, że istotne jest również monitorowanie i kontrola satysfakcji z niemedycznych (pozamedycznych) aspektów świadczeń zdrowotnych.

Celem badania satysfakcji pacjentów jest przede wszystkim dostarczenie potrzebnych informacji do ustalania zasad polityki zdrowotnej podmiotu leczniczego, a także niezbędnych do podjęcia efektywnych interwencji na rzecz poprawy jakości usług. Ocena satysfakcji przedstawia obraz wszystkich działań podejmowanych przez podmiot leczniczy oraz pozwala na prognozowanie zapotrzebowania na usługi medyczne w przyszłości [7]. Dzięki analizie zadowolenia pacjentów z opieki możliwa staje się ocena wrażliwości systemu opieki zdrowotnej na potrzeby świadczeniobiorców. Badania dotyczące satysfakcji pacjentów umożliwiają ocenę oczekiwań i przyczyn w sytuacji braku zadowolenia z określonych procedur. Powyższe efekty pozwalają na wdrażanie działań naprawczych w podmiotach leczniczych, a w konsekwencji poprawę jakości świadczeń [8]. Za jeden z podstawowych celów podejmowania w placówkach medycznych badań satysfakcji z opieki uznać można doskonalenie jakości usług lub uruchomienie procedur mających poprawić jakość świadczeń medycznych. Bowiern jak wskazują badania, niska satysfakcja pacjenta z usług pozaszpitalnych powoduje częstsze hospitalizacje [9], a tym samym może zwiększać wydatkowanie na zdrowie i stanowić większe obciążenie dla systemu ochrony zdrowia.

Ponadto zadowolenie pacjentów jest często wykorzystywane jako wskaźnik wydajności placówki, który wpływa na zwroty kosztów leczenia w szpitalu, a także coraz częściej refundację kosztów leczenia [10].

Prowadzenie badań dotyczących satysfakcji i związanej z nią lojalności pacjentów może przynieść placówkom medycznym wiele korzyści. Przede wszystkim zrozumienie potrzeb pacjenta i jego wymagań względem usług oraz w ujęciu ogólnym świadczeniodawcy, a tym samym analizy satysfakcji mogą stać się podstawą w procesie podnoszenia poziomu lub doskonalenia jakości opieki podmiocie leczniczym.

Badania satysfakcji dają możliwość dostosowywania oferty świadczeń medycznych do warunków panujących na rynku, a tym samym podniesienia konkurencyjności placówki medycznej. Kolejną z korzyści jest znajomość opinii świadczeniobiorców względem słabych i mocnych stron podmiotu. Badania satysfakcji pozwalają na identyfikację czynników gwarantujących sukces w zdobywaniu lojalności pacjenta [2]. Bleich, Özaltın i Murray uznają, że w przyszłości opisane zostaną dokładnie miary doświadczenia pacjenta, mające na celu uchwycenie „*zdolności reagowania*” systemu opieki zdrowotnej, które w konsekwencji pozwolą określić namacalne priorytety w zakresie poprawy jakości, a koncepcja opracowana przez WHO prawdopodobnie zyska jeszcze większą uwagę, ponieważ lekarze i szpitale

znajdują się pod coraz większą presją, aby poprawić jakość opieki, bezpieczeństwo pacjentów i obniżyć koszty świadczonych usług medycznych [11].

Literatura

1. Wyrzykowska M. Ocena opieki pielęgniarskiej w opinii pacjentów. *Piel. Chir. Ang.* 2007, 1, 3–10.
2. Religioni U., Czerw A., Krajewska M., Krawczykowska K., Langerm A. Metodyka badania satysfakcji pacjentów, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 2015, 410, 172–178.
3. Wiklińska M., Nowacki P., Badanie Satysfakcji Pacjenta. *Studies & Proceedings of Polish Association for Knowledge Management* 2011, 38, 263.
4. Sohonen R., Leino-Kilpi H., Valimaki M., Kim H.S. The patient satisfaction scale – an empirical investigation into Finnish adaptation. *Journal of evaluation in clinical practice*, 2007, 13, 31–38.
5. Linder– Peltz S., Struening E.L. The multidimensionality of patients satisfaction with a clinical visit. *J. Community Health* 1985, 10, 42, 54.
6. Doyle C., Lennox L., Bell D. A systematic review of evidence on the links between patient experience and clinical safety and effectiveness. *BMJ Open* 2013, 3.
7. Czekirda M., Mianowana V., Sobótka H., Pałka R. Poziom satysfakcji pacjentów w szpitalnych oddziałach ratunkowych. *Logistyka* 2014, 4, 175.
8. Leźnicka M., Warunek A., Hartwich E., Kryn P. Ocena satysfakcji pacjenta z usług świadczonych w stacjonarnej opiece zdrowotnej w województwie kujawsko-pomorskim. *Hygeia Public Health* 2014, 49, 4, 788.
9. Priebe S. Gruyters T. Patients assessment of treatment predicting outcome. *Schizophr. Bull.* 1995, 21, 87–94.
10. Fenton J.J., Jerant A.F., Bertakis K.D., et al. Koszt satysfakcji: krajowe badanie satysfakcji pacjentów, korzystania z opieki zdrowotnej, wydatków i umieralności . *Arch. Intern. Med.* 2012, 172, 405– 411.
11. Bleich S.N., Özaltin E., Murray Ch. J.L., How does satisfaction with the health-care system relate to patient experience? *Bulletin of the World Health Organization* 2009, 87, 271–278.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

УДК 316

І.А. Білосевич,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики трудового навчання та технологій
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка,
магістрант Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

М.П. Олексюк,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики трудового навчання та технологій
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

ЗМІСТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЩОДО КОРЕКЦІЇ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧАСНИКІВ АТО/ООС ЗАСОБАМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто роботу соціальних служб щодо корекції адиктивної поведінки учасників АТО/ООС. Проаналізовано форми взаємодії служб соцзабезпечення з учасниками бойових дій та помилки й недоліки, які існують на шляху їх реалізації. Висвітлено труднощі при наданні послуг санаторно-курортного лікування та психологічної реабілітації учасників бойових дій АТО/ООС. Визначено шляхи покращення реалізації державної політики соціального забезпечення вказаної категорії громадян.

Ключові слова: учасники бойових дій, соціальні служби, адиктивна поведінка, санаторно-курортне лікування, психологічна реабілітація, тристороння угода.

Постановка проблеми. Причини, особливості прояву та наслідки адиктивної поведінки комбатантів у минулому носять часто досить складний характер [2]. Запобігання їх виникненню та профілактика мають здійснюватись належним чином, вчасно і неупереджено, що буде сприяти успішній інтеграції військових у минулому в суспільний простір, знижуючи напруженість у соціальних відносинах. Зазначимо, що при реадaptaції, реабілітації та інтеграції учасників АТО/ООС в сучасне суспільство значний вплив відіграють соціальна політика держави, соціальні умови життєдіяльності та соціальне середовище. Роль соціальних служб покликана неупереджено здійснювати роботу щодо такої інтеграції. А визначення змісту роботи соціального працівника, зважаючи на труднощі і недоліки, є досить важливим суспільним завданням.

Мета статті — проаналізувати зміст роботи соціальних служб щодо подолання адиктивної поведінки учасників бойових дій. Провести аналіз доступності санаторно-курортного лікування та психологічної реабілітації, а також намітити шляхи подолання труднощів при їх реалізації.

Виклад матеріалу. У напрямку роботи соціальних служб, зокрема щодо учасників бойових дій розроблені і здійснюються Державна програма зайнятості населення, Національна програма громадських робіт, Цільова державна програма зайнятості молоді, Комплексна програма розв'язання проблем інвалідності тощо. Прийнято закони, укази президента, постанови Кабінету Міністрів України про оплату праці, державну допомогу, компенсації, субсидії, пільги та іншу соціально спрямовану підтримку учасників бойових дій [7].

Формується також нова організаційна структура реалізації соціальних умов життєдіяльності учасників бойових дій АТО/ООС, їх взаємодія з суспільством, в якому живе та розвивається особистість та які впливають на її свідомість і поведінку, здійснюються в соціальному середовищі та регулюються соціальними інститутами і зокрема фахівцями з соціальної роботи. Соціальне середовище існує завдяки численним взаємодіям його членів і соціальних інститутів. Чим більша і різноманітніша палітра складових соціального середовища, тим інтенсивніший розвиток суспільства і різноманітніші умови життєдіяльності особистості, вищий рівень і характер можливостей для самоактуалізації та самореалізації особистості, прояву індивідуальних здібностей і творчого потенціалу; єдності, цілісності та рівномірності розвитку складових елементів соціального середовища [4], що на сьогоднішній день досить актуально і носить пріоритетний характер.

Зазначимо, що до організаційної структури сучасної соціальної політики входять такі складові компоненти, як — сфера праці та заробітної плати; соціальний захист населення; соціальне забезпечення; соціальна робота. І саме практичним механізмом реалізації соціальної політики є соціальна робота, яка набула статусу фахової діяльності [6]. Першочерговими заходами щодо формування стратегії соціальної роботи взагалі є реформування системи соціальної допомоги, розвиток адресної допомоги; соціальна підтримка сім'ї, ветеранів війни та праці, учасників АТО/ООС, жінок, дітей і молоді; соціальний захист громадян, які потерпіли від наслідків Чорнобильської катастрофи; забезпечення інвалідам рівних з іншими громадянами можливостей для участі в економічній, політичній і соціальних сферах життя суспільства, умов для реалізації потенційних можливостей інвалідів; соціальна підтримка громадян, звільнених у запас або відставку з військової служби та членів їх сімей. Соціальна робота має місце і при забезпеченні розвитку ринку праці і зайнятості, попередженні і скасуванні причин соціального ризику тощо, надає змогу підвищити ефективність соціального захисту найбільш вразливих верств населення [5].

Соціальна робота в Україні обумовлена як історичним розвитком, так і впливом сучасних світових тенденцій, необхідністю створення досконалої системи соціального захисту населення. Інновації мають бути всіляко підтримані з боку органів влади. Вона має свої особливості, здійснюється в умовах гострої економічної кризи, що склалася в 90-х роках ХХ ст. і продовжує залишатися понині, набувши системного, затяжного характеру. В останній час актуальною проблемою постає реформування державної соціальної політики в рамках адміністративної реформи, через яку держава виконує найважливіші функції із

забезпечення прав та свобод людей в соціальній галузі; забезпечення ефективної зайнятості населення і обмеження надмірного зростання безробіття, створення необхідних передумов для поступового поліпшення матеріального становища, умов життя людей, зокрема, учасників бойових дій АТО/ООС. Важливим є наростання соціального партнерства, узгодження відносин між профспілками, роботодавцями та органами місцевого самоврядування, що виражається у взаємних консультаціях, переговорах з метою дотримання прав та інтересів працевлаштованих [7].

Зважаючи на світовий досвід, одним з перспективних напрямків соціальної політики є відмова від узагальненого принципу соціального захисту і стимулювання ініціатив по наданню різноманітних соціальних послуг учасникам АТО/ООС, розвитку цілеспрямованої допомоги. Актуальним завданням сьогодення у державній системі соціального захисту в умовах ринкової економіки є залучення громадян, роботодавців до витрат на соціальний захист та обмеження кола державної підтримки лише тими категоріями громадян, які через відсутність роботи, похилий вік, багатодітність чи вади здоров'я не в змозі забезпечити себе самостійно. Сучасні реалії життя вимагають від держави реформування та вдосконалення системи надання соціальної допомоги та послуг громадянам у напрямку адресності, з урахуванням особливостей життєвої ситуації та особистісних потреб учасників АТО/ООС.

Серед таких послуг домінантним є санаторно — курортне лікування, черга за яким не дуже-то й велика. Тобто хлопці не спішать. А причини цьому соціальні: роботи нема — багато їдуть закордон заробляти.... не до реабілітації; багатьом просто ніколи за господарством, особливо хто проживає у селі; а частина живе життям «як Бог дасть», заглядаючи в чарку.

Щодо вимог до закладів, які надають послуги санаторно — курортного лікування, то вони мають бути вищого або першого рівнів акредитації та повинні мати відповідний сертифікат. Реабілітація терміном на 18 днів здійснюється шляхом укладання тристоронньої угоди між учасником АТО/ООС, управлінням соцзахисту та реабілітаційною установою. Фінансування такого терміну не може виходити за межі, станом на сьогодні, 8 тис. 760 грн. Така процедура є надто непростюю і часто просто відлякує отримувача послуги. За статистикою на рік використовується до десятка путівок. Їх замовлення створює певні незручності для соцзабезу, адже черга атовців є досить нестійкою: йде замовлення путівок, а хлопці відмовляються, путівки треба потім розподіляти в інші райони тощо.

Не менш важливою постає і проблематика соціально-психологічного супроводу соціальної роботи щодо учасників АТО/ООС. Психологічна реабілітація поки вимагає кращого. Вона знаходиться в стадії становлення. Держава запропонувала, а належно реалізувати ще не може. Реабілітаційні заклади, на базі яких проходить психологічна реабілітація, мають мати психологів з вищою освітою зі стажем роботи не менше двох років. Для того, щоб поїхати у реабілітаційний заклад, знову ж таки потрібно його знайти самому, укласти тристоронню угоду, яка передбачає фінансові рамки (у разі потреби — слід доплатити).

До слова, у Кременецькому районі Тернопільської області практично відсутні професійні психологи, які б займалися учасниками АТО/ООС. Послуги психолога пропонують організації лише з обласного центру. Тобто втрачається безпосередність і, як наслідок, пасивність з боку отримувача послуг.

Така неузгодженість повинна долатись інституціями соціальної сфери взагалі та соціальними службами зокрема. Такий стан речей вимагає від соціальних працівників наявності у них комунікативних навичок, умінь налагоджувати взаємодію з клієнтами, орієнтуватись у соціально-психологічній проблематиці особистості на різних вікових етапах та в різноманітних життєвих ситуаціях тощо [6].

Розвиток гуманістичної, особистісної спрямованості соціальної роботи вимагає більш широкого застосування психологічних засад у професійній діяльності, яка може мати негативні впливи на особистість працівника, змушувати його іноді переживати стресогенні ситуації. Аналізуючи причини, протікання та наслідки адитивної поведінки учасників АТО/ООС [2], слід звернути увагу на це, адже дана категорія громадян потребує особливої уваги.

Це зумовлює необхідність соціально-психологічного супроводу та психологічного забезпечення на всіх етапах професіогенезу соціальних працівників, соціального фандрайзингу та широкого залучення грантових проектів на всіх рівнях соціальної роботи [4].

Структура соціальних відомств в Україні є важливою ланкою в системі соціального управління суспільством, яка розвивається у нерозривному зв'язку з політичними, економічними та соціальними процесами. Складовою частиною загальної системи соціального захисту є установи, які ним безпосередньо займаються. Органи соціальної роботи мають за мету здійснення політики держави, громадських структур у сфері соціального захисту населення, забезпечення людей життєвими благами, сприяння оптимізації соціально-психологічних відносин між ними, розвиток самостійності в управлінні та при наданні соціальних послуг [6]. Фактично всі організаційні структури суспільства в широкому розумінні займаються проблемами соціальної роботи та учасників АТО/ООС. Однак у більш вузькому — вона здійснюється спеціалізованими органами, закладами, відомствами, які безпосередньо причетні до умов праці, побуту, дозвілля, охорони здоров'я, безпеки тощо.

Висновки та перспективи: Усе зазначене вище свідчить про те, що при формуванні змісту роботи соціального працівника, а також при соціальному супроводі, забезпеченні, корекції адитивної поведінки учасників бойових дій АТО/ООС доцільно враховувати особливості самих суб'єктів, можливості належної реалізації санаторно-курортного лікування та психологічної реабілітації з боку Виконавця даних послуг та держави в цілому.

Список використаних джерел

1. Адикція Юридична енциклопедія [в 6-ти т.] ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. Українська енциклопедія, 1998. — ISBN 966-749-200-1
2. Білосевич І.А. Особливості формування та прояву адиктивної поведінки у учасників бойових дій після перебування в зоні АТО/ООС / І.А. Білосевич. Зб. наукових праць «Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку». Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18-19 травня 2019 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. — Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2019. — С. 186—190.
3. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: теоретико-методичні основи: монографія. Хмельницький: Вид-во «Поліграфіст», 2018. — 372 с.
4. Кривоконь Н.І. Соціально-психологічне забезпечення соціальної роботи /Наталія Іванівна Кривоконь — [текст]:монографія.-Харків: в-цтво ФОП Олійник. 2011. - 480с.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: у 2-х кн. Кн.І: Соціальна психологія особистості. — К.: Либідь, 2004. — 576 с.
6. Соціальна робота / під заг. ред. проф. В.М. Курбатова. серія «Учні, навчальні посібники». — Ростов: Фенікс, 2000. — 576 с.
7. Соціально-психологічні складові соціальної роботи з учасниками бойових дій / методичний посібник. Вид. І. — Харків : 2014. — 130с.

I.A. Bilosevych, M.P. Oleksiuk,

Contents of work of social workers after correction of adjective behavior ATO/JFO participants by repayments.

Abstract. In the article is considered a work of social services on the correction of addictive behavior ATO/JFO participants. The forms of interaction of social security services with participants of combat operations are analyzed and the errors and disadvantages that exist in the way of their realization. The difficulties in providing services of sanatorium — resort treatment and psychological rehabilitation of participants in military operations ATO/JFO are highlighted. Ways of improving the implementation of the state social security policy of the specified category and citizens are determined.

Keywords. Participants in hostilities, social services, addictive behavior, sanatorium-resort treatment, psychological rehabilitation, trilateral agreement.

ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

A.V. Kolodka,

Teacher, The National Defense University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

IS HYBRID WAR CONTAGIOUS?

Introduction.

According to the well-known statement of General Valery Gerasimov, Chief of the General Staff of the Russia Federation, *'In 21st century we have seen a tendency toward blurring the lines between the states of war and peace. Wars are no longer declared and, having begun, proceed according to an unfamiliar template'* (General of the Army Valery Gerasimov, 2016).

The problem of hybrid warfare has become more actual, especial regarding the Russian Federation aggressive actions (military, non-military means e.g., cyber, information operations and psychological operations, sabotage, political blackmail) towards Chechnya, Transnistriya, Georgia in 2008 and Ukraine since 2014, also Russian intervention in Syria since 2015, etc. These are some good examples of non-linear warfare by Russia. However, Russia is not alone nor the first country, which is providing non-linear aggressions against another countries. Hybrid warfare is acquit old concept, only in the 20th century was it chosen by different countries and also by some (terroristic) organizations, and nowadays it issued for example by Hezbollah against Israel, Al-Qaeda, and hybrid warfare is currently used by ISIS in Iraq and Syria etc.

The aim of this article is to find the answer on the question of hybrid war as contagious. My research will be focused only on the case study of Russian hybrid warfare in Ukraine.

What is hybrid warfare?

Before I go deeper into the topic, I will mention here that the concept of hybrid warfare (non-linear warfare) like it was also mentioned before is not a new idea and as it said 25 March 2015 Jens Stoltenberg Secretary-General of NATO *'Of course, there is nothing new in Hybrid war. It is as old as the Trojan Horse. What distinguishes it is the fact that its scale is bigger, its speed and intensity are higher, and it is taking place in our borders'* (Stoltenberg, 2015).

For better understanding of non-liner warfare, we need a brief understanding the concept of hybrid warfare.

There are many definitions of this term in academic literature on this current topic and it is not possible to discuss all of them here. I will focus briefly only on official definition of NATO and Russian military theoretics such as Chekinov and Bogdanov.

However, it is not aim of my work to show the differences of Russia and NATO understanding this issue. Rather, it is important to understand differences in perceptions hybrid warfare by Russia and NATO.

Firstly, let's have a look at how NATO understands hybrid warfare. For example, in March 2015, NATO's deputy secretary-general Alexander Vershbow was giving the next definition of hybrid war:

'Hybrid war, combining military threat, covert intervention, secret supplies of arms and weapons systems, economic blackmail, diplomatic dissimulation and manipulation of the media with outright disinformation.' (Topychkanov, 2015).

However, it definition of 'hybrid war' became more popular in not only Western countries, but in Russia as well. Now the world is more unpredictable, Russian policies are more aggressive and threatening.

Secondly, let's look how Russia uses the term non-linear.

I will give in this part how Russia understand, hybrid warfare, and also their definition Non-linear warfare.

What actually of is 'hybrid war' in Russian understanding? Firstly, it is box of tools, which are usable for every government to reach geopolitical aims.

Gerasimov pointed out the most important component of non-linear warfare:

'The very 'rules of war' have changed. The role of nonmilitary means of achieving political and strategic goals has grown, and, in many cases, they have exceeded the power of power of force of weapons in their effectiveness. The main focus of applied methods of conflict has altered in the direction of the broad use of political, economic, informational, humanitarian, and other nonmilitary measures applied in the protest potential of the population. All this is supplemented by military means of a concealed character, including carrying out actions of special operational forces' (Gerasimov, 2013).

These measures increase the role of non-linear tools such as political, economic, humanitarian, psychological etc. According to Russians, this is all measures when will be escort of to military actions of Russia together with propaganda measures.

Regarding military means in a new type of warfare, V. Gerasimov adds such words:

'The role of mobile, mixed-type groups of forces, acting in a single intelligence information domain because of the use of the new possibilities of command and control systems has been strengthened. Military actions are becoming more dynamic, active and fruitful. The focus of applied methods of conflict has altered in the direction of the broad use of political, economic, informational conflict and the other nonmilitary measures applied in coordination with the protest potential of the population' (Gerasimov, 2013).

We see Russia use terms like non-linear warfare, and at the same time Western countries use different terms. Usually NATO prefers using the term Hybrid warfare, at the same time Putin's regime use non-linear warfare. In general, it means the

same, but in other words. For Russia, it means using a high-moving force without any patches, using local criminal groups, toolbox of propaganda. Enough remember Putin's words that Russian troops will be stay behind the back of the Russian-speaking minority, such as women and children in Ukraine and he tried to scare Ukrainian leadership, mentioning that they would regret resisting (Putin, 2014).

Russian hybrid warfare: Ukrainian case study.

Processes, which was in place when Ukraine became independent, may create imagination that hybrid warfare started earlier than 2014. Immediately after collapse of USSR in 1991, Russia started to create their network of agents of influence in Ukraine. They were involved in all domains information: cyber, military, cultural, political, economy etc. The annexation of Crimea by Russian troops was one of the results of continuous actions of Russian influences on behaviour of local people.

'In 2005 Putin stressed that collapse of the Soviet Union was the greatest geopolitical catastrophe of XX century' (Allen, 2005). According this Putin's statement may be assumed that Russia starts to create influence in all post-Soviet countries such as the Baltics, Belarus, Ukraine, Caucasus, and Central Asia. Nevertheless, crucial important for Russia to have Ukraine under Moscow control or in its sphere influence. However, why? Why Putin needs Ukraine? We can find the answer for example in the Russian revisionist and aggressive politics, which is promoting by V. Putin regime.

According to opinion of Z. Brzezinski (Brzezinski, 1997) the loss of Ukraine with Crimea decreases Kremlin's ability to control the Black Sea region, which for Russia was always crucial. Ukraine was and still is very important for Russia in the case of nation-building narratives, because Kyiv (capital of Ukraine) has been regarded in Russia as the cultural and ideological centre of Russian civilization and Russian world and for that reason Kyiv was often called by Russians as 'mother of all Russian cities'. (Sazonov, Vladimir; Mölder, Holger; Müür, Kristiina., 2016). Moscow sees Ukraine also as part of so-called "Russian world". In addition, after the collapse of pro-Russian government of Yanukovych on 22nd o February Moscow lose the possibility to control and influence Ukraine directly and significantly. Putin's regime sees the possibility the losing the Ukraine from Russian geopolitical sphere of influence as a catastrophe (V. Sazonov,; H. Mölder,; K. Müür., 2016). Generally, Russia used the same tactics similarly to the USSR when Soviet forces intervened in Afghanistan. Putin's regime accentuated that Russia had invitation from the legal authorities of Ukraine. Putin then mentioned the security territory, which belongs to Ukraine, is the national security of Russia. So lose this territory and it is impossible create a high empire (Putin, 2014).

Ukrainians should agree that they were losing the information war up to 2016. However, they very rapidly learned lessons and started to use more successfully counteractivities and countermeasures against massive Russian information operations.

If we go back again to the interests of Russia in Ukraine, we may say that Russia did not leave Ukraine from the area of influence until 2014. The former president of Ukraine, originally from the Donbas region, who had closer cooperation with Russia,

was expected that he give possibilities for Russia to achieve its strategic goals in the Chernomorsk region (V.Sazonov, 2017). But at the same time Russia used and still using propaganda tools. As was pointed by Y. Fedchenko, propaganda as additional component of hybrid warfare is more dangerous part of its. Because it has not borders for influences and Kremlin's needles putted in the brain of each TV-observers (Fedchenko, 2016).

The increasing role of information warfare has special place in the Russia's military strategy. The Chief of the General Staff of the Armed Forces of Russia Army General Valery Gerasimov, in early 2013 emphasized the importance of information warfare nowadays, especially in relation to military conflicts (Герасимов, 2013). Nevertheless, the new Russian military doctrine states that information superiority is essential to achieving victory on the physical battlefield during the wars (Газета, 2014). The war in Ukraine give Russia opportunity testing ground for information warfare methods, and the lessons learned from it could be further used to other domains of all over the world where Russia will the interest.

Conclusions.

In summary, it is possible to say that countries will chose hybrid tactics because it is very easy for the huge countries to manage of these conflicts for reaching their goals. For example, Russia occupied the Crimea peninsula and began a war in the Donbas to prevent the entrance of Ukraine into the European Union and NATO. So goals of hybrid warfare could be as different as the tools which are applicable for reaching it. In our case, main recommendations for protecting from Russia aggression are to create center of excellence focusing on countermeasures hybrid threats to the Russian influence. Hybrid deterrence could be more or less effective for preventive or creative new conflicts. Russia masterfully clean up border between war and peace and it is terrible. That is why hybrid warfare is contagious and countries more often choose such warfare and will prefer in future as well. Nobody can feel safety in such environment so we need recognise such kind of aggression and protect our society from its influence.

Minsk agreement, otherwise which was reason to put singes in this agreement.

References

1. Brzezinski, Z., 1997. The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives. In: Z. Brzezinski, ed. *The grand chessboard*. New York: Basic Books, p. 92.
2. Fedchenko, Y., 2016. Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means. *Sõjateadlane, Estonian Journal of Military Studies*, 2 (Propaganda), p. 141–169.
3. General of the Army Valery Gerasimov, C. o. t. G. S. o. t. R. F. A. F., 2016. *'In 21st century we have seen a tendency toward blurring the lines between the states of war and peace. Wars are no longer declared and, having begun, proceed according to an unfamiliar template'*. [Online] Available at: http://usacac.army.mil/CAC2/MilitaryReview/Archives/English/MilitaryReview_20160228_art008.pdf
4. Gerasimov, G. V., 2013. *The value of science in predictable*. [Online] Available at: http://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf
5. Piontkovskij, A., 2014. *Mr. Putin, are you ready to die for Narva?*. [Online] Available at: http://echo.msk.ru/blog/piontkovsky_a/1447872-echo/

6. Putin, V., 2014. *Встреча Владимира Путина с прессой по Украине*. Moscow, Russia Today.
7. R.Värk, 2016. The Legal Narrative: The Russia's claims that its actions are lawful and legal. *Strategic Communications Centre of Excellence*, April, pp. 42-46.
8. S., Bogdanov; Chekinov S., 2011. Влияние не прямых действий на характер современной войны. *Военная Мысль*, pp. 3-13.
9. S.Shojgu, 2014. *Российских войск в Крыму нет абсолютно, заявил министр обороны РФ в среду*. Russia, RTVi.
10. Sazonov, Vladimir; Mölder, Holger; Müür, Kristiina., 2016. Russian Information Campaign against the Ukrainian State and Defence Forces. *NATO Strategic Communications Center of Excellence*, April-December April-December, pp. 40-41.
11. Stoltenberg, J., 2015. *NATO*. [Online] Available at: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_124507.htm [Accessed: 17 November 2015].
12. Topychkanov, P., 2015. Hybrid war — a scholarly Term or a Propaganda Cliche?. *Carnegie Moscow Center*, p. 3.
13. V. Sazonov,; H. Mölder,; K. Müür., 2016. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. *Russian information campaign against Ukrainian state and defence forces*, 2.4 Ukraine in Russia's Sphere of Interests (Sphere of Interests), pp. 40-41.
14. V. Sazonov, I., 2016. Russian Information War Against Ukrainian Armed Forces in 2014—2015: The Ukrainian Point of View. In: A. S. H. M. Vladimir Sazonov, ed. *Estonian Journal of Military Studies*. Tartu: Estonian National Defence College, pp. 73-77.
15. V.Sazonov, 2017. Why did Russia attack Ukraine?. *University of Tartu*, 2(Why did Russia attack Ukraine?), pp. 1-2.
16. Газета, Р., 2014. *Военная доктрина Российской Федерации*. [В Интернете] Available at: <http://www.rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html> [Дата обращения: 29.12.2014].
17. Герасимов, В., 2013. Ценность науки в Предвидении. *Военно-Промышленный курьер*, No. 8 (476), p. 27.
18. Поворозник, Ю., 2015. *UiP*. [Online] Available at: <https://uip.me/2015/06/owners-of-ukrainian-operators/> [Accessed: 30.06.2015].

С.М. Соловйов,

полковник запасу, викладач предмету «Захист вітчизни»
Бахмутського коледжу транспортної інфраструктури

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ПРЕДМЕТУ «ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ»

Сьогодні, коли сучасні досягнення в науковій практиці доволі таки швидко знаходять застосування у військовому ділі на практичних заняттях, зростає значення підготовки молодих людей призовного року до захисту нашої Вітчизни.

При цьому викладач обов'язково повинен підвищувати свій рівень знань та методичні навички викладання, займатися самостійною підготовкою для проведення занять з предмету «Захист Вітчизни». Підготовка юнаків проводиться на основі Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Положення про допризовну підготовку і є складовою частиною підготовки молоді до військової служби. Предмет є обов'язковим державним предметом, включає в себе навчання та військово-патріотичне виховання молоді і передбачає:

підготовку студентів до служби у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, виконання військового обов'язку в запасі, підготовку молоді до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки людей у надзвичайних ситуаціях техногенного характеру при виконанні завдань, які їм ставляться начальниками та командирами військових підрозділів [2].

Команда студентів Бахмутського коледжу транспортної інфраструктури постійно бере участь у міських військово-патріотичних змаганнях «Майбутні захисники»

Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти сформульовано основну мету освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура»: «...розвиток здоров'я збережувальної компетентності шляхом набуття студентами навичок збереження, зміцнення, використання здоров'я та дбайливого ставлення до нього, розвитку фізичної культури особистості та готовності до дій в умовах надзвичайних ситуацій та захисту Вітчизни» [3].

Для вирішення цих завдань я використовую систему в якій студенти отримують систему військових знань, набувають навички та вміння в обсязі навчальної та робочої програми. В цьому разі студенти як майбутні захисники своєї Вітчизни формують патріотизм та любов до армійської служби, відповідальність за виконання своєї служби, розвивають в собі дисциплінованість, норми поведінки, повагу до своєї спеціальності та другі якості. Розвиваються фізично за умовами служби з повною відповідальністю до неї. При цьому активізується психологічні умови молоді. Вони справляються з труднощами, яким можуть виникнути за час проходження та інші якості.

Студенти Бахмутського коледжу транспортної інфраструктури займаються розбиранням та збиранням автоматів та кулеметів в Бахмутському об'єднаному військкоматі за допомогою робітників військомату

Останнім часом активно розробляється методика використання комп'ютерних програм, які реалізуються за допомогою найсучасніших моделей комп'ютерів у системі Multimedia. Вони відкривають широкі можливості для вдосконалення процесу вивчення предмету «Захист Вітчизни», підвищення його ефективності, зміни ролі викладача на заняттях. На сучасному занятті викладач поступово набуває іншої ролі: якщо раніше він ніс певну інформацію до студентів, то тепер, за наявності комп'ютерів, викладач для досягнення мети спрямовує діяльність студентів у тому чи іншому руслі.

При вивченні фактично кожного розділу програми предмета «Захист Вітчизни» можна використовувати інтерактивні програми, відеофільми за допомогою комп'ютера, сучасні плакати, інтерактивну дошку.

Перегляд уривку з відео «Автомат Калашникова» телеканалу «Дискавері»

Робота з навчальною програмою «Автомат»

Зрозуміло, що це не так легко, бо потребує додаткового програмного забезпечення, підготовки викладача. Ураховуючи свої можливості як викладача предмета «Захист Вітчизни», я постійно проводжу заняття з використанням ІКТ. Викладаючи предмет «Захист Вітчизни», я вивчаю зі студентами новий матеріал, який потребує унаочнення при демонстрації зразків озброєння, техніки, тих чи інших характеристик тощо [6].

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Готовність педагога до інноваційної діяльності / І. Д. Бех // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. — 2003. — № 13. — С. 3—8.
2. Бивалін Валерій Миколайович, Впровадження інноваційних технологій як засобу реалізації особистісно орієнтованого навчання на уроках з предмету «Захист Вітчизни», <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/tema-vprovadzhennya-innovatsiinih-tehnologii-yak.html>
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>, вільний.
4. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі: [Навчальний посібник] 2011. — 220 с.
5. Козак Л. В. Структура та ознаки інноваційної професійної діяльності викладача вищого навчального закладу / Л. В. Козак // Пед. процес: теорія і практика : Збірник наукових праць. — 2012. — Випуск 2. — С. 50—59.
6. Грибов С. О., Довдер В. О. Можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках «Захисту Вітчизни» irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.
7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] // Верховна рада України : [Офіційний веб-портал]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>, вільний.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

O.V. Babinska,

Ph.D. in Economics, Associate Professor of Department of Economic Cybernetics and
International Economic Relations of Chernivtsi Trade and Economics Institute of
Kyiv National Trade and Economics University

EXTERNAL ASSISTANCE AND UKRAINE

At present, Ukraine needs numerous reforms in almost all areas to ensure socio-economic development and its integration into the global community as equal partner. The world community strongly supports Ukraine in the different spheres, by holding regular consultations with the Ukrainian authorities and providing various kinds of assistance in undertaking the structural reforms that are necessary to stabilise the country. Unfortunately, the Ukrainian management in the sphere of the external assistance is facing a rather large gap between theory and reality and the country currently lacks an effective management system.

It's important to mention that Ukraine needs to attract additional resources to provide economic innovation growth as a basis for sustainable development of the country. Foreign aid is effective (assuming its proper use!) tool for socio-economic development of a country. In light of political and economic developments in Ukraine and of the acute crisis experienced by Ukraine, the world community proposes different kinds of assistance to Ukraine. This assistance is accompanied by a detailed evaluation of the economic, social and political challenges facing Ukraine and of the objectives pursued through the foreign aid.

The main international donors for Ukraine are the European Union (EU), the United States, Japan, Canada, development banks and the United Nations. We focused attention on EU's assistance to Ukraine. The importance and significance of the external aid for Ukraine are demonstrated the some facts about EU's support to Ukraine. It is worth noting that the EU is both currently and historically the biggest international donor to Ukraine. The level of support has generally been increasing over the past decade. In particular, it is considered of importance to analyze the different dimensions of EU's assistance to Ukraine: technical assistance; EU sector budget support; financial assistance; macro-financial assistance (MFA) in the form of

loans; humanitarian aid; support through trade preferences granted in the framework of the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement.

Ukraine is a priority partner for the EU. The EU supports Ukraine in ensuring a stable, prosperous and democratic future for its citizens, and is unwavering in its support for Ukraine's independence, territorial integrity and sovereignty. The Association Agreement, including its Deep and Comprehensive Free Trade Area, is the main tool for bringing Ukraine and the EU closer together, promoting deeper political ties, stronger economic links and respect for common values. Since spring 2014, Ukraine has embarked on an ambitious reform programme, aiming to stabilise its economy and improve the livelihoods of its citizens. Priority reforms include the fight against corruption, reform of the judiciary, constitutional and electoral reforms, improvement of the business climate and energy efficiency, as well as reform of public administration, including decentralisation. Since 2014, the EU and the European Financial Institutions have mobilised a package of more than €14 billion in grants and loans to support the reform process, with strong conditionality on continued progress [1].

In 2014 the European Commission created a Support Group for Ukraine, composed of experts from EU institutions and Member States in different priority sectors, whose main task is to coordinate efforts to assist Ukraine in search of ways for resolving the political crisis not only financially but also in providing technical assistance, and assistance in the reform process. The Support Group concentrates and coordinates the resources and expertise of the European Commission in order not just to monitor but also to assist Ukraine in the implementation of the Association Agreement and, crucially, in undertaking the deep and systemic reforms that will be necessary if the country is to draw maximum benefit from a closer relationship with the European Union. This is the first time such a Support Group has been established for any country outside the borders of the EU [5].

Thus, it important to mention that, in addition to political support, the EU has pledged a €13.8 billion support package for the next few years to support the reform process (table 1).

Table 1

Support to Ukraine: indicative assistance package

SOURCE	Indicative amounts / ranges (in € million)
I. EUROPEAN COMMISSION (2014-2020)	
I.1 Overall development assistance (grants)	1,565
Bilateral envelope, where:	
- Annual Action Programme (AAP) for 2014	140-200
- AAPs (average) – for 2015-2020	780
- Umbrella programme (“more for more”) for 2015-2020	240-300
Neighbourhood Investment Facility	200-250
European Neighbourhood Instrument	1,165
Instrument contributing to Stability and Peace	100

(IcSP)	
The EU Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform Ukraine under the EU's Common Security and Defence Policy (CSDP) (2014- May 2019)	up to 83
I.2 Macro-financial assistance (loans)	3,300
I.2 EUROPEAN FINANCIAL INSTITUTIONS	
European Investment Bank (EIB) (2014-2016)	3,000
European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) - for 2014-2017	5,000 3,500
GRAND TOTAL	13,800

Source: according to the data [1-4]

It is known that EU assists partner countries through various programs of cooperation in bilateral and multinational format. In view of the common border with the EU, Ukraine participates in the European Neighbourhood Policy (ENP). A deal with EU member states on six foreign policy funds – including more than €15 billion for the new European Neighbourhood Instrument (ENI). In recent years Ukraine has received annually on average €150 million in grants in the framework of the European Neighbourhood Policy. So, €1 billion and 165 million from the European Neighbourhood Instrument, including:

In 2014 – €365 million to support and monitor democratic reforms and reinforce macroeconomic stability, strengthen governance capacity and Ukraine's socioeconomic development. This was done through two actions: budget support in the form of a State Building Contract (€355 million) and support to Civil Society in Ukraine (€10 million).

In 2015 – €200 million for a private sector development programme (€95 million), Technical Cooperation Facility (€15 million), and support to the decentralisation reform U-LEAD (€90 million).

In 2016 – €200 million for: the EU Anti-corruption Initiative in Ukraine (€15 million), Technical Cooperation Facility (€28.5 million), Public Administration Reform (€104 million), and PRAVO programme to support rule of law reforms (€52.5 million).

In 2017 – €200 million for energy efficiency (€50 million), public finance management (€50 million), support to sustainable socioeconomic development and good governance in conflict-affected eastern regions of Ukraine (€50 million), Technical Cooperation Facility (€37 million), and €13 million for local currency lending to provide additional finance i.a. to micro- and small enterprises [1].

Now some words about EU External Investment Plan (EIP). This is a key EU initiative set up to encourage public and private investments. The EIP leverages additional investments by mitigating financial risks with the new EU Guarantee Fund (€1.5 billion) and by blending EU grants with loans from European Financial Institutions via the Neighbourhood Investment Platform (NIP). Since 2014, more

than €181 million has been channelled through the NIP to Ukraine to support the financing of infrastructure in fields such as water and sanitation, energy efficiency, environment and SME funding. Support is also provided for local currency lending [1].

Hence, we can state that Ukraine actively cooperates with the donor institutions, especially with EU, implementing a number of different projects in the framework of relations between Ukraine and the donors in order to alleviate the country's large external financing needs and to support the ambitious reform programme of the authorities and its development needs in order to promote sustainable economic growth. It should be noted that the size of assistance provided by the main donors to Ukraine in the future will depend directly on progress, particularly in such areas as the economic and social reforms, reform of public administration at all levels, tackling corruption, building civil democratic society, human rights, solving environmental and energy problems, public finance management, governance and transparency, the energy sector, social safety nets, business environment and the financial sector and so on.

However, faced with a deep economic recession and a severe crisis due to the armed conflict in the East of the country, Ukraine will require the accumulation of a wide array of domestic and international resources from different sources with the purpose of catalysing domestic growth. External assistance is one of important tool in implementing of the necessary reform strategy and deal with economic and political challenges. Foreign assistance increases economic performance and generates economic growth.

Список використаних джерел

1. EU-Ukraine relations. Bruxelles, (2019). Factsheets. Available at: http://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4081/-eu-ukraine-relations_en
2. Babinska O. External assistance as the instrument of the sustainable development strategy realization: the case of Ukraine / O.Babinska // Public Administration and Regional Development. – 2017. – № 1. – P. 14–26.
3. Ukraine and the EU (2016). Available at: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/1937/ukraine-and-eu_en
4. European Commission's support to Ukraine. Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-159_en.htm
5. EU financial and technical assistance for Ukraine. Available at: http://www.eeas.europa.eu/ukraine/about/financial-technical_assistance_en.htm

М.О. Голубенко,

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр»
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

УПРАВЛІННЯ ТОВАРНОЮ ПОЛІТИКОЮ ТА ФОРМУВАННЯ ЇЇ СТРАТЕГІЇ

Анотація. У статті розглянуті різні трактування категорії «товарна політика підприємства», визначена роль товарної політики підприємства. Визначено місце товарної стратегії в загальній стратегії підприємства, позначені проблемні моменти формування товарної стратегії.

Ключові слова: товарна політика, товарна стратегія, асортиментна політика, управління, стратегія, збутова політика, збутова діяльність.

В умовах радикальних змін в економіці, пов'язаних зі становленням ринку, підвищується роль підприємств як суб'єктів ринкових відносин.

Товарна політика - елемент маркетингової діяльності підприємства, фірми, компанії, спрямований на розвиток асортименту, створення нових товарів, вилучення з виробничої програми товарів, які втратили споживчий попит, поліпшення упаковки товару, розробку виразного товарного знака [1, с.10].

Від грамотно розробленої товарної політики залежать як загальноекономічні цілі підприємства 1) примноження частки ринку, на якому функціонує підприємство, 2) підвищення його іміджу, 3) збільшення товарообігу, так і фінансові цілі – 1) зниження витрат на виробництво і маркетинг, 2) збільшення прибутку, 3) зменшення ризиків [2, с. 24].

Підприємства, що орієнтуються на зовнішній ринок, значна увага повинні приділяти організації товарного руху від виробника продукції до споживача. Комерційний успіх підприємства багато в чому залежить від того, як вдало вибрані канали реалізації вироблених товарів, форми і методи збуту або достатнім є асортимент і рівень якості наданих підприємством послуг, що супроводжують продаж продукції. Саме від того, наскільки ефективно буде сформована збутова діяльність підприємства залежить успіх компанії на ринку.

Актуальність товарної політики пояснюється тим, що в умовах ринкової економіки грамотно складена товарна політика запорука ефективної роботи підприємства.

Питання формування товарної політики підприємства розглядалися в роботах багатьох Вітчизняних та зарубіжних вчених: Багиев Г.Л., Маслова Т.Д., Азоев Г.Л., Беляев В.І., Ноздрьова Р.Б., Голубков Є.П., Котлер Ф., Романов А.Н., Левшин Ф.М., Парсяк В.Н.

За результатами аналізу сучасної економічної літератури можна зробити висновок про те, що єдиного погляду у визначенні поняття «товарна політика підприємства» не існує. Наведемо основні напрямки у визначенні даного поняття (табл. 1).

Таблиця 1. Визначення поняття «товарна політика підприємства»

Автор	Визначення
Г.Л. Багиев [3]	Товарна політика — маркетингова діяльність, пов'язана з плануванням і здійсненням сукупності заходів і стратегій по формуванню конкурентних переваг і створенню таких характеристик товару, які роблять його постійно цінним для споживача і тим самим задовольняють ту чи іншу потребу, забезпечуючи відповідний прибуток фірмі
Т.Д. Маслова [4]	Товарна політика основним завданням ставить розробку і пропозицію споживачам товарів, які задовольняють їх потребам, використовуючи управління конкурентоспроможністю товару, управління життєвим циклом товару, управління асортиментом і номенклатурою.
В.І. Беляєв [5]	Товарна політика являє собою заздалегідь сформульований курс дій підприємства, що виробляє певний вид товару, заснований як на довготривалій (3—5 років) стратегії розвитку цього підприємства, так і на поточних можливостях, що виникають для нього на ринку.
Р.Б. Ноздрьова [6]	Товарна політика займає одне з ключових місць у загальній системі маркетингової діяльності на підприємстві та передбачає заходи щодо підвищення конкурентоспроможності продукції, що випускається фірмою продукції, перш за все, щодо поліпшення її якісних характеристик, відповідно запитам кінцевих споживачів, створення нових товарів (інноваційна політика), оптимізації їх асортименту, подовженню життєвого циклу товару.

Сукупність наявних поглядів на визначення поняття «товарна політика підприємства» дозволяє визначити товарну політику як сукупність цілей, завдань і дій, здійснюваних керівництвом підприємства щодо товару для досягнення цілей підприємства.

Складові елементи товарної політики організації визначаються характеристиками товару:

- асортиментна політика;
- політика в області якості;
- цінова політика;
- збутова політика;
- інформаційна політика [5, с. 15]

Добре продумана товарна політика не тільки дозволяє оптимізувати процес оновлення асортименту, але і служить для керівництва підприємства свого роду орієнтиром загальної спрямованості дій, що дозволяє коригувати поточні ситуації.

Ядром товарної політики є асортиментна політика. Більшість фірм виробляє і пропонує ринку кілька товарів (послуг). Сукупність цих товарів (послуг) прийнято називати в промисловості виробничою програмою або товарною номенклатурою фірми.

В даний час скорочується кількість фірм, у яких в «портфелі» є тільки один товарний вигляд. Це пов'язано з тим, що в умовах відкритих ринків багато фірм успішно освоюють одні й ті ж технології виробництва. Складається ситуація, коли кілька фірм пропонують споживачеві однакове якість товару, і рентабельність їх виробництва падає. Для монопродуктових фірм це небезпечна ситуація — кошти на розвиток марок і їх просування скорочуються. Втрачається займана позиція аж до відходу з ринку. З цієї причини, в стратегічному аспекті, завжди повинен вестися пошук можливих шляхів диференціації та диверсифікації.

Тим чи іншим способом необхідно визначитися зі стратегічними рішеннями по відношенню до товарних груп або окремих товарах, і це рішення має перетворюватися в конкретну товарну стратегію. По кожній окремій групі розробляється своя товарна стратегія. Види товарних стратегій представлені в таблиці 2.

Таблиця 2. Види товарних стратегій в області товарної політики підприємств

Товарна стратегія	Переваги	Недоліки
Стандарт	Здешевлення товару, можливість підвищити питому прибуток за рахунок зменшення частки накладних витрат. Стійка позиція в області цінової конкуренції	Стандарт, як правило, легко копіювати. Винятки становлять монополісти, як сировинні, так і технологічні
Спеціалізація	Унікальність пропозиції дає можливість отримувати додатковий прибуток.	Висока залежність від клієнта і його фінансового стану, яка може привести до втрати незалежності фірми

Практичний досвід показує, що стратегія стандартного товару найбільш ефективна для великих підприємств. В цьому випадку є реальні можливості зниження собівартості за рахунок ефекту масштабу. Але на висококонкурентному ринку потрібна підвищена гнучкість, вміння видозмінювати товарні групи під нові потреби.

Гнучкість в умовах великомасштабного виробництва вкрай важким. При цьому мається на увазі зростання накладних витрат на переналагодження виробничих процесів, і неминуче відбувається подорожчання товарів. Конкурентоспроможність фірми в даному випадку буде забезпечуватися за рахунок більш якісного задоволення потреби клієнта, для якого цінову перевагу не матиме вирішального значення.

Товарна стратегія розробляється на перспективу і передбачає вирішення принципових завдань, пов'язаних з: оптимізацією структури пропонованих товарів взагалі, в тому числі і з точки зору їх належності до різних стадій життєвого циклу; розробкою і впровадженням на ринок нових товарів; забезпеченням якості і конкурентоспроможності товарів; прийняттям рішень, пов'язаних з ринковою атрибутикою товарів.

Список використаних джерел

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерній (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — С. 644.
2. Скрипник Н.А. Роль системи забезпечення та управління реалізацією товарної політики / Н.А. Скрипник, І.С. Русева, О.С. Майстренко // IV Міжнародна інтернет-конференція «Актуальні проблеми Теорії та практики менеджменту». Секція 3. Прикладні аспекти менеджменту в реальному, Фінансовому, інфраструктурному та других секторах економіки. — С. 134—137.
3. Багійев Г.Л., Тарасевич В.М. Маркетинг: підручник для вузів. 3-е изд. — СПб.: Пітер, 2010. — 576 с.: іл. — (Серія «Підручник для вузів»).
4. Маслова Т.Д., Божух С.Г., Ковалик Л.Н. Маркетинг. — СПб.: Пітер, 2006.
5. Беляєв В.І. Маркетинг: основи теорії та практики: Підручник. — М.: КноРус, 2006.
6. Ноздрьова Р.Б., гречка В.Ю. Маркетинг: Підручник. — М.: Економіст 2009.

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

Г.В. Багрій, ТЕСТУВАННЯ ЯК МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ОБІЗНАНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЩОДО СТАНУ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ	3
В.В. Гончарук, ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	11
В.Д. Демиденко, СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	14
О.А. Іванова, ПРОФЕСІЙНИЙ ТРЕНІНГ ЯК МЕТОД ВИЯВЛЕННЯ АКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ФАХІВЦЯМИ СФЕРИ ПОСЛУГ	17
Г.О. Кирилюк, Т.С. Катченко, ПЕДАГОГІЧНА ЦАРИНА ТВОРЧОСТІ КИРИЛА ГРИГОРОВИЧА СТЕЦЕНКА	20
А.А. Крук, SCANNING SKILLS FOR EXTRACTING SPECIFIC INFORMATION	24
А.В. Мельніков, ДІЄВІСТЬ ЧИННОГО ЗМІСТУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ВИСОКОГО РІВНЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	26
Г.А. Омок, А.В. Сущенко, РОЗГЛЯД ДЕЯКИХ БАЗОВИХ ДЕФІНІЦІЙ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ ДО ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПТНЗ	28
О.В. Пономаренко, ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ	31
О.С. Сокол, ОРГАНІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	34
С.О. Шлянчак, В.О. Корецька, ГРАФІЧНА ПІДГОТОВКА БАКАЛАВРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «КОМП'ЮТЕРНА ГРАФІКА»	38

Розділ 2 КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

<i>І.А. Лошкова, І.І. Сорокіна,</i> ВЗАЄМОДІЯ МОДАЛЬНИХ І ТОНАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ У ХОРАЛАХ Й.С. БАХА.....	43
--	----

Розділ 3 ГУМАНІТАРНІ НАУКИ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

<i>В.А. Гончарук,</i> ТРАДИЦІЙНЕ СВАТАННЯ ЯК ОБРЯД ПЕРЕХОДУ МОЛОДИХ	45
<i>Ю.Ф. Скрипниченко,</i> СЕКРЕТ ПРИМИРЕННЯ НАЗИВАЄТЬСЯ ПАМ'ЯТТЮ.....	48
<i>Д.В. Старина,</i> АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ У РОМАНІ ДЖ. ЛОНДОНА «МАРТІН ІДЕН»	50
<i>Ю.О. Стрелкова,</i> ДІАЛЕКТИКА С. К'ЄРКЕГОРА.....	54
<i>Н.В. Тимченко,</i> СТРАТЕГІЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	56
<i>В.С. Шумейко, І.В. Стасюк,</i> ІДІОМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З ЕЛЕМЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧАСТИН ТІЛА.....	58

Розділ 4 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

<i>З.В. Близнюк,</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВРОДЖЕНИХ АМБІДЕКСТРІВ	60
<i>З.В. Близнюк,</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВРОДЖЕНИХ АМБІДЕКСТРІВ	64
<i>А.А. Vitsiuk,</i> PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES AND ETHICAL NORMS OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF PHARMACISTS	67
<i>Т.О. Здробилко,</i> РЕФЛЕКСИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЗДАТНІСТЬ РЕГУЛЮВАТИ НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	74

<i>Т.О. Костіна,</i> ГЕНДЕРНА ТА СТАТЕВА ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ.....	78
---	----

Розділ 5 ПРАВО

<i>Н.В. Басалюк, В.П. Таркін,</i> РЕЄСТРАЦІЯ ПЛАЦЕБО ЯК ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ.....	81
--	----

<i>О.М. Опанасенко,</i> ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	84
---	----

<i>О.В. Розгон,</i> ПРАВОВИЙ СТАТУС ПАТЕНТНОГО ПОВІРЕНОГО ЯК УЧАСНИКА ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ	87
--	----

Розділ 6 ЕЛЕКТРИЧНА ІНЖЕНЕРІЯ

<i>Ю.Д. Мусайрова, Б.Т. Кононов,</i> ДІАГНОСТУВАННЯ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ ДИЗЕЛЬ-ГЕНЕРАТОРА.....	90
--	----

Розділ 7 АРХІТЕКТУРА ТА БУДІВНИЦТВО

<i>Л.М. Коваль,</i> КОМПЛЕКС ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ З ДИЗАЙНУ ОСВІТЛЕННЯ ІНТЕР'ЄРУ	92
--	----

Розділ 8 ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА

<i>Л.О. Франчук-Крива, Т.В. Макаревич, О.С. Ушаков,</i> ЦІЛЮЩИЙ ДАР РОСЛИННОГО ЦАРСТВА	94
---	----

Розділ 9 ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

<i>A. Barańska,</i> KOMPLEKSOWE ZARZĄDZANIE JAKOŚCIĄ W PODMIOTACH LECZNICZYCH	98
---	----

<i>A. Barańska,</i> METODY POMIARU SATYSFAKCJI Z OPIEKI MEDYCZNEJ JAKO WSKAZNIKA JAKOŚCI ORAZ WYDAJNOŚCI PLACÓWEK MEDYCZNYCH	101
--	-----

Розділ 10 СОЦІАЛЬНА РОБОТА

<i>І.А. Білосевич, М.П. Олексюк,</i> ЗМІСТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЩОДО КОРЕКЦІЇ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧАСНИКІВ АТО/ООС ЗАСОБАМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ	104
--	-----

Розділ 11 ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

<i>А.В. Kolodka,</i> IS HYBRID WAR CONTAGIOUS?	109
<i>С.М. Соловйов,</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ПРЕДМЕТУ «ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ»	113

Розділ 12 МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

<i>О.В. Babinska,</i> EXTERNAL ASSISTANCE AND UKRAINE	117
<i>М.О. Голубенко,</i> УПРАВЛІННЯ ТОВАРНОЮ ПОЛІТИКОЮ ТА ФОРМУВАННЯ ЇЇ СТРАТЕГІЇ	121

Підписано до друку 30.07.2019. Формат 60x84/16. Папір офсетний білий.
Гарнітура «Literaturna». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 7,44.
Зам. № 3007-1. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., англ., пол.

Віддруковано з готового оригінал-макета ФОП Москвін А.А.
м. Запоріжжя, пр. Леніна, 109, тел. +38-094-133-87-81.

Інститут інноваційної освіти. Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України
e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова